

A-10465

Duplum

G. PÕLDMAA

KODULUGU

1. JA 2. ÕPPEAASTALE

K./Ü. „LOODUS“, TARTU

160112

A-10165⁵ //

Duplum

GUSTAV PÕLDMAA.

KODULUGU

1. ja 2. õppeaasta.

24053

K.Ü. „LOODUS“, TARTU.

SAATEKS.

Käesolev teos on määratud koduloo käsitamiseks algkooli 1. ja 2. klassis. Raamat on koostatud algkooli õppekavadele ja seletuskirja nõuetele vastavalt ja on välja kasvanud tegelikust koduloo õpetamisest aastate jooksul.

Et koduloo õpetamisel vastavat materjali igaks tunniks tüliskas leida, aine mitmekülsuse tõttu, siis pidasin tarvilikuks need materjalid kokku koguda. Iga tunni teema juurde on paigutatud õppejutu konspekt, mis ära märgib tunni ligikaudse sisu. Samuti on seal ära märgitud laulud, joonistus-, käsitöö- ja arvutusülesanded ning õppevahendid, mis vajalikud aine käsitusel. Õppejutu konspektiga ei ole tahetud aga anda mingit kindlat šablooni, millest täht-tähelt kinni tuleb pidada, vaid kodulooõpetajal jääb vaba tee kasutada aine käsitamises oma leidlikkust ja meetodilisi vilumusi. Samuti võib teemade järjekorda muuta kohalikkudest oludest olenevalt, või täiendada oma koduloo-töökava mõne aktuaalsema teemaga koha peal, näit. kooli aastapäev, mõni kohalik suursündmus jne. Üldiselt tuleb aga raamatus esinevatest teemadest kinni pidada, sest käesolev 1. ja 2. õppeaasta „Kodulugu“ on „Koduloo“ 3. õppeaastaga, mis varsti ilmub, sisuliselt seotud.

Et kodulooline vaateõpetus 1. ja 2. õppeaastal on ligemas seoses emakeele lugemisainega, siis on see lugemisaine käesolevast raamatust välja jäetud ja see on kätte juhutatud vastavates koolilugemikkudes, kust õpetajal oma äranägemise järgi võimalik on teha valikut. Juhtumil, kui kodulugu ei esine mitte üldõpetuse osana ning kui kodulugu ja emakeel ei ole ühe ja sama õpetaja käes, tuleb siiski saavutada kokkõla nende ainete käsitusel.

Teemade juures esinevad küsimused ja ülesanded on mõeldud eeskätt aine süvendamiseks, et aine käsitus pinna-

pealseks ei jääks, vaid annaks õpilasele ainekõhust ettekujutuse. Küsimused on mõeldud kava punktidenä, milliseid ainekõhust käsitamisel kasutada võib ja mille ulatuses ja sügavuses õppejuttu tuleks arendada. Need küsimused ei määrä mitte käsitluse meetodit, vaid nad hõlbustavad eeskätt õpetajale õppejuttu juhtimist. Õppejutt on teema käsitluse põhivorm.

Raamatu kursus on jagatud 85 õppetunniks (85 teemat), neist 38 esimese ja 47 teise poolaasta jaoks. Kuna see arv ületab aga tegeliku tundide arvu õppeaasta jooksul, siis jääb õpetajal töökava koostamisel teemade suhtes valiku võimalus.

Et 1. ja 2. klassi kodulooline vaateõpetus on sisult ja käsituselt täiesti lähedane, on suurem osa teemasid ette nähtud 1. ja 2. klassile ühiselt. Liitklassides võiksid samad teemad esineda vahelduvalt. Osa teemasid on aga eeskätt märgitud ainult 2. klassile.

Ka tuleb vahet teha koduloo käsitamise vahel linnas ja maal. Osa teemasid on kohased ainult maakoolides, kuna teemade see osa, mis puudutab linnaelu, ei tule maa-algkoolides lähemale vaatlusele.

Lõpuks olgu tähendatud, et koduloo tundi saatku rõõm ja värskus. Õpilane õppigu koduloo tunnis ümbrust õieti vaatlema ning leidku õige tee eneseväljenduseks, isetegevuseks sõnas, laulus, joonistamises, käsitõõs, arvutamises ja kirjas; lapse fantaasia olgu siin pidurdamata, alles teises järjekorras tulgu teadmised. Kogu õpetusest peab juurduma noorte südamesse tugev isamaalisuse vaim, armastus kaasinimeste, kogu looduse, tõe ja oma isikliku kodu vastu.

Raamat on metoodilisest ja sisulisest küljest redigeeritud hr. Johan Käis'i poolt, kellele ma siinkohal avaldan tema sõbralikkude ja kompetentsete näpunäidete eest suuri tänu.

Autor.

Tartu,
10. mai 1936.

1. Koolis.

Õppejutt:

Meie **klassituba** on meie tööruum. Klassis on hulk pinke, suur must seinatahvel, selle kõrval lapp ja kriit, seinääres raamatu- ja koolitarvetekapp. Prügi jaoks on nurgas kast või korv. Sinna paneme ka paberitükikesed, põrandale me neid ei pillu.

Klassiseintel on pildid, tunniplaan...

Õpetaja laual on päevaraamat, tindipott, sullepea, lillevaas lilledega... Pinkides istub palju lapsi. Pingilaekas õpperaamatud, töövihk... Asju klassis me hoiame ega riku neid.

Teised ruumid: naaberklassid, **jalutusruum, võimla, õpetajatetuba, pesuruum... rõivaholuruumis** on igalühel kindel koht (number).

Õues on **mänguplats**, selle kõrval **koollaed**.

Õpetaja tuleb klassi, lapsed tõusevad püsti ja teretavad. Õpetaja jutustab ja küsib. Ma jutustan ka, loen, arvutan, joonistan... Tunnis olen vaikselt ega aja juttu kaasõpilastega. Pingis istun sirgelt, käed laual. Vastata tahtmisel tõstan käe. Tund lõpeb, paneme raamatud laekasse, tõuseme püsti ja lahkume klassist. Läheme jalutusruumi, õue — mängima. Korrapidaja avab seniks klassiaknad, tuulutab klassi. Värskes õhus oleme terved.

Algab uus tund, oleme kõik oma kohtadel, keegi ei hilistu. Pärast viimast tundi paneme raamatud kokku, jätame jumalaga ja läheme koju.

Head jälleenägemist homme hommikul!

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Kuidas tuleb pingis istuda? 2. Milleks on klassiseinal tunniplaan? Missuguseid aineid meie õpime? 3. Mispärast

ei või hilistuda koolitundi? 4. Kuidas hoiame asju klassis? 5. Mispärast peavad lapsed vahetunnil klassist välja minema (õue, saali)? 6. Milleks tuulutatakse klassi? 7. Korrapidaja õpilase kohused on... 8. Kuidas käituda tunnis? tunni vaheajal? peale tunde kodus? kooliteel...? 9. Minu riidevarna number on... 10. Meie kooli nimi on..., ta asub...

Õppekäik: Kooliruumidega tutvumine.

Saateks: „Kuidas Väike Andi kooli astus“ (Esim. vaod II); „Henn toonekure pesast“, „Kuidas Karla kooli sai“, „Arno esim. koolipäev“ (Huvit. II, III).

Laul: „Jütsikene tõttab kooli“ (Kiiss I); „Poisid ritta“ (Tammaa-Aavik).

Arvutuslookesi: raamatute ja koolitarvete ostmisest. Mitu vihku? raamatut? Hinnad. Mitu pinki on klassis? Mitu õpilast pingis? klassis? Täiskümnete lahutamine ja liitmine 100 piires.

Iseseisvalt: Kirjutada koduloo vihku kooliasjade nimed (õpetaja kirjutab tahvlile!). Joonistada kooliasju.

2. Mälestusi suvest.

Õppejutt:

Suvel olid lapsed koolitööst vabad. Päevad olid siis pikad, päike käis suurel kaarel üle taeva: hommikul tõusis õige vara ja loojenes alles hilja õhtul; lõunaks tõusis ta peaaegu pea kohale ja paistis palavasti. Jaanipäev. Tegime jaanituld!

Aias ja metsas arenesid õitest magusad marjad, esialgu olid nad väikesed ja rohelised, paisusid aga järjest suuremaks ja päike küpsetas nad varsti punaseks, pehmeks ja suupäraseks. Me ei tahtnud siis mujal enam ollagi, kui aias marjapõõsaste kallal või maasika-, mustika- ja vabarna-metsas. Marjade nimed.

Päike soojendas vee jões (järves, meres) soojaks, seal oli ütle mata mõnus supelda. Tragimad poisid käisid kaks ja isegi kolm korda päevas vees. Vahel õngitsesime kalu ja püüdsime vähki.

Kari aeti hommikul vara karjamaale. Hoolega nabisid loomad rohtu, sest nad teadsid, et pärast läheb ilm palavaks ja siis ei anna kärbsed ja parmud neile enam rahu. Siis tuli

kari lõunaks koju. Lõunavaheaega kasutasid karjalapsed suplemiseks, marjul käimiseks...

Kodurahval oli suvel palju tööd. Põllud olid küll juba kevadel haritud ja seemendatud — seal lokkas nüüd vili. Aga rukkipoollu harimine ja sõnnikuvedu langesid suve peale. Pärastpoole algas juba heinategu, millele järgnesid rukkilõik, linakitkumine ja muud põllutööd. Töö oli vahel nii kibe, et isegi karjalapsed tööle appi võeti.

Linnaelanikud sõitsid, kel see võimalik, tolmusest linnast värske ja puhta maaõhu kätte suvitama, võimalikult kuhugi jõe, järve või mere äärde. Seal kosutati tervist ja nauditi suve ilu. Suvituskohad, suvituslinnad.

Nii möödus suvi päikesepaistes, mängudes, töös; möödusid ilusad **suvikuud**: juuni (jaanipäevast), juuli, august, september (kuni 22.-ni).

Algab jälle sügis ning koolitöö.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Mis kellaajal tõuseb jaanipäeva ajal päike? mis kellaajal loojeneb? Mitu tundi pikk on siis päev? öö? 2. Mis kuupäeval on jaanipäev? 3. Missugused marjad saavad suvel kõige enne küpseks? 4. Mis vahe on päikese käes ja varjus valminud maasika vahel? 5. Kus kohal kasvab maasikas, mustikas...? 6. Mida valmistatakse neist marjadest talveks? 7. Põllumehe suvised tööd on (järjekorras)... 8. Meie lähem suvituskoh, suvituslinn on... 9. Suplema minnes peab olema ettevaatlik... 10. Suvikuud on:...

Saateks: „Väike Liisi“, „Elmo jaanipäev“, „Lapsed rändamas“ (Esim. vaod II); „Vihmaga“ (Huvitaja II).

Laul: „Juba enne jaanipäeva“ (Tammaa—Aavik II); „Jõele“, „Oja ääres“ (Spirke II).

Arvutuslookesi: marjadest, liblikatest, loomadest... Mitu kuud on jaanipäevast jõuludeni? Tehted täiskümnetega 100 piiris.

Iseseisvalt: Joonistada vikat, reha, liblikad, lilled... Kirjutada suvekuude nimed, põllutöö- ja heina-tööriistade nimed.

3. Heinamaal.

Õppejutt:

Jaanipäeva paiku oli rohi aasal juba pikk küllalt. Siis mindi heinamaale. Rohi **nildeti** maha vikatiga või niidumasinaga. Vikatiga niitjad olid pikas reas. Pikkade kaartenalamas siis rohi niidul. Kõik õrnad rohkõrred, mahlakad lehekesed ja kirevad lilled pidid nüüd närbuma. Et rohi rutemini ära kuivaks, visati paksud kaared laiali ja segati neid sagedasti rehadega. Kui niitjal vikat nüriks läks, siis teritas ta teda kõvasiga (luisuga); see oli luisukamine: lik-lak-lik-lak! nii et mets kaugelt vastu kajas. Vahetevahel vikateid ka käiati või ihuti tahu peal. Käi või tahk on heinamaal kaasas.

Kui heinaloog juba kuiv oli, tuli **loovõtmine**: hein riisuti rehade või masina (looreha) abil kokku hända ja tõsteti sealt saadudesse. Saod veeti hobusega küüni juurde või kuhjaasemele. Kuivad heinad pandi küüni või tehti kuhja. Talvel veeti heinad koju. Pärast heinaaega kasvas rohi uuesti, see oli ädal. Kari lasti ädala peale sööma.

Sügisel tehti ka ädalaheina.

Linnalapsed näevad heinategu ainult siis, kui nad suveks maale lähevad või matkavad linnast välja. Nii tolmune ja umbne on linnas; heinamaal aga värske õhk, linnulaul, päike...

Hommikul vara kastega ja vihmase ilmaga on kergem niita kui palava päikesepaistelise ilmaga.

Vikati osad: vikat, vikati vits, vikati lüsi, viimase küljes käepide. Niidumasina osad: kaks ratast, raam, käigukast ja lõikemehhanism.

Käiaosad: käia ratas, käia küna, vänt, käia jalad.

Masinaga saab niita lagedal maal, põõsaste veered niidetakse vikatiga. Hobune veab niidumasinat, juba eemalt kostab nuga deklõbin. Masin niidab päevas keskmiselt 3—4 ha.

Reha osad: reha pea, reha pulgad, reha vars. Loorehal (masinal) on pikad piid.

Kuhja ase täidetakse puuokstega, keskele lüüakse püsti pikk kuhjavarras. Milleks see?

Sooheinamaa, aasaheinamaa, metsaheinamaa. Soohein on kare ja vähetoitev, kõige toitvam on põlluhein (ristik, timut, segadik), see pannakse põllurõuku ja veetakse peale kuivamist küüni, kuuri peale...

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Missuguse päeva paiku algab heinaaeg? 2. Mispärast visatakse paksud kaared laiali? 3. Millest tunda pärast loovõtmist, kas heinamaa on niidetud vikatiga või masinaga? 4. Millest tuleb niidumasina klõbin töötamisel? 5. Mitu vikati meest suudavad samapalju niita kui üks niidumasin? 6. Miks ei saa masinaga niita põõsaste äärest? 7. Millised teritamishendid tulevad heinamaale ligi võtta? (Käi, tahk, kõvasi). 8. Vikat koosneb..., reha koosneb... 6. Reha pulgad valmistatakse missugusest puust? 10. Millal on rohtu kõige kergem niita? 11. Kuidas tuleb kuhjameister kuhja valmistaamisel kuhja otsast maha? 12. Kus on soodsam heinu hoida, kas kuhjas või küünis? Miks? 13. Miks ei või heina niita vihmataleku eel? 14. Mis tähendab „heinad läksid saadus põlema“?

Õppekäik: heinamaale (linnas tingimata tarvilik).

Saateks: „Heinal“ (Elav sõna); „Erna ja Miku heinamaal“ (Esim. vaod II).

Laul: „Heinaaeg on ikka nii“ (Kiiss I; Leelo III).

Arvutuslookesi: heinalistest, saadudest, vikatitest, rehadest...; tehted täiskümmelistega. Heinalised niidavad viiekesi, nad on iga üks niitnud juba 10 kaart...

Iseselsvalt: Joonistada heinatööriistu — vikat, reha, luisk, looreha, niidumasin. Kirjutada heinatööriistade nimed.

4. Karjas.

Õppejutt:

Homniku vara, suvel kella 4 ajal, ajab karjane lehmad ja lambad karjamaale. Rohi on veel märg. Eku aitab hoida sõnakuulmata loomi. Loomad söövad kuni kõhud täis saavad, siis heidavad rohu peale puhkama ja hakkavad mäletsema. Joovad karjakaevul.

Suve kuumaga on karjasel rasked päevad — parmud, kärbsed, loomad jooksevad kiini; äike, vihmase ilmaga on samuti halb. Lõuna ajal läheb kari koju. Siis on karjasel veidi vaba aega. Pärast lõunat kell 4 minnakse karjaga uuesti välja.

Kui päike looja läheb, siis ajab karjane karja koju. Lehmadel kõlisevad kaelas kellad. Poiss puhub vilet. Eku haugub. Karjaõuel ammuvad loomad veel hea meele pärast ja lähevad lauta. Nad pannakse sõime juurde kinni kõlkmeevõketiga. Süüa nad enam ei taha. Nüüd tuleb tüdruk ja lüpsab lehmad ära. Millal veel lüpsiti? Lüpstakse kolm korda päevas.

Pärast õhtust lüpsi heidavad lehmad puhkama õlgedele või põhupeale ja hakkavad mäletsema. Mäletsedes nad purevad sissesöödud toidu (rohi, hein) peeneks, närivad ta veel kord hästi läbi. See läheb siis uuesti kõhtu.

Karjalaps on õhtul väsinud ja unine. Uni maitseb nüüd magusam kui mesi.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Miks aetakse kari suvel hommiku vara välja? 2. Karjase abiliseks on... 3. Mispärast jooksevad loomad kiini? 4. Kus on kari lõunaajal? Milleks? 5. Mida on siis oodata, kui loomad kiini jooksevad? 6. Mis kella ajal läheb kari pärast lõunat uuesti välja? 7. Mitu korda lüpstakse lehma päevas? 8. Mis teeb lüpsja lehma udaraga ja nisadega enne lüpsmist? Miks? 9. Missugune peab olema veiste ase karjaulaudas? 10. Missuguseid taimi ei söö lehmad karjamaal? 11. Veiste tüütajad ja piinajad on kärbsed ja parmud; neid tõrjub veis...? 12. Mis karva ja kirja veised on sinu kodus?

Saateks: „Karjalaste ajaviited“ (Kampmaa I); „Elmo jaani-päev“, „Karjase elu“ (Esim. vaod II).

Laul: „Karjapoiss on kuningas“, „Ma olen väike karjane“, „Karjapoiste laul“, „Karjamaal“ (Kiiss I, Tammaa-Aavik).

Arvutuslookesi ja ülesandeid: veistest, hobustest, lammastest...; tehted põhiarvudega 30 piiris; täiskümnetega 100 piiris.

Iseselsvalt: Kirjutada koduloomade nimed. Joonistada koduloomi. Valmistada lõikepilte koduloomadest.

5. Suplemas.

Õppejutt:

Suvel olid soojad ja kuumad ilmad. Vesi järves, jões, mererannas läks nii soojaks, et lust oli seal ujuda ja sulistada kaldaäärses madalas vees.

Ma esiti ei osanud ujuda, aga siis vend õpetas. Pani kõrkjakimbu mulle kõhu alla või hoidis käte peal ning lasi mind teha ujumisliigutusi. Varsti oskasin juba. Ujusime vennaga koos. Ega me alati ja nii vabalt ei saanudki ujuda. Vend rääkis:

1. Täie kõhuga või liiga higise kehaga ära mine kunagi ujuma.

2. Külmas vees ära viibi kunagi kaua.

3. Kui sa ei oska täielikult ujumisviise ega suuda ujuda 15 minutit pidevalt täiesti vabalt, ära kavatse ujuda kunagi pikemat maad, näit. üle jõe või tundmatus vees. Veepinnal hinnatakse kaugusi tavaliselt liiga lühikeseks.

4. Ära uju kunagi pikemat maad üksinda, kaaslaseta, ka siis mitte, kui oled hea ujuja.

5. Kui sind ähvardab uppumine, võta end veel kokku ja katsu hoiduda nii kaua veepinnal, kuni abi jõuab kohale.

6. Ära haara päästjast kinni, vaid leba rahulikult selili ja lase ennast rahulikult vedada kalda poole.

7. Ära hütta kunagi naljatades „appi“. Säärasel naljatamisel võivad olla väga kurvad tagajärjed, sest siis teised võivad ka tõsist appihüüet pidada naljatamiseks.

8. Kui kannatad krampide käes, ära uju kunagi kaugele, vaid hoidu alati kalda ligidale. Ekslik auahnus võib olla sulle surmaks.

9. Ujumistähhistest ära mine iialgi kaugemale.

10. Jaheda ilmaga pane veest väljudes end kiiresti rõivaisse.

Nii me ka tegime, õnnetusi siis ei juhtunud. Kuumaga päevitasime aga tublisti, viimaks olime pruuniks kõrbenud nagu lõunamaalased.

Veesõda oli aga kõige toredam. Vikerkaart tegime ka. Üks poiss oskas isegi vee all käia, suutis hinge kinni pidada vee all olles. Kord sain jões ujumisel vähi käest näpistada... Muidki huvitavaid juhtumisi oli... Kahju, et suvi nii ruttu möödus.

Linnas on supelmajad jõe või järve ääres.

Mereäärses linnas on supelrand, rannasalong... Meres on suurepärane supelda. Supeldakse supelkostüümides, supelpükstes. Rõivad on hoiul supelmajas.

Lapsed sulistavad madalas vees, nad sügavale ei lähe.

Supelrannas on palju suplejaid, nad päevitavad peale suplemist kaldal, liival, rohul. Siin on kiirpäevapiltnikud, limonaadi ja maiustuste müüjad. Ka orkester mängib siin. Laste jaoks on rannas lõbustusi: kiige (toolidega karussell...), õhupallid, liivakastid, pallimäng...

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Miks ei või higise keha või täie kõhuga ujuma minna?
2. Miks ei või külmas vees kaua viibida?
3. Miks ei või kavatseda ujuda kunagi pikemat maad, eriti tundmatus vees?
4. Mispärast tuleb alati kahekesi või mitmekesi ujuda, aga mitte kunagi üksinda?
5. Kuidas tuleb sul talitada, kui ähvardab sind uppumine?
6. Miks ei või uppumisel päästjast kinni haarata?
7. Miks ei või ujumisel appihüüdmisega naljatada?
8. Miks on krambid ujumisel kardetavad?
9. Kas tunned oma supluskohas ujumistähiseid?
10. Jaheda ja tuulise ilmaga tuleb rõivastuda...
11. Mida nimetatakse päevitamiseks?
12. Kuidas on võimalik ujumisel teha vikerkaart?
13. Kirjelda, mida oled näinud supelrannas.
14. Millal on supelrannas soojem vesi, kas mere poolt või maa poolt tuulega? Miks?
15. Miks on just lastele soovitatav suvel palju mängida, sulistada vees, joosta mererannal õhu ja päikese käes?

Saateks: „Suplemas“ (Huvitaja II; Nurmik I); „Väike Liisi“ (Esim. vaod II).

Laul: „Oja ääres“, „Keerle, veerle jõeke“ (Kiiss I, Leelo).

Arvutuslookesi: suplejatest, mängudest, laevadest, paatidest...; arvutused täiskümnetega: $50 + 10$; $60 - 10$... 2, 3, 4... $\times 10$; $50 : 10$ jne.

Iseseisvalt: Kirjutada koduloo vihku esemeid, loomi ja linde, keda nähtud supelrannas, järve ääres... Joonistada suplemine.

6. Rukkilõikus.

Õppejutt:

Rukis oli juba küps, võis lõikusega alata. Rukkitera ei olnud enam pehme, vaid tahe, vahaküps. See oli juulikuu lõpul või augustikuu algul. Heinatöö jäeti nüüd pooleli ja mindi rukkipoollule. Tuli rutata, sest olid kuumad ilmad, rukis võis pudeneda. Sellepärast lõigati mõnikord ka öösel.

Niideti vikatiga, masinaga. Rukist niideti mitte nii kui heina, väljapoole, vaid niideti vastu vilja, s. o. sissepoole, et kõrred langeksid üksipidi ja järeltvõtjal oleks parem haarata neid vihku. Sidujad sidusid vihud kinni rukkikõrtest sidemega. Sidumisest läksid käed viimaks katki; see oli valus.

Vanasti lõigati sirbiga. See nõudis rohkem aega, aga saadi ilusad vihud, üksipidi kõrtega.

Nüüd niidetakse masinaga. Heinaniidu masinat saab tarvitada ka viljalõikuse masinaks, kui sellele külge panna lõikuseaparatuur, mis lööb kõrred ühtepidi vihkudesse. On ka selliseid lõikusemasinaid, mis seovad vihud kinni nõoriga. Põrs viljalõikusemasinat ei saa tarvitada heinaniiduks.

Enne kui masinaga saab niitma hakata, niidetakse viljaäär ümber välja vikatiga lahti ühe kaare laiuselt. Ja nüüd algab masin vuristamist ikka ümber välja.

Seotud rukkivihud kantakse parmastesse ja parmad kokku hakkidesse või kuhilatesse. Igas parmas on viis vihku, igasse kuhilasse pannakse viis parmast.

Kuhilad tehakse nelja kaupa, s. o. ükskoorem.

Isa ja vanaisa olid kuhilameistrid. Kuhilale pandi otsa kuhilapea, suur jäme rukkivihk tüükapool püsti. Kuhilapea oli kaitseks vihma vastu.

Isa käias vikateid, kui need lõikajate käes nüriks läksid.

Parmaste vahel oli veeläkker ja toidukorv. Seal kustutasime janu ja sõime lõunat.

Paar nädalat peale lõikust veeti kuhilad põllult ära rehetoa juurde. Kuhilates sündis rukki järelvalmimine. Rehe juures algas nüüd rehepeks.

Kõrrepõllule lasti nüüd sead. Nad leidsid kuhilate asemelt rukkiteri. Enne sügiskülmade tulekut künti rukkikõrs üles.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Missugune peab olema rukkitera lõikuse alguseks?
2. Mis kuul on rukkilõikus? 3. Missugused ilmad on siis harilikult? 4. Miks peab ruttama rukkilõikusega? 5. Miks lõigatakse mõnikord rukist öösel? 6. Kuidas mõjub vihm küpse rukkipõllu peale? 7. Mis vahe on vikatiga heina- ja rukkiniitmise vahel? 8. Miks ei või rukist niita samuti väljapoole kui heinagi? 9. Mispoolest erineb viljaniidumasin heinaniidumasinast? 10. Miks meie päevil rukist enam sirbiga ei lõigata? 11. Miks niidetakse viljaäär ühe kaare laiuselt lahti, enne kui masinaga niitma hakatakse? 12. Milleks pannakse kuhilale pea peale? 13. Miks ei alga kohe lõikuse järel rehepeks? 14. Millal küntakse rukkikõrs üles?

Õppekäik rukkipõllule, kus veel kuhilad.

Saateks: „Lepikurahvas rukist lõikamas“ (Nurmik I).

Laul: „Lähme rukist lõikama“, „Põllul“, „Lõikaja laul“ (Kiiss I, Tammaa-Aavik).

Arvutuslookesi: parmastest, vihkudest, kuhilatest...; arvutamine 25 piiris ja täiskümnetega ning 25-ga kuni 100-ni. Mitu vihku on kuhilas? koormas?

Iseseisvalt: Joonistada vikat, sirp, vihud, parmad, kuhilad, niidumasin... Kirjutada nimed juurde joonistusel esinevatele esemetele.

Lõikus.

Rukis jutustab oma elulugu.

Juulis olid kuumad ilmad. Päikeseleitsak kiirendas meie valmimist. Mul oli pikk, teri täis pea, mis mind kummargile vedas. Überringi sagis loendamatuid ritsikaid, sumises mesilasi ja muid putukaid ning õhtuti surus õhus sääski. Põld lõi

üleni kollakaks, küpseks. Ka odrapõld hakkas valmima Aedades punetasid õunad.

Siis ühel päeval tulid peremees ja perenaine meid jälle vaatama. Perenaisel oli rinnalaps süles. „Ikka on ta hõre!“ ohkas perenaine meid silitades. „Peab lõikusega algama,“ ütles peremees.

Lõikuse alates ma väga kartsin. Mu sõbrad langesid valminud kõrtena masina tera ees. Mina aga ime kombel pääsesin. Masin libises minust mööda. Olin õnnelik selle üle ja kahetsesin sõpru. Kuid nüüd on kahju, et tera mind siis ei tabanud. Nii valus on näha lagedat välja, kuulda sügistuulte undamist ja surra pikkamööda.

Raske on lõikustöö. Terve päev tuleb küürutada ja palja käsi vihke siduda. Imestusin, et käed siiski nii kiiresti liikusid. Töötajate näod põlesid päikesest, hakkasid kestama ja nende peopesad läksid rakku. Teravad kõrretüükad purustasid rakud ja õhtuti olid lõikajail käed verised.

Minu ligidale oli püstitatud vibu, mille otsas rätti mähituna magades kiikus laps. See nuttis tihti ja ema pidi teda vaigistamas käima. Mul oli kahju lapsest: palusin lõokesi ja pääsukesti, et need oma lauluga last lõbustaksid. Kuid need ei kuulnud mu palvet ja lendasid kaugelt mööda.

Lõikuse lõpul oli väli kaetud hakkjalgade ehk napradega, milles mu sõbrad ootasid oma saatust.

V. Ogarkovi j. Ed. Tasa.

7. Suvivilja lõikus ja viljavedu.

Õ p p e j u t t :

Viljalõikust nimetatakse veel viljakoristamiseks ehk viljakogumiseks. See algas juba rukkilõikusega. Mälestusi rukkilõikusest.

Nüüd lõigatakse suvilja (on juba lõigatud). Ilusasti paistab sügispäike. Niisugust ilma põllumees ei jäta kasutamata. Vihmaste ilmadega on halb, vili läheb mädane, terad kuhilates kasvama.

Niidetakse otra, kaera, suvinisu, hernest, tatart, kitkutakse lina, võetakse kartuleid, loomapeete... Otra, kaera, suvinisu ja tatart niidetakse nagu heina, ainult vikatile pannakse vibu peale, et viljakaar tuleks puhast ning kõrred langeksid üksipidi. Niidetakse ka masinaga, masinal viljalõikuse-aparaat küljes. Mahaniidetud vili pannakse rõukudesse, kuhilatesse ja jäetakse põllule järelvalmima ning kuivama.

Rõukudeks on viljaredelid, kuhilad tehakse viljakärbiste peale. Rõugus kuivab vili paremini, sest tuul saab rõugu alt paremini läbi puhuda kui kuhilast. Viljarõugu all ole kui onnis, ega sinna vihmgi pääse kallale.

On vili koristatud, ilmuvad mehed suurte redelvanke-ritega põllule, vili tõstetakse hangudega koormasse, koormapuu ehk parre ja köie abil seotakse koorem kinni ja viiakse rehte, kus algab viljapeksmine.

Küsimusi ja ülesandeid :

1. Viljakoristamine algab... 2. Millised peavad olema lõikuseilmad? 3. Kuidas mõjub vihm viljakoristamisele. 4. Mis sünnib rukkikuhilate ja viljarõukudega suurte sadude puhul? 5. Loenda kõiki suvivilju:... 6. Missugust juurvilja kasvatatakse sinu kodupõllul? 7. Kas kartulivõtmise on enne või pärast linakitkumist? 8. Mis poolest erineb suvivilja niitmise vikat rukkiniidu vikatist? 9. Miks ei niideta otra, kaera, suvinisu, hernest, tatart vastu vilja? Kuidas niidetakse talinisu? 10. Milleks on viljaredelid? viljakärbised? 11. Mispärast eelistatakse rõuke kuhilatele? 12. Mispärast teevad hiired viljarõukude ja kuhilate alla oma pesad? 13. Miks ei või suvivilja niitmiseks tarvitada heinaniidumasinat ilma lõikuse-aparaadita?

Õppevahendid : tööriistade mudelid või originaalid (vikat, sirp — tarvitatakse ka hernelõikuseks —, reha, hang).

Saateks : „Viljavedu“ (Elav Sõna II); „Varblaste pidu“, „Rukkirääk“ (Esimesed vaod II).

Laul : „Lõikaja laul“ (Tammaa-Aavik).

Arvutuslookesi : kuhilatest, koormatest, tööriistadest...; tehted 100 piiris täiskümnetega; põhiarvudega kuni 20-ni. Näit: Põllul on 50 viljarõuku. Mitu viljaredelit kulus selleks?

Iseselsvalt: Joonistada vikat, sirp, reha, viljaredel... Kirjutada viljalõikuse juures tarvisminevate tööriistade nimed koduloo vihku. Valmistada nende mudelid.

8. Viljapeksmine.

Õppejutt:

Juba eemalt kostab tume mürin, trumli undamine ja vahetevahel hele vile. Rehepeksumasin töötab! See masin on ühisuse oma ja käib perest peresse. Tore isesõitja auru- masin ja peksugarnituur. Pekstakse rehes. Ka hobuste jõul käimapandavaid peksu-garnituure on olemas.

Mõnikord pekstakse ehk masindatakse ka põllul, säära- sel korral veetakse vili masina juurde kokku. See on võima- lik vaid ilusate sügisilmadega.

Et töö rutemini läheks, tuleb naabritalu rahvas meile appi. Meie aitame siis ka neid, kui naabriperes masindamispäev tuleb.

Masindamispäev on tore päev, saab näha masinat ja meil on palju külainimesi.

Raskem on vilja peksta rehega, käsitsi! Rukkirehte pekstakse pintadega (kootidega). Õige vanasti tarvitati veel varta. Rukkirehi kuivatatakse rehetoa partel. Rehe- toas rabatakse vihud (vihku pekstakse vastu pinki, saa- dakse rappe-rukkid), rabatud vihud laotatakse rehe alla lademetesse, siis algab pintadega peksumine: kilk-kolk, kilk-kolk! ühest lademete otsast teise. Lademed pööratakse ringi ja pekstakse ka teiselt küljelt. Suviviljarehte sõtkutakse hobus- tega. Seda nimetatakse p a h m a m i s e k s ja sõtkutavat vilja p a h m a k s.

Vanasti alustati rehepeksu hommiku vara kella 4 paiku, nii et päikesetõusuks rehi pekstud oli ja uus rehi üleval. Siis mindi põllule tööle.

Käsitsi rehepeks on väga raske, tolmune, aegaviitev ja kurnav töö.

Pekstud vili tuulatakse kas tuulimasinaga või reheukse vahel tuule käes sarja abil. Viimast moodust

tarvitati vanasti. Tuulata sai siis ainult soodsa tuulega — jällegi aegaviitev töö.

Vili kuivatatakse kuivatistes. See köetakse hästi soojaks.

Aganad, õled ja põhud on majapidamises samuti tarvilikud... Neid hoitakse kuhjas, kuuris, lauda peal.

Umbrohuseemned põletatakse; sõnnikusse neid ei visata, sest sealte satuvad nad uuesti põllule.

Tööriistad: vigel (hang), pint, vart, sari, sõel.

Masinaid: peksumasin (garnituur), tuulimasin.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Mille jõul pannakse käima peksugarnituur? 2. Miks ostetakse rehepeksumasin ühisuse peale? 3. Miks ei või aurumasinat tuua rehepeksul elumajade ja kõrvalhoonete lähedale? 4. Kuidas hoitakse sademete sattumist katlakorstnast kõrvalolevatele hoonetele? 5. Mispärast ei ole igal sügisel siiski võimalik põllul masindada? 6. Mis paremused on rehes peksmisel? 7. Kuidas peksti rehte vanasti? 8. Mispärast nüüd enam pintadega, vartadega ega ka pammamise teel rehte ei peksta? 9. Taludes pekstakse siiski veel ka praegusel ajal mõni rukkirehi pintadega. Milleks? 10. Miks rabatakse rukkivihud enne lademetesse panemist? 11. Milleks tarvitatakse sarja? 12. Millest on valmistatud sarjapõhi, sõlapõhi? 13. Millal ainult on võimalik sarjaga tuulata? 14. Mis paremused on tuulimasinal võrreldes sarjaga? 15. Kus kuivatatakse pekstud vili? 16. Milleks tarvitatakse õlgi, aganaid, põhku? 17. Miks ei või umbrohuseemned sattuda sõnnikusse? 18. Loenda rehepeksu juures tarvisminevaid tööriistu ja masinaid.

Õppekäik: rehepeksmise juurde.

Õppevahendid: tööriistade mudelid.

Saatealnek: „Väike masinist“ (Elav Sõna).

Laul: „Põllul“, „Lähme rukist lõikama“, „Lõpe, lõpe, põllukene“ (Kiiss, Tammaa-Aavik, Leelo).

Arvutuslookesi: koormatest, viljakottidest, tööriistadest, tööpäevadest; tehted 30 piiris; täiskümnetega tehted 100 piiris.

Iseseisvalt: Joonistada vigel, pint, vart, sari, sõel, viljakotid, tuulimasin... Kirjutada nimed juurde. Valmistada käsitöö tunnis pinda, varda, sõela... mudelid.

9. Kartulivõtmine.

Õppejutt:

Kevadel pandi see mnekartulid mulda: aeti adraga sirged vaod, pandi sinna kartulid ja siis aeti vaod adraga uuesti kinni. Nii jäidki kartulid mulla alla. Neist kasvasid üles rohelised varred. Kartuleid mullati suve jooksul mitu korda. Õitsev kartulipõld oli ilus! Õitest kasvasid kartulivarte otsa kartulinupud, kartulivili.

Kuid seda kartulivilja ei sööda. Söömiseks kõlbavad vaid mugulad, mis kasvavad kartulile alla, mulla sisse. Kartul on kallis looduse and, asendamatu toidus.

Sügisel lähevad kartulivarred mustaks ja kuivavad ära. Siis võetakse mugulad mullast üles, see ongi kartulivõtmine. Enne aetakse vaod adraga lahti ja siis korjatakse kartulid korvidesse. Kraabitakse veel kartulikonksu ehk kartulikabliga kartuleid mullast välja. Ülesvõetud kartulid pannakse hunnikusse või kallatakse vankrile kartulikasti. Sorteeritakse veel: väikesed ise- ja suured isepäini.

Et öine külm kartulitele liiga ei teeks, maetakse põllule jäänud kartulihunnikud õlgedega kinni. Talveks pannakse kartulid keldrisse, kartulikoopasse, kuhja. Kuhu kaetakse õlgedega, mullaga, kuuseokstega, sõnnikuga, siis tuleb veel lumi. Külm ei pääse kartulitele ligi. Keldrist on talvel kartuleid kergem kätte saada kui kuhjast või koopast.

Mis kõik kartulist tehakse: toidud, tärkis, piiritus.

Küsimusl ja ülesanded:

1. Miks mullatakse suvel kartuleid? 2. Kas muldamine sünnib enne või pärast vihma? Miks? 3. Mis on kartuliviljaks? Kus ta kasvab? 4. Miks ei sööda kartulivilja? 5. Söömiseks kõlbavad kartulil..., need kasvavad mullas. 6. Missuguseid toite valmistatakse kartulist? 7. Mis põhjustab sügisel kartulivarte mustaksminemist? 8. Millal algab kartulivõtmine? (Siis, kui varred juba kuivamas ja kartuli koor kinni, s. t. kui kartul on kasvult täis). 9. Missugused

- kartulid on kõige varasemad, roosad või valged? 10. Miks aetakse kartulivaod enne kablimest lahti ja missuguse adraga? 11. Enne kuhja või keldrisse panemist tuleb kartulitel tuule käes kuivada, märke ei või nad talvekorterisse minna. Miks? 12. Miks tuleb hilissügisel kartulivõtmisega rutata? 13. Kuidas mõjuvad vihmased ilmad kartulivõtmisele ja kartulitele? 14. Kus hoitakse talvel kartuleid? 15. Millega kaetakse kartulikuhjad? 16. Missugused paremused on keldril kartulihoiukohana? 17. Miks sorteeritakse kartuleid enne talvekorterisse panekut?

Õppekäik: kartulivõtjate juurde.

Õppevahendid: kartulikorv, kartulikabli, adramudel, kartulid, kartulinupud.

Saateaine: „Lepikurahvas kartuleid võtmas“ (Esim. vaod II, Nurmik I); „Kartulivõtmise“ (Huvitaja II); „Kartuleid võtmas“ (Kampmaa II).

Laul: „Rutta, rutta, ruunakene“ (Leelo IV); „Põllul“ (Kiiss I).

Arvutuslookesi: kartulivagudest, -kottidest, -võtjatest jne. $26 + 1 = 27$; $27 - 1 = 26$; $35 + 2 = 37$; $37 - 2 = 35$ jne. Põllul 40 vagu, võtjaid 10. Mitu vagu tuleb igale võtjale? jne. Kui suur on kartulivõtja päevapalk?

Iseselsvalt: Joonistada kartulikabli, kartulikorv, kartulinupud, mugulad... Kirjutada nimed juurde.

10. Aed sügisel.

Õppejutt:

Kevadel tegime aias palju tööd (missugust?). Ka suvel töötasime, kitkusime umbrohtu, kastsime... Selle eest annab aed meile nüüd palju vilja, tasub meie vaeva. Kogume **köögliviljaalast:** herneid, ube, kapsaid, kõrvitsaid, kurke, kartuleid, porgandeid, kaalikaid, peete, naireid, sibulaid... Kapsad ja kurgid teeme tünni sisse, porgandid ja kaalikad paneme keldrisse...

Meil on aga suurem heameel, et **puuviljaalal** on palju õunu, pirne, ploome, kreeke, kirsse ning **marjaalal** karusmarju, sõstraid, vabarnaid, suvel saime veel maasikaid...

Õunad võetakse puu otsast ettevaatlikult, raputada ei või, siis saavad õunad plekilised ja hakkavad mädanema. Isa toob aiaredeli, ronib kõrgele ning korjab õunad korvi sisse. Nii võetakse maha ka pirnid ja ploomid.

Õunu hoiame ka jõuluks.

Sügisel anname aiamaale sõnnikut. Sõnniku kaevame maasse. Aiamaa võib nüüd puhkama minna. Ta saab talveks pehme lumeteki ja magab selle all kevadeni.

Meie aias on veel palju **ilupuid**: kask, pärn, saar, pihlakas, vaher, toomingas...; **ilupõõsaid**: sirel, läätspuu, viirpuu, jne. Nüüd sügisel varsti lehed koltuvad neil ja varisevad alla.

Ilus on puude kuldkollane lehestik sügisel; ilukused on aasta läbi rohelised, haljad.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Missuguseid töid tegime aias kevadel? suvel? 2. Missugused köögiviljad kasvasid sinu koduaias? 3. Missugused marjapõõsad, viljapuud on sinu koduaias? 4. Missugused õunad (nimet. ka sort, kui lapsed tunnevad) said kõige enne küpseks? Seletada, mis on suviõunad, sügisõunad, taliõunad. 5. Nimetame mõnda taliõuna sorti! 6. Miks peab õunu puu otsast võtma ettevaatlikult ja hoidma, et nad plekiliseks ei lähe? 7. Mis poolest erineb ploom õunast? 8. Missugused puuviljad sarnanevad ploomile? 9. Kus hoitakse õunu jõuluks (talveks) ja kuidas? 10. Missuguseid töid tehakse sügisel aias? 11. Mida anname aiamaale sügisel? 12. Mida istutame aias sügisel? 13. Missugused ilupuud kasvavad sinu koduaias? 14. Kuidas varjame marjapõõsaid, viljapuid, maasikaid talve külma vastu? 15. Loenda, mitu marjapõõsast, õunapuud, pirnip... on sinu koduaias.

Õppekäik: sügisaeda.

Õppevahendid: õunad, pirnid, ploomid..., aiatööriistu: vääristusnuga, saag, redel (mudel).

Saateaine: „Magav õun“ (Esim. vaod II).

Laul: „Oi, oi, õunu ilusaid“ (Kiiss I).

Arvutuslookesi: aineks õunad, pirnid, porgandid:
 $27 + 2 = 29$; $30 - 8 = 22$; $38 - 5 = 33$; $60 - 10 + 2 - 20 - 2$ jne.

Iseseisvalt: Valmistada värvilisest paberist lõikepilt õunast, pirnist... Joonistada porgand, õun, redel...

Mäng: „Täidan laeva“, „täitematerjaliks“ aiapuud, viljad, marjad...

11. Sügislilled.

Õppejutt:

Meie aias on palju sügislilli: kuldvitsu, astreid, daaliaid, käokingi, krüsanteeme, lillherneid... nimeta veel! On palju, palju lilli suvel ja kevadel, kuid sügisel on lilledel värvirikkust rohkem. Vaadake siin neid astreid: sinised, valged, roosad... Ja seal daaliad: kollased, punased, valged...

Daaliad õitsevad kaua, kui öine külm neid ära ei riku. Sooja sügisega on nad kaua meie aia kauniks ehteks.

Ja mis lill see siin on? Kollane õis nagu taldrik sügispäikese poole kummardunud. See on hiline päevalill. Nagu vahimees seisab ta peenra otsal, uhke oma pikale, sirgele kasvule. Ning sellel peenral kasvavad veel ilusad kuldkollased lilled, need on saialilled. Seemned on neil kõverad nagu oinasarved või saialook.

Põllul ja niidul on sügisel lilli vähe, nad on maha niidetud. Ainult peenardel ja kraavi ääres on veel mõned üksikud kesalilled... Metsas millised lilled? Nõmmel kaunis kannarbik...

Daaliate mugulad paneme talveks keldrisse. Kevadel istutame nad uuesti peenrale. Vaatleme, missuguste lillede juured jäävad peenrasse, missugused veel viiakse keldrisse. Korjame seemneid, teeme neist ilusa kogu. Kevadel külvame seemned oma aeda, peenrale. Aga kus on sibulaimede (tulbi) sibulad talvel?

Varsti on lillemaailm valge vaiba all. Head und.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Missugused sügislilled kasvavad kooliaias, koduaias? Nimeta neid! 2. Missugusel aastaajal on lilledel värvirikkust

rohkem? 3. Missugused sügislilled õitsevad kõige kauemini? 4. Kus hoitakse talvel daaliate mugulaid? 5. Missuguste lillede mugulaid või juurikaid hoitakse veel keldris? 6. Missuguseid lilli leiame sügisel metsast, põllult? 7. Koosta endale lilleseemnete kogu. 8. Korja mitmesuguseid põllu- ja metsataimede seemneid paberist kotikestesse, võimalikult rohkem, ja hoia neid talveks lindude toiduks. 9. Korja samuti pihlaka ja õispuu marju ning pane pööningule samaks otstarbeks. 10. Missugused sibulaimed kasvasid sinu koduaias, kooliaias? 11. Vaatle ja seleta, mispoolest erineb daalia mugul tulbi sibulast.

Õppekäik: lilleaeda (iluaeda) sügisel.

Õppevahendid: mitmesugused sügislilled ühes nende juurtega, juurikatega, mugulatega, sibulatega.

Saateaine: „Erika“ (Lasteleht nr. 8, 1930).

Laul: „Nõmm“, „Sügisloodus“ (Tammaa-Aavik).

Arvutuslookesi: aineks sügislilled, peenrad...;
 $37 + 2 = 39$; $48 - 5 = 43$; $63 - 2 = 61$;

Iseseisvalt: Kirjutada sügislillede nimekiri oma aiast. Joonistada sügislilli ja kirjutada nimed juurde. Koostada seemnetekogu. Valmistada lõikepilt mõnest sügislillest.

Erika.

Elas kord väike plika sama väikeses katusekambris, kitsas tänavas. Maja ümbrus oli must, lilli ega puid ei kasvanud seal, ainult kõrgeid müüre, röpaseid hoove ja suuri majamüüraid võis silm ümberkaudu näha. Ja kõige selle viletsuse keskel elas väike Erika, kaunis kui kanarbikulill sügisel nõmmel. Siiski oli tütarlaps õnnelik, sest tal oli ema, kes tema eest hoolitses ja teda armastas. Ühel päeval jäi aga ema haigeks. Arst, kelle naabrinaine kutsus, kehtas õlgu. „Päikest ja lilli peab tal olema,“ ütles ta, „siis saaks ta terveks, aga nii...“

Kaua mõtles Erika, kuidas emale päikest ja lilli muretseda. Aken, kust valgus sisse tungis, oli pisike, nii pisike, et sealt vaevalt valgus sisse pääses. Seal tuli Erikale hea nõu: ta lükkas ema voodi akna alla, et need vähesed kiiredki,

mis sealt sisse paistsid, ema kahvatuile palgeile langeksid. Asjatult ootas laps ema paranemist. Kurvalt vaatas ta haiget. Tal tuli meelde, et arst oli öelnud, emal olevat ka lilli vaja, et üldse paraneda, aga kust pidi ta neid saama?

Ühel päeval, kui ema parajasti uinus, lükkas Erika magaja voodi jälle akna alla ja lipsas ise uksest välja, et lilli tuua. Igatseva pilguga vaatas ta lilli pargis, kõnniteede kõrval olevail peenrail. Neid oli siin palju, nii hilissuvi- kui sügislilli. Erika teadis aga, et nende noppijaid kõvasti karistatakse.

Nii jooksis ta siis edasi ja peatus alles lillepoe suure akna taga. Suuril silmil vaatas ta seda ilu. Lill lille kõrval, üks toredam teisest. „Saaksin ma ühegi õie, oleksin nii tänulik“, sosistasid ta huuled. Kõike julgust kokku võttes astus Erika kauplusse ja palus alandlikult tüht õit. Imestanud pilguga vaatles proua vaeselt rõivastatud tütarlast ja küsis uhkelt, kas tal ka raha on. Häbelikult raputas Erika pead. Oleks ta aimanud, missugune kõne sellele järgneb, ei oleks ta iial kauplusse läinud. Vihaselt näitas uhke proua ukse poole. Erika sai sellest aru ja ruttas minema. Ta väike süda aga põksus kartlikult, nii palju viha ja kaastundmatust ei olnud ta veel näinud. Edasi minnes jõudis ta kõrge müüriaga piiratud aia juurde. Väravad seisid lahti, aias kõndis vana mees mööda liivaga sillutatud teid. Üllatatult vaatlesid Erika silmad seda lillemerd, mis tema ees oma lõhnavat küllust laiutas. Uhked daaliad vaatasid alla sinistele, lilladele, roosadele astritele. Need olid omakorda uhked ja võistlesid valgete liiliate, punaste leeklillede ja gladioolidega. Kui vanamees lähenes, palus tütarlaps oma õrna häälega tüht lille. Kulmu kortsutades vastas mees: „Minu lilled ei ole santidele, vaata, et sa minema saad!“

Väike tüdruk ei kaotanud ikka veel lootust, ja kui ta suurele põllule jõudis, oleks ta meeeldi rõõmu pärast hüpanud, sest seal oli nii palju ilusaid põllulilli, et ta terve kimbu oleks võinud emale viia: jumikaid, äiatare, nisulilli, kesalilli valgeid ja kuldseid ning siniseid rukkililli ja veelgi muid... Õnnelikult kummardas ta, et neid noppida, aga seal tuli suur poiss joostes ja ajas ta minema. „Sul ei ole siit midagi otsida, see on meie nurm,“ hüüdis poiss.

Nuttes jooksis laps edasi, ta paljad jalad valutasid juba ja ikka veel ei leidnud ta emale lilli. Ikka kaugemale lippas ta, sest päike oli juba vajumas. Lõppeks jõudis ta tühjale lagendikule, selle äärel aga kasvas tihe okasmüür; kaua vaevas end plikake, kuid asjata, kuskilt ei saanud ta läbi. Teravad okkad kiskusid ta käsivarred lõhki, torkasid jalgu ja nägu. Vahvalt kannatas väike valu. Kuid müür oli tugev, ei lasknud tütarlast läbi. Erika hakkas kibedalt nutma. Nüüd on kõik asjata, mõtles ta. Tühjade kätega peab ta tagasi minema, ja emake ei saa terveks.

Äkki seisis Erika kõrval lahke naine. Julgustavalt ja sõbralikult silus ta lapse juukseid. „Ära nuta“, ütles ta. „Vaata, siin on lilli külluses.“ Ja kui siis Erika tagasi vaatas, nägi ta enda ümber kuival maal väikesi punaseid õisi. Tibatillukesed punased ripsmelise kanarbiku õied rippusid varte otsas, nad näisid verepiiskadena.

„Need lilled peavad nimeks saama Erika, sest sinu armastusest ema vastu, mis valu ega vaeva ei kartnud, on nad võrsunud. Igale poole, kuhu sinu pisar langes, lasksin ma ühe lille tärkata. Võta nad ja vii emale!“

Laps noppis neid kauneid, haruldasi sügislilli nõmme nõlvakult. Suure lillekimbuga jooksis ta nüüd koju ema juurde, kes ka varsti paranes. Tänuhikult mõtles laps lahkele naisele. Veel täna aga kutsutakse seda lihtsat nõmmelille Erikaks, ja kus ta iganes õitseb, seal ehib ta igavamutki sügisnõmme heleda värviga.

Rutt.
„Lastelehest.“

12. Rukkipõld sügisel.

Õppejutt:

Aida nurgas on kott ilusate kollaste teradega. See on uuderukis, see mnevili, ootab kü'vi. Seemneviljaks kõlab sama ja teiseaasta vili, vanem seeme on väikese idanemisega. Kott tõstetakse vankrile, viiakse põllule. Isa paneb külimitu rihmaga õlale, täidab teradega ja käib põllul

edasi-tagasi ning külwab terad laiali. Rukkikülv on augusti lõpul, septembri algul. Nüüd on terad mulla pinnal.

Juba tuleb seemnesahk ja viib terad mullasse. Siis äestatakse äkkega. Maa sees on pime, on ka soe ja niiske. Seeme imeb enesesse niiskust ja rebib mähkmed katki; sirutab jalad — juured — mullasse, hoiab sealt kõvasti kinni ja ajab siis oma punaka pea — idu — mullast välja. Soe päike ja vihm kosutavad teda.

Noor oras saab sooja, ja hommikune kastetilk joodab teda. Põld on nüüd nagu roheline samet, see on orase põld. Jänestel on nüüd põli süüa maitsevat rukkiorast niipalju kui kulub. Ka koduloomadele niidetakse orast, kui see liiga paksuks kasvab. Liiga paksult ei või oras lume alla minna — ta mädaneb.

Ilmad lähevad külmemaks. Maa külmub ja oras ka. Talvetaat saadab külmu nud maa le lumevaiba. Külmunud rukkiorasele aetakse ka loomi: lambad, sead. Sula maa peale lume tulek mõjub orasele halvasti, paksu orase puhul läheb see mädanema. Külmunud maa puhul on oras lumevaiba all hästi kaitstud, magab kevadeni. Kevadpäike äratab ta siis uuesti kasvama.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Miks võetakse külviks rukis sama või eelmise aasta saagist? 2. Miks ei või olla seemneviljas umbrohuseemneid? 3. Missuguseid rukkiumbrohte tunnete? (Luste, rukkilill, nisu-lill...). 4. Käsitsikülvi asemel külvatakse nüüd... 5. Millal on rukkikülvi aeg? (Augusti teisel, septembri esimesel poolel). 6. Külvatakse ainult kuiva ilmaga. Miks? 7. Mis vahe on seemnesaha ja künnisaha (adra) vahel? 8. Mida vajab seeme mullas idanemiseks? (Soojust, niiskust, õhku!) 9. Mis karva on mullast väljatulnud rukkioras? Missuguseks muutub ta mõne päeva pärast? 10. Milleks kasutatakse suureks ja tihedaks kasvanud rukkiorast sügisel? 11. Missugusel orasel on kardetav lume alla minna? Miks? 12. Kuidas mõjub orasele lume tulek sula maa peale? 13. Kirjelda rukkikülvi. 14. Mis tehti kesapõlluga süvel? (Väetati sõnnikuga, korduskünnid).

Saateaineks: „Esimene külv“ (Esimesed vaod II, Elav sõna II, Huvitaja II).

Laul: „Sügisel“ (Kiiss I); „Juss oli väike peremees“ (Leelo III).

Arvutuslookesi: aineks seemnevilja kotid, viljaterad, külमित, seemnesahk...; $57+2=59$; $59-2=57$; $38-3=35$; $35+4=39$.

Iseseisvalt: Joonistada äke, viljakotid... Valmistada lõikepilt sügistöödest.

Mängud ja võimlemine.

13. Linnud rändavad lõunamaale.

Õppejutt:

Taeva all sõuavad tinakarva pilved. Õhk on jahe ja niiske. Putukad on suuremalt jaolt kadunud. Sügis hakkab tulema.

Seda tunnevad ka rändlinnud. Vaadake neid kuldnokki! Nagu must pilv lendavad nad ümber, teevad lendamis-harjutusi, sest veel vähe aega ja nad jätavad meid maha. Ka pääsukesed istuvad maja katustel ja peavad nagu aru. Reisiraskused teevad muret. Tee on pikk ja ohtlik üle mägede, metsade, merede... vaenlasi palju.

Paljud linnud ei kannata reisu välja, hukuvad väsimuse ja nälja kätte, kukuvad merre, satuvad püünistesse inimeste saagiks.

Agatoidupuudus ja talve külm sunnivad lahkuma linnukesi kodumaalt, pesade juurest lõunasse, kus toitu rikkalikult. Seal elavad nad ületalve, ei pesita seal ega laula rõõmsaid laule. Ihkavad agatodumaale tagasi, kus nad sündinud.

Oma rännakutel lendavad linnud enamasti öösi, lendavad kõrgelt ja ruttu; lendavad suurte parvedena, sest hulgakesi on julgem. Kured lähevad ilusas kolmnurgas.

Siiski jääb linde ka talveks meile: tihane, leevike, varblane, tuvi... Ära lendavad: kuldnokad, lõokesed, pääsukesed, linvästrikud, kured, haned, pardid, luiged...

Head reisu neile! Head jällenägemist tulevaval kevadel!

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Missugused pilved liiguvad sügisel taeva all? 2. Missugused olid suvipilved? 3. Missuguseks muutub õhk sügisel?

4. Kuhu kaovad sügise lähenedes putukad? 5. Nimetage mõnda rändlindu. Need on... 6. Miks rändavad kuldnokad, pääsukesed... meilt ära? 7. Kuidas valmistavad kuldnokad ja pääsukesed end reisu vastu? 8. Kuhu rändavad meie lailikud? 9. Missuguseid raskusi tuleb rändlindudel kannatada reisu puhul? 10. Mida teevad meie sulgissõbrad lõunamaal? 11. Kuhu igatsevad nad tagasi? 12. Millal lendavad linnud enamasti, kas päeval või öösel? 13. Miks rändavad linnud hulgakesi koos, parves? 14. Kuidas näeb välja lennul kureparv, pardiparv, haneparv...? 15. Joonista! 16. Missugused linnud jäävad talveks meile? Nimeta neid. 17. Missuguseid luuletisi tead lahkuvaist linnukesist? 18. Õpi luuletis: „Teele, tee, kurekesed!“ 19. Millal tulevad rändlinnud meile tagasi?

Saateaineks: „Viudii... lõunamaale!“ (Esimesed vaod II); „Lõunamaale“ (Looduse suikumine talveuinak. lk. 62); „Rändlinnukeste õhulaev“ (Esim. vaod II).

Laul: „Nüüd lahkud, linnuke“, „Teele, tee, kurekesed“ (Tammaa-Aavik II).

Arvutuslookesi: aineks linnud — kuldnokad, pääsukesed, lõod, kured... linnuparved; $26 + 4 = 30$; $30 - 5 = 25$; $25 + 3 = 28$; $94 + 6 = 100$; $70 - 4 = 66$; $66 - 3 = 63$.

Iseseisvalt: Kirjutada rändlindude nimekiri kodulooihku; samuti teine nimekiri siiajäajatest lindudest. Joonistada: kureparv, pardiparv, haneparv... lendamas.

Mäng: „Kõik linnud lendavad“.

14. Kuidas lehed langevad.

Õppejutt:

Puud kooliõuel ei ole enam rohelised. Nende lehed on kollased, pruunid, punased, kirjud... See on puude sügisrüü, niisugune tore värviline.

Puhub õues, metsas, põllul sügistuul. Tuul raputab puudelt koltunud lehed maha ja ajab need aia äärde. Lehed kahisevad, kui nende peal joosta. Puud on nüüd paljad, ragus. Nad on oma kirju kuue seljast maha tõmmanud. Nad lähevad magama. Kevadel kasvavad uued lehed, pungadest.

Lehed riisume kokku ja viime lauta. Lehmäl on nüüd kuiv ja soe ase. Tal on hea meel.

Korjame ilusaid värvilisi sügislehti, koostame lehtede kogu. Seda on ilus vaadata ja õpetlik ka, õpime tundma puude lehti. Mahalangenud lehed puude all on ka talvekorteri loomadele, putukatele.

Kuusk, mänd, kadak jäävad ka talvel roheliseks. Nad ei aja oma okkaid maha. Nad on igihaljad puud.

Linnas parkides riisutakse lehed kokku ja veetakse ära; aednikud tarvitavad neid komposti valmistamiseks, loomapidajad — aluspõhuks. Seni, kui lehed riisumata, on neis lust joosta ja neil kõndida, nad kahisevad ilusasti. Aga kui tõuseb tugev sügistuul, siis lendavad lehed õhus nagu linnud. Tuul kannab, paiskab laiali sügiskulda.

Ilusad on linnapargid lehelangu ajal, värviküllased. Ja rohelised okaspuud nende vahel suurendavad veel seda ilu. Aga varsti on kõik lehtpuud raagus, ilma lehtedeta. Pungades on peidus noored lehed ja õied. Nad ootavad kevadet.

Küsimusi ja ülesandeid :

1. Vaatle kodukoplis, pargis, kus kolletuvad lehed enne, kas varjulistel või lahtistel okstel? 2. Kuidas leht kolletub? 3. Missugustel puudel kolletuvad lehed kõige esmalt? 4. Missugustel puudel hoiduvad lehed rohelisena viimseina? 5. Milleks tarvitatakse mahavarisenud puulehti? 6. Miks nimetatakse mahavarisenud lehti sügiskullaks? 7. Missugused puud jäävad aasta läbi roheliseks, ei kaota oma okkaid? 8. Kuidas nimetatakse neid puud? 9. Mille sees on peidus noored lehed ja õied, et talve külm ja niiskus neile häda ei teeks? 10. Vaatle hilissügisel, missugused loomad on pugenud mahavarisenud lehtede alla talikorterrisse? 11. Korja mahavarisenud lehti ja koosta neist värviliste sügislehtede kogu?

Õppekäik: metsa, parki lehelangu ajal.

Õppevahend: mitmesuguseid puude mahavarisenud lehti (v a h e r, k a s k, h a a b, k a s t a n, p ä r n . . .).

Saateks: „Sügisel“ (Nurmik I).

Laul: „Juba kase ladvast lehti langeb“, „Sügisloodus“ (Tammas-Aavik, Leelo III).

Arvutuslookesi ja -ülesanded: ühel oksal oli 40 lehte, teisel 30 lehte. Tuul raputas esimeselt maha 15, teiselt 10 lehte. Palju jäi kummalegi oksale lehti?

Iseselsvalt: Joonistada sügislehti. Kirjutada:
a) lehtpuude nimestik, b) okaspuude nimestik.

15. Väikeste loomade varjupaigad.

Õppejutt:

Kari ei käi enam väljas, lõpnud nende vaba elu. Soojas laudas söödetakse loomi. Väikestel loomakestel hakkab aga toidupuudus. Sügisilmad on külmad ja kurjad. Putukaid jääb ikka vähemaks ja nad kaovad lõpuks ära: otsivad külma eest kaitstud koha ja poevad sinna peitu. Palju sureb neid.

Sipelgad varjavad endid sügavas pesa põhjas. Kärkseid leiad toanurgast, sääski põõningult ja kuurist. Nahkhiired kogunevad hulgana tornidesse, puuõõntesse, keldritesse, koobastesse... on seal tihedalt üksteise ligi, rippudes pead allapoole. Siil magab samblas, konn tiigi põhjas, rästik ja sisalik mätta all, mesilane tarus. Nad viibivad kõik taliuinakus, suiguvad sooja tulekuni. Uni aitab nad üle toidupuuduse ajajärgu, kuldsele kevadele vastu.

Kuid kõik ei suigu taliuinakusse. Mutt poeb sügavale maasse, sealt leiab toiduks putukaid ja tõuke. Orav ja põldhiir elatuvad sügisel kogutud varudest. Hiirel on maa all eluruum toiduvarudega, oraval on laoruumiks oma vana pesa, seal on pähkleid, käbisid, tammetõrusid, et oleks talvel aga võtta.

* * *

Külm on juba, külm! Tiigis külmub vesi.

Vesilik ehk triiton lahkus juba ammu tiigist, ta läks metsa ja puges mädanenud kännu koore vahele.

Konnad sukelduvad ja kaevuvad mudasesse põhja. Maod poevad puujuurte alla ja samblasse.

Nälg tuleb, nälg tuleb!

Nahkhiired peidavad endid puutühemeisse, koopaisse, pööninguile. Neil pole enam midagi hamba alla panna: liblikad, kärbsed, sääsed — kõik on kadunud.

Rasvunud ja paksuks läinud määr tuleb ikka harvemini oma kuivast ja soojast urust välja.

Sipelgad sulevad oma kõrge linna sisse- ja väljapääsud ja suruvad endid kõige sügavamasse pesastigavusse, kus soojem, ühte hunnikusse kokku.

Kalad kuhjuvad vesihaudadesse ja sügavaisse veelustesse nõgudesse. Külmal pole küll veel käre, kuid tukkuda ei tohi — hakkab äkki pakane paukuma, kohe on talv, kaanetab vee ja muudab maa luukõvaks. Kuhu sa siis veel lähed!

Küsimusi ja ülesandeid :

1. Kuhu kaovad putukad sügisel? Miks? 2. Väikestel loomakestel (nahkhiir, sisalik...) hakkab nüüd mille puudus? nad poevad kuhu? 3. Kuhu poevad sipelgad? 4. Kust võib leida kärbsed? sääski? 5. Kus magab siil? konn? sisalik? vesilik? mesilane? 6. Kuhu kogunevad nahkhiired? 7. Kuidas (missuguses asendis) magavad nahkhiired talveund? 8. Kuhu kogunevad kalad? 9. Miks on sipelgad, mesilased, nahkhiired... talveuinakus olles kobaras ja tihedalt üksteise ligi? 10. Orav ja põldhiir elatuvad sügisel kogutud toiduvarudest. Kas oled leidnud orava tagavaraladusid? näinud põldhiire käike lume all? 11. Mutt ei lange ka talveuinakusse, vaid poeb sügavale maasse. Mida leiab ta siit omale toiduks? 12. Mida kogub orav omale varuks?

Saateaineks: „Sügis“, J. Oro luuletis (Esim. vaod II).

Laul: „Nurme seisab nukker“, „Kuis nii külmad tuuletiivad“ (Tammaa-Aavik, Leelo).

Arvutuslookesi: aineks taliuinakusse suikuvad loomad, putukad; $40 - 30$; $27 + 3 + 6$; $34 - 4 - 3$; jne.

Iseselsvalt: Luuletis „Sügis“ — vaikne lugemine ja õppimine. Joonestada tammeterud, käbid, pähkliid (orava toidutagavara); talveuinakusse suikuvaid loomi; nimed juurde kirjutada.

Talveks varjupaikadesse.

Külm on juba, külm! Tiigis külmub vesi.

Enn tuli õuest ja palus emalt kindaid ja palitut ka. Ei

võinud enam paljakäsi ja ilma palituta ringi lipata. Külmsundis otsima sooje rõivaid.

Hea on ikka lastel — nad saavad emalt soojad rõivad, kindad; isalt sooja toa! Õnnelik oli Enn, et tal nii hea ema, isa.

Kallistas siis ema ja jooksis soojalt rõivastatult uuesti õue mängima. Otsis seal lilli, liblikaid — aga ei leidnud neid. Läks alla koplisse ja aasale, aga sügis uitas seal ja külmuul puhus, kuid lilled, liblikad ja suvised laululinnud olid kadunud.

„Kuhu nad kadusid? Peitsid vist minu eest ära,“ arvas Enn ja läks tiigi äärde. Lootis näha seal vesilikku ja konni.

Ka need olid kadunud. Vesilik lahkus ju ammu tiigist, läks metsa, puges mädanenud kännu koore vahele või sambalasse ja jäi talveuinakusse.

Konni polnud kuski näha. Kevadel nad krooksusid siin nii kentsakalt ja suvel hüppasid rohus. Ilusad ja armsad loomad! Põgenenud olid nad nüüd läheneva külma eest, sukeldunud sügavasse tiigi põhja, pugunud sinna p õ h j a m u d a s s e. Seal on varjupaik uinumiseks, kuni tuleb kuldne kevade ja neid kutsub ärkama, laulma...

Kaladki olid kadunud veepinna lähedusest. Suvel ujusid siin hõbedased särjed ja pruunid ahvenad päikese paistel, lõid sulpsu ja mängu. Aga nüüd — nagu surnud oli veekogu, tume ja mõttes. Kalakesed olid kõik kuhjunud vesihaudadesse, s. o. sügavaisse veelustesse nõgudesse ja Enn ei saanud neid näha.

„Kalakesed, head talveelu teile, kevadel siis näeme jälle, siis tulen siia õngele!“ ütles Enn ja sammus lähemasse metsa, et näha, mis teevad ta väikesed virgad sõbrad sipelgad.

Aga sipelgad olid sulgenud oma kõrge linna sisse- ja väljapääsud ning ei näidanud Ennule oma nägugi. Surusid endid kõige sügavamasse pesasügavusse, kus soojem, tihete hunnikusse kokku ega mõelnud mingi hinna eest Ennu kutse peale pesast välja tulla. Küll ta kevadel näeb neid jälle, kui päike soojalt paistma hakkab. Siis nad tulevad varakult pesast välja ja siis võib Enn neid vaadata. Aga haiget teha ei tohi, siis nad pitsivad Ennu kibeda vedelikuga.

Orav hüppas puu otsas ja pildus Ennu käbiga. Vaatas teraselt Ennule ülalt puuotsast silmi ja Enn vaatas teda ka.

„Tukk-tukk-tukk!“ tegi siis orav ja kadus oma pesasse laia saba vilgutades.

Veidi eemal toksis rähn puutüvel ja vaakus vares kuuse ladvas.

Rästikuid ja sisalikke ei olnud kuski. Rästikuid Enn suvel kartis, sest neil on hirmus mürk. Sisalikku ei kartnud, ta on ju hea loom. Nüüd olid aga mõlemad kadunud puujuurte alla ja samblasse. Ei paku lõbu sellistel loomadel külmaga liikuda, nende veresoojus langeb õhusoojusega ühte — on kanged, kohmetunud, talvetardumuses.

Kodu pööningult leidis Enn taliuinakut magavaid nahkhiiri. Nii pea kui sügisel ilmad külmaks muutusid, kogunesid nad hulgana kirikutornidesse, puuõntesse, keldritesse, koobastesse ja ka siia kodu pööningule, kus nad tihedalt üksteise ligi, pead allapoole rippudes, sooja tulekuni taliuinakus suiguvad. Talvel pole ju neil midagi süta, sest liblikad, kärbsed, sääsed — kõik on kadunud.

„Kõik väikesed loomad on juba talvevarjupaikades, ära neid praegu otsigi,“ lausus Ennule ema, „küll kevadel näed neid jälle. Siis ärkavad nad unest ja tulevad välja varjupaikadest — mängima, jooksma, toitu otsima...“

Õhetaval näol läks Ennule sooja tupp. Õues oli ju külm. Seadis täna kõik oma asjad korda, sest ema oli otsustanud Ennu homme kooli viia.

Ennule oli see suureks rõõmuks ja põnevus täitis ta südant.

„Looduse suikumine
talveunne“.

16. Meie perekond ja meie sugulased.

Õppejutt:

Minu isa nimi on... Minu ema nimi on... Isa ja ema on minu vanemad. Mõnel on k a s u v a n e m a d. Minul on kaks venda ja kolm õde. Vendade nimed on..., õdede nimed on... Vanemad ja lapsed oleme üks **perekond**. Meie perekonnas on palju lapsi. Meie oleme suur perekond. Meie

naabril on 2 last, neil on väike perekond. Meie perekonnas on veel vana isa ja vana ema.

Minu kodus elavad veel: talitaja (teenijatüdruk) Leenu, sulane Priidu ja karjane Juss. Kui kodus tööd palju, siis palgatakse veel päevilisi. Väikesed lapsed ja väga vanad ei käi tööl. Hommikust õhtuni on meie kodurahval palju tegemist. Ma armastan oma isa ja ema.

Perekonnaliikmetel on kõigil üks ja sama perekonnanimi. Meie perekonnanimi on Remmelgas.

Minu isal on vend, see on minu loll; isal on ka õde, see on minu sõtse.

Minu emal on õde, see on minu tädi; emal on ka vend, see on minu onu. Nad kõik on minu **sugulased**. Neil on oma perekond. Lelle- ja sõtsepojad on mulle head sõbrad; onutütär on juba suur inimene, tädi poeg on aga alles üsna pisike. Tädi käis temaga jõuluajal meil — tädi poeg Enn on alles sülelaps.

Perekonnas on sagedasti nii rõõmsaid kui ka kurbi sündmusi: pulmad, varrude matused, sünnipäev, haigused... Minu vanaema on praegu haige, aga küll ta varsti terveks saab. Ta on nii hea minu vastu.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Loenda eestipäraseid perekonnanimesid, eesnimesid.
2. Missuguseid vanemaid kutsume kasu vanemateks?
3. Kes moodustavad perekonna?
4. Keda nimetame vanaisaks, vanaemaks?
5. Kes elavad veel sinu kodus?
6. Mis ülesanne on sulasel, talitajal, karjasel?
7. Missuguse töö ajal palgatakse talus päevilisi?
8. Palju palka aastas saab sulane? talitaja? karjane suve pealt?
9. Keda nimetame lelleks? sõtseks? onuks? tädiks?
10. Keda nimetame sugulasteks?
11. Tädi poeg, täditütär, lelle- ja sõtselapsed on minu sugulased, aga sulane Priidu...
12. Missugust last nimetame sülelapseks?
13. Perekondlikud sündmused on...
14. Mispoolest erinevad varrude matustest? (Rõõm, kurbus).
15. Miks elavad inimesed perekondade viisi?
16. Missugused perekonnad elavad teie naabruses?

Saatealneks: „Vanaisa ja pojapoeg“ (Kampmaa II); „Minu vanaema“, A. Haava luuletis (Esimesed vaod II).

Laul: „Vaikne kena kohakene“, „Mu koduke“ (Kiiss I).

Arvutuslookesi: Palju on mul sugulasi, onusid, tädi-
eid... Mis isa, ema linnast otsid? $40 - 8 = 32$; $32 + 14 = 46$;
 $56 - 8 = 48$.

Iseselsvalt: Kirjutan mehenimesid, nais-
nimesid, lapsenimesid (Juku, Kusti), perekonn-
nimesid.

17. Mida ema teeb.

Õppejutt:

Emal on varahommikust hiljaõhtuni väga palju tööd. Lapsed tõusevad hommikul üles, aga emal on juba söök valmis. Siis paneb ta meid rõivaisse ja saadab kooli, annab meile kaasa ka einet. Seejärel teeb ta voodid üles, puhastab toad ja pühib tolmu. Kui me koolist koju tuleme, on kõik puhas ja korras.

Selle aja sees on ta ka lõunasöögi valmis keetnud. Selle keetmisega oli palju muret ja askeldamist...

Peale lõunat on jällegi emal palju tööd. Ta peseb nõud puhtaks. Seejärel paikab meie ja isa katkisi riideid ja nõelub sukki. Pesupäev on eriti raske.

Ka loomad ootavad emalt süüa: lehmad, vasikad, sead, Eku ja kass Ants, kanad... Meie oleme emale virgalt abiks kõigis ta töödes, kus see meil võimalik ja jõukohane, aitame vähendada ema vaeva.

Kui **linnas** lapsed kooli saadetud, läheb ema turule. Vahel sõidab ka omnibuse või trammiga. Turg on meilt kaugel, elame ju... tänaval. Kui ema turult koju jõuab, käib veel siin-seal, poes... ja hakkab lõunat valmistama. Toob puukuurist puid ja teeb tule pliidi alla...

Peale lõunat, kui lastel koolitööd tehtud, võtab ema meid kaasa jalutuskäigule. Ta viib meid mereranda, kus näeme laevu ja paadiga sõitjaid. Ka meie üürime paadi-sillalt paadi ja teeme väikese sõidu merele (jõele, järvele). Meri on täna nii vaikne ja ilus.

Kodus hakkab ema valmistama õhtusööki. Hilja õöni on tal veel tööd; meie magame ammu juba, kui ema alles

magama tuleb. Nüüd saab ta alles puhata raskest päevatööst. Emal on tõesti raske ja palju tööd nii maal kui linnas.

Head lapsed aitavad oma ema, juba aitamistahet on suureks abiks emale, see rõõmustab teda.

Küsimusi ja ülesandeid :

1. Mispärast tõuseb ema hommiku vara üles ja läheb alles hilja õhtul magama? 2. Kelle heaks töötab ta nii tüdimata, väsimust tähele panemata terve päeva? Miks? 3. Kui ema ei valmistaks meile sööki, ei korraldaks meie rõivaid ega muretseks meie eest...? 4. Loendan ematöid, neid on palju... 5. Missugune töö on eriti raske? 6. Kelle eest peab ema veel hoolitsema? 7. Kuidas avaldab Eku oma head meelt ema vastu? lehmad? sead? kui ta neile sööki läheb viima? 8. Kus peab ema linnas hommikuti käima? 9. Mõnikord sõidab ta sinna. Kuidas? 10. Milleks on turg? 11. Kes toovad turule kaupu müügile? missuguseid kaupu? 12. Kirjelda, mida kõik turul müüa on. 13. Miks viib ema lapsed vabal ajal ka jalutus-käigule? 14. Millal alles võib ema puhkama heita raskest päevatööst? 15. Kuidas aitad sina oma ema? 16. Mispärast sa teda aitad? 17. Millisena kujutad oma elu, kui sul ema ei oleks? 18. Ole heasüdamlik ja õrn vaeslaste vastu.

Saateks: „Võileiba süües“ (Esim. vaod II); „Volli tahab emale abiks olla“ (Elav sõna II); „Liisi arve emale“ (Esim. vaod).

Laul: „Emale“ (Kiiss I), „Emakene, ei ma seda“ (Tammaa-Aavik).

Arvutuslookesi: ema turul, ema poes, omnibusel, ema köögis, aias jne.; $92 + 2, 3, 5, 7, 4, 6, 8, 9$ jne.; $98 - 2, 3, 5, 7, 4, 6, 8, 9$ jne.

Iseseisvalt: Joonistada, mis ema teeb. Kirjutada, mis ema teeb. Voltida paberist koduseid asju nagu soola-toos, kammitasku jne.

Mida teenib ema ?

Läksin kord ühe kena poisiga seltsis edasi. Ta müüs ajalehti ja seletas rõõmsasti, kui palju ta juba teenib.

Küsisin: „Mitmekesi te siis teenite?“

„Kahekesi, isa ja mina!“

„Ja sinu ema? Kas tema ei teeni?“

„Ema? Ei tema teeni midagi!“

„Mida teeb ta siis terve päeva?“ pärisin edasi.

„Ta tõuseb hommikul vara üles, keedab kohvi, äratatakse isa, seab toidulaua korda ja paneb isale võileivad töö juurde kaasa. Siis toob ta lapsed voodist, korraldab need kooliminekuks, ja kui meie koolis oleme, siis seab ta voodid korda, kraamib toad, teeb lõunasöögi, ning peale lõunat parandab ja paikab, ja nii läheb terve päev.“

„Ja mida saab ta selle eest?“

Nüüd naeris poiss: „Ema ei tööta ju mitte raha eest, ta teeb seda muidu. Ta ei saa selle eest raha.“

„Jah, kulla poiss,“ vastasin, „ema ei saa küll tasu, aga ta teeb ju kauem tööd kui sina ja isa.“

Poiss jäi veidi mõttesse ja sõnas siis: „Ta teenib tõesti tasuta rohkem kui isa ja mina kokku.“

Nüüd teadis poiss, et ka ema teenib.

„Väikeste Sõbrast“.

18. Mida isa teeb.

Õppejutt:

Maal: Isal on samuti palju tööd. Ta tõuseb hommiku vara üles ja läheb siis tööle. Töötab kogu päeva, nii suvel kui talvel. Minu isa on põllumees, künnab, äestab, külvab... käib veskil, linnas turul, laadal... lõikab vilja, niidab heina, raiub puid... veab metsast puid, heinu...

Isa teeb kodus ka puutööd, talvel. Tal on kodus hõõvli-pink ja puutööriistad. Ka mina olen proovinud hõõveldada. Isa lubab seda heameelega. Isa parandab veel hobuseriistu, ka meie saapaid.

Antsu isa on rätsep (tisler, kingsepp, sepp) — käsitöölise, Kusta isa aga ametnik (kirjakandja, kordnik, õpetaja).

Isa saab töö eest raha (palka). Selle eest ostab ta meile (perekonnale) süüa, rõivaid, saapaid... Antsu ja Kusta isa maksavad ka korteriüüri. Minu isal on oma maja, tema üüri ei maksa. Isa on peretoitja.

Linnas: Minu isa käib vabrikus tööl. Ta läheb hommiku vara ära ja tuleb õhtu hilja koju. Ta peseb siis end, paneb puhtad riided selga ja sööb. Ta on väga väsinud. Ta läheb siiski veel puukuuri, et lõhkuda emale puid ja kannab need kööki. Ka meiega naljatab ta ja kõneleb ilusaid ja huvitavaid jutte. Isa teenitud rahaga elabki meie perekond.

Jussi isa on autojuht, tal on oma auto; sõidutab inimesi ja saab selle eest raha. See on alles tore amet! Reinu isa on ohvitser, tore munder on tal, ja kannused kõlisevad, kui trepist üles läheb... ta on isamaa kaitsja, Vabadussõjas ilmutas ta suurt vahvust...

Mina aitan oma isa koduste tööde juures. Kui suureks saan, siis teenin palju raha (õpin inseneriks...) ja tasun isale minu pärast nähtud vaeva.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Mis ametimees on sinu isa? 2. Millal läheb sinu isa tööle? millal tuleb koju? 3. Kui pikk on isa tööpäev? 4. Mispoolt erineb isa töö ema tööst? 5. Missuguseid töid teeb isa kodus? 6. Mis ametimees on sinu sõbra isa? 6. Käsitöölised on: rätsep... 7. Kelle kulul elab kogu perekond? 8. Mida kõik tuleb tasuda isa teenitud raha eest? 9. Mis poolt erineb põllumehe elukutse vabrikutöölise elukutsest? 10. Missuguseid töid teeb isa veel kodus, kui ta töölt on koju tulnud? 11. Milline elukutse meeldib sulle kõige rohkem? 12. Mispärast meeldib sulle kõige rohkem põllumehe elukutse? 13. Kuidas aitad sa oma isa koduste tööde juures? 14. Kuidas mõtled tasuda isale tema vaeva, mis ta sinu pärast näinud?

Saateks: „Kalapütügil“ (Esimesed vaod II), „Isa“ (Huvitaja II).

Laul: „Isa, sul on hobu seal“ (Kiiss I).

Arvutuslookesi: Palju isa teenib päevas, nädalas...? Palju teenib autojuht päevas? Palju sina kulutad isa raha? Rõivad, söök...; $3 \times 5 + 25 = 40$; $18 : 6 + 22 + 10$ jne.

Iseseisvalt: Joonistada isa tööriistu. Kirjutada üles kõik isa tööriistad.

Isa.

Kui lapsed hommikul ärkasid, ei olnud isa enam kodus. Emalt kuulsid nad, et isa juba päeva tõusul tööle läinud. Alles õhtu eel tuli isa väsinult koju. Lapsed jooksid talle õue vastu. Väikese Endli tõstis isa sülle, teised lapsed jooksid tema järele tuppa. Seal istus isa väsinult pingile.

„Isa!“ seletas Aadust poeg; „varsti kasvan suureks, siis saad minust abimehe!“

Isa unustas laste keskel väsimuse. Teisel hommikul tõusis ta jälle vara ja läks rõõmsa meelega tööle.

V a n a s õ n a: Isa süda laste küljes.

T. Pakkala järele
V. Tammaa.

Isa pärast.

Jaan jooksis kooliuksest välja. Kui ilus oli ilm! Homme on püha ja terve klass läheb kelkudega mäele. Kui ilm ka homme oleks nii ilus, kui päike ka homme oleks nii soe!

Jaan jooksis, nii et raamatumapp seljas rappus. Küll see uus õpetaja on tore, tuleb terve klassiga kelgumäele!

Emal oli lõuna valmis, kui Jaan uksest sisse tormas. Kohe istus ta lauda. Küll maitstes täna kõik hea, olgugi et laual oli hernesupp, mida Jaan sugugi ei armastanud, vaid ikka pannkookidele mõtles, mida pärast anti.

Kõik sõid vaikselt. Siis ütles ema.

„Kuule, Jaan, homme sa pead hea poiss olema ja kodu hoidma.“

Jaan ehmus ja vaatas ema otsa. „Aga meie läheme homme terve klassiga kelgumäele — õpetaja ka.“

„Sel korral pead sa siiski koju jääma Aino ja Alma juurde, sest mina lähen linna,“ ütles ema ja pakkus Jaanile uut pannkooki. „Täna, ema, ma ei taha enam,“ ütles Jaan ja tal oli tunne, et seegi tükk, mis suus oli, enam alla ei lähe.

Ta oleks pidanud õppima, aga ei saanud, pisarad kippusid vägisi silmi. Miks ema just nüüd pidi linna minema, kui isa isegi läheb? Ja miks kõik oli nii imelik, kui isa eelmistel

kordadel linnast koju tuli. Jaanile tundus, et ema oleks nagu nutnud, olgugi, et ta seda kunagi ei näinud. Viimane kord oli ta kuulnud, kui ema isale oli öelnud, et siit alates ta isaga ikka kaasa tuleb.

Peale lõunat tuli ema Jaani juurde ja ütles: „Mul on väga kahju, et sa teistega kaasa ei saa minna, aga ma pean linna minema. Isal on seal halbu kaaslasi, kes teda alati jooma viivad. Sa oled näinud külas vana Kaarlit. Niisuguseks võib meiegi isa saada, kui mul võimalik ei ole temaga kaasa minna. Jaanike, jää homme koju! Kas tahad jääda?“

Jaan noogutas pead. Iseenesestki mõista, et ta nüüd tahtis. Keegi ei olnud nii hea lastele ega võimaldanud neile elamist nagu isa oma igapäevse raske tööga. Isa teenitud rahaga elas kogu pere. Milliseks kurvaks muutuks siis Jaani kodu, kui isa oma tööpalga kodu asemel kõrtsi viib. Ei, ei! Jaan ei võinud lasta ema kaht korda paluda. Tema jäi koju, jäi koju isa pärast.

„Väikeste Söber“.

19. Minu tööpäev.

Õppejutt:

Kui ma hommikul ärkan, on isa ja ema juba üleval. Ma pean ka üles tõusma, et kell 8 kooli saada. Väiksem vend võib aga kauem magada. Ma pesen, rõivastun, söön, võtan raamatud ja lähen kooli. Seal olen ma 4 tundi, kuni kella 12-ni, ja tulen siis koju.

Peale lõunasööki teen ma koolitööd, aitan vahel ka ema; vahel võin ka teiste lastega mängida. Käin poes, toon isale ajalehte... Olen virk ja hoolas.

Õhtul oleme kõik toas koos: isa, ema, minu vennad-õed. Isa loeb ajalehte ja suitsetab piipu, ema koob sukka või õmbleb. Vanaema jutustab meile juttu. Eile rääkis ta niisuguse huvitava jutu...

Kell 8 (20) lähen magama. Aga enne sean kõik koolitarbed korda järgmiseks päevaks, et ei ununeks hommikul koju. Ütlen isale, emale ja vanaemale head ööd, loen õhtupalve ja heidan voodisse. Tööpäev on möödas.

Maalastel on kooliskäimine eriti raske. Neil on pikk koolitee. Minul näiteks on koolimaja kodust 3 km kaugusel Ülenurme jõe ääres, aleviku ligidal. Sügisel ja varakevadel on koolitee hirmus porine; vahel sajab vihma, siis on eriti halb, teeb märjaks jalatsid ja raamatud. Talvel on parem, siis sõidutab mind vahest isa saaniga koolimaja juurde.

Meil algavad tunnid kell 9 hommikul ja lõpevad kell 1 päeval. Siis lähen koju.

Kodus aitan ema, teenijatüdrukut Mahvit..., käin karja koplilist koju laskmas ning isale abiks, kui see koplüküünist linu koormasse laob ja koju veab rehe alla. Talvel aitan sõõta loomi. Veised ja lambad tunnevad mind kohe ära, häälitsevad, kui näevad oma suvist sõpra, karjast.

Õhtul õpin. Olen väsinud. Uinun varsti.

Küsimusi ja ülesandeid :

1. Mis kellaajal sa hommikul üles tõused? 2. Mispärast ei või voodisse laisklema jääda, vaid peab kohe üles tõusma, kui hommikul üles ärkad? 3. Mispärast tuleb harjuda ühel ja samal kellaajal üles tõusma? 4. Mitu tundi sa magad igal öösel? 5. Mida teed kohe peale ülestõusmist? 6. Miks ei või koolitundi hilistuda? 7. Mitu tundi kestab sul koolitöö? 8. Mis kellaajal jõuad koolist koju? 9. Mis teed peale lõunasööki? (Mängin, puhkan, aitan isa-ema...). 10. Mispärast tulevad koolitööd kõigepealt ära teha? 11. Mis teed sina ja mis teevad teised sinu kodused õhtul? 12. Mis kellaajal on õhtusöök? 13. Mis kellaajal lähed magama? 14. Mis teed sa enne magamaheitmist? Miks? 15. Mispoolt on maalastel kooliskäimine raskem kui linnalastel? 16. Kui pikk on sinu koolitee? 17. Katsu sammudega ära mõõta oma koolitee pikkus. 18. Millal on maalastel eriti raske koolis käia, millal parem? Miks? 19. Mispärast algavad maal koolitunnid tund aega hiljem kui linnas? 20. Milliseid töid teevad maalapsed kodus veel peale koolitööde? 21. Mitu tundi kestab sinu tööpäev? 22. Jaota ja kasuta aega otstarbekohaselt, siis jõuad oma töödega alati valmis. 23. Ole täpne! Hilistumisega teed halba teistele ja enesele. Kuidas? 24. Miks peame olema hoolsad? 25. Ära karda töö vaeva ja raskusi! Miks?

Saateks: „Jüts reisimas“, „Hooletus“ (Esim. vaod II).

Laul: „Tikk, takk“, „Siis teeb ta nii“ (Kiiss I).

Arvutuslookesi: laste tööst ja toimetustest. Miitu tundi töötad koolis, kodus, kokku? Palju aega kulub sul õppimiseks, kaua magad, mängid? $34 + 20$; $42 - 12$; $24:3$; $15:3$.

Iseselsvalt: Joonistada oma kooliasjad (raamatud, pliiats...). Kirjutada oma tööriistade nimed.

20. Lähen külla.

Õppejutt:

Koolivend Jüri elab naabritalus (majas). Temal on kaks venda ja üks õde. Nad kõik on minu head sõbrad. Ma külastan neid.

Kojas koputan toauksele. Tupp astudes ütlen: „Tere päevast!“ „Tere hommikut!“ „Tere õhtust!“ Olen viisakas, ei räägi rumalusi ega tee vallatusi. Jüri näitab mulle oma uut pildiraamatut, vaatame seda huviga. Siis hakkame mängima lotut, ümbermaailmamängu... ka kulli mängime.

Külas on hea olla, aga kodus on veel parem — külla ei jää ma kauaks. Lahkudes ütlen: „Head päeva!“ „Head õhtut!“ „Head ööd!“ Palun Jüri homseks omale külla.

Onu elab mul Oru alevis, sinna on 5 kilomeetrit. Isa võtab mind sinna kaasa. Oi, seal on alles tore! Onul on palju huvitavaid asju... ning maiustusi saab. Onu ei tahagi mind enam koju lasta. Ela hästi, onu!

Koolivend Enn elab Kloostri tänaval nr. 3, kr. 2. Temal on üks vend ja kaks õde. Me oleme kõik head sõbrad; käime sagedasti koos linnaserval mängumurul mängimas. Õdede nimed on Aino ja Helgi. Helgil on suur nukk, mille onu kinkis talle sünnipäevaks. See on ostetud Tõllasepa ärist Harju tänavalt.

Täna lähen sõpradele külla. Tean juba kuidas külla minna ja kuidas end ülal tuleb pidada. Tänaval liikudes olen tähelepanelik, et ma auto ega trammi alla ei jää. Liigun tänaval paremat kätt ja tänavast ülemineku kohal vaatan esiteks vasemale, siis paremale, ja kui sõidukeid ei lähene, lippan üle tänava kõnniteele. Tagasi tülles on tänavad valgustatud juba elektriga, gaasilambid põlevad ka. On õhtu.

Homme tulevad Enn ühes oma venna ja õdedega meile. Ema tuleb vististi ka. Tere tulemast homme meile! Head nägemist homseni!

Küsimusi ja ülesanded:

1. Miks koputame uksele, kui tahame võõrasse tuppa minna? 2. Mis teeme siis, kui meie koputusele ei vastata? 3. Mida öeldakse tuppa astudes kõigepealt? 4. Miks oleme alati viisakad? 5. Kuidas käitud lahkumisel? 6. Kus on siiski parem olla, kodus või külas? Miks? 7. Kuidas käitud oma mängusõpradega? 8. Kelle juurde lähed külla parima meelega? Miks? 9. Kuidas tervitad teel vastutulevaid tuttavaid, õpetajat? Miks? 10. Miks tuleb linnatänaval liikudes olla ettevaatlik? 11. Missugust kätt tuleb tänaval alati liikuda? Miks? 12. Kuhu poole tuleb tänavast ülemineku puhul kõige enne vaadata? Kuhu siis? 13. Kuidas tunda tänava nurgal, kuhu poole kiiresti lähenev auto pöörab? 14. Mine külla täpselt lubatud ajaks! Ära hilistu! Miks? Kui sul võimalik ei ole minna, siis teata ja vabanda sellest aegsasti. Miks? 15. Ära saa oma külaskäikudega tüütavaks, sellega kaotad lugupidamise enese vastu.

Saateks: „Parem ja varem“, „Kass laste õpetaja“ (Esim. vaod II); „Mäe Juku“ (Elav sõna II).

Laul: „Lapsed ritta“ — (Tammaa lastelaulud), „Mukodu on tilluke“ (Kiiss I).

Arvutuslookesi: Külaskäigust, mängudest, kaugusest külla... Kilomeeter: $15 + 7$; $32 - 12$; $15 : 3$.

Iseselsvalt: Kirjutada: „Käisin onul külas“. Joonistada külas nähtud asju.

21. Veskis.

Õppejutt:

Tuuleveski seisab kõrgel kohal. Ta on suur nagu maja, ainult ümmargune maja. Ja pea on tal ja selle küljes tiivad. Milleks veskil pea? Ta peab ju näoga ikka tuulele vastu vahtima, ja selleks peab teda pöörama. Pea keerleb ringi, ja sellepärast võib teda mölder käänata, kuidas ta ise soovib. Tiibade küljes on purjed: tuul paisutab neid ja tõukab tiibu ringi. Mitu tiiba veskil on?

Mölder lubab vaadata, meie käime veski läbi. Seal on hulk kotte terade ja jahudega. Trepp viib üles. Ja siis see suur ratas, tal on palju hambaid ja ta keerutab teisi rattaid, ja need panevad veskikivid käima. Näeme, kuidas terad kolusse puistatakse, kust nad kivi alla lähevad. Rasked kivid keerlevad ruttu ümber ja hõõruvad terad peeneks jahuks, mis kivi alt kotti jookseb. Jahust teeb ema leiba.

Vesiveski on jõe ääres. Seal on veskitamm ehk pais. Selle taha korjub palju vett. See voolab siit veski-kanali kaudu vesirattale. Kui klapp liigsilma eest üles tõstetakse, satub vesi ratta alla ja see hakkab liikuma. Ja nüüd käib kogu veski.

Mürinat ja kolinat on veski täis, raske on kuulda, mis räägitakse. Ja tolmu on! See teeb meile nalja, mölder on nii naljakas tolmu näo ja habemega.

Auruveskis ei ole vee-ega tuulejõudu. Seal pannakse veski käima auru jõul. Auru saab aurumasinast. Katelt köetakse puudega, vesi muutub auruks ja see paneb aurumasinaga käima, mis omakord võllide ja rihmade abil veskirattad ja kivid liikuma paneb.

Linnas käivad suurveskid ka elektriga.

Veskis jahvatatakse: leivajahu, püüli, loomajahu, mannat, tangu, kruupe.

Vanasti jahvatati käsikivil, siis ei olnud veskeid.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Kuidas jagunevad tuuleveskid? (Pukk-veskid, hollandiveskid).
2. Milleks on veskil pea ja miks pööratakse seda?
3. Kuidas pööratakse pukkveskit?
4. Kui puhub ülitugev tuul, mis tehakse siis purjedega?
5. Millal on veski täies purjes?
6. Kuidas pannakse tuuleveski seisma?
7. Mitu paari kive on pukkveskil? hollandiveskil?
8. Milleks raiutakse vahetevahel veskikive?
9. Missugusel aastaajal on vesiveskiga rohkem jahvatustööd? Miks?
10. Milleks on veskitamm ehk pais?
11. Mida nimetatakse vesiveski juures liigsilmaks?
12. Mitme paari kividega käib vesiveski? (Vähemalt kolm paari).
13. Misjaoks on veskil mitu paari kive?
14. Kuidas saab mölder ühe ja sama kivipaariga peenemat või jämedamat jahu?
15. Kas saab pukkveskis tangu ja püüli jahvatada või

mitte? Miks? 16. Mis paremused on auru- ja elektriveskil võrreldes tuule- ja vesiveskitega? 17. Millest tekib aurumasinas? 18. Kuidas jahvatati vanasti, kui veskeid ei olnud? 19. Mida nimetatakse veskis mativõtmiseks? 20. Miks peab olema jahvatusele viidav vili hästi kuiv? 21. Miks ei tohi jahu jahvatamisel veskikivide vahel tuliseks minna? 22. Mis vahe on püüli- ja leivajahu vahel? 23. Mida nimetatakse kroovimiseks?

Õppekäik veskisse.

Saateks: „Magus puder“, „Vaese mehe käsikivi“ (Elav sõna II); „Kusti veskikäik“ (Esim. vaod II).

Laul: „Siis teeb ta nii“ (Kiiss I).

Arvutuslookesl: aineks viljakotid, veskikivid, veskilised... ülesanded koostada arvudel 4, 7, 12, 20, 50...

Iseseisvalt: Joonistada vesiratas, tuulik... Valmistada kartongist või puust vesiratas, tuulik...

22. Esimesed talverõõmud.

Õppejutt:

Täna on päris külm ilm. Puhub külm põhjatuul. Juba mitu päeva on puhunud sellest ilmakaarest. Talvetaat on sealtpoolt tulemas, tuleb neis ähvardavates tinakarva pilvedes. Need toovad ka lund.

Agas enne, kui tuleb lumi, porised teed muutuvad kõvaks kui kivi; on konarlikud. Igal pool kannab peal: nurm, soo, karjamaa loik... Tiik ja järv on klaassileda jääga kaetud! See on tore! Algul jää pragiseb, on õhuke, sellepärast ettevaatust! Agas lähene päev-päevalt paksemaks. Siis uisud välja ja sõitma siledale jääle. See on talvelõbu, esimene tänavu aasta.

Allikakoht järves, jões, tiigis on kardetav. See kinni ei külmu, sellest hoiaime eemale.

Mereläht ei külmu nii ruttu kinni kui järv, jõgi, tiik, sest meres on soolane vesi, see peab külmale rohkem vastu. Agas külm saab siiski viimaks võidu. Mõne aja pärast on ka merelahel ilus jää peal ja lapsed võivad liuraudade ehk uiskudega (ka tritsudeks nimetatakse neid) sõitma minna. Kaugele lahele, merele on kardetav sõita: seal on jää

nõrk ja vesi on veel lahti! Ettevaatust! Võib juhtuda kurb õnnetus.

Noore jää ajal käivad mehed jää alt kalu püüdnas. Näevad, kus haug on, ja virutavad siis nuiaga sellel kohal vastu jääd. Kala jääb löögist uimaseks, jää tehakse katki ja võetakse kala kinni.

Nii siis: peale koolitööd jääle! Suur tänu talvetaadile! Uisutamine on tervislik sport!

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Mitu kraadi on täna külma? 2. Missugusest ilmakaarest puhub tuul? 3. Suvel puhub tuul enamasti missugusest ilmakaarest? 4. Kes on õieti see talvetaat, kes tuleb? 5. Missugused on lumepilved võrreldes vihmapiilvedega? 6. Millest tekivad maapinnal konarused? 7. Noore jää peale on kardetav minna! Miks? 8. Missugused kohad on jõel, järvel, tiigil kelgutajatele ja uisutajatele kardetavad? Miks? 9. Miks ei külmu merelaht nii ruttu kinni kui jõgi, järv või tiik? 10. Missüüraast on kardetav sõita, eriti noore jää ajal kaugemale merelehele? 11. Mis kasu on inimestele soode, järvede, jõgede, merelahtede kinnikülmumisest talvel? 12. Milleks kasutavad kalurid noore jää aega? Kuidas? 13. Milliseid jääspordi riistu sa tunned? 14. Kui palju maksavad uued uisud? 15. Missüüraast on lastele soovitatav uisutada, kelgutada, suusatada? 16. Kuidas liigub purikelk? 17. Kuidas abistad sõpra, kui see on langenud jääauku või läbi noore jää?

Õppekäik noore jää juurde; seletused õpilastele.

Saateks: „Veealused“ (Kampmaa I), „Mikul muhk peas“ (Esim. vaod II).

Laul: „Lapsed tuppa, tali tuleb“, „Vainul, lombil sile jää“ (Kiiss I).

Arvutuslookesl: Koormad sügisteel, lapsed jääl jne; $10 \times 2 + 6$; $3 \times 20 + 7$; $2 \times 15 + 5$ jne.

Iseselsvalt: Joonistada uisud, kelk. Pähhe õppida luuletus „Esimene lumi“ või „Talve tulek“ (Esim. vaod II).

23. Mardisandid.

Õppejutt:

Täna õhtu jookseb mart, liiguvad väljas veidrad inimesed — mardisandid. Kas oled käinud marti jooksmas? Need ei olegi siis

päris sandid (kerjused), vaid naljategijad, naabritalu lapsed, ka vanemad inimesed. On ju lõbus käia tuttavate juures inaskid näokatteks ees, torumütsid peas, pahupidikasukad või muud veidravad rõivad seljas, et ära ei tunta.

Ukse taga lauldakse: „Laske mardid sisse tulla, mardi kütined külmetavad...“ jne. Kes oskab seda laulu? Mardid tulevad tuppa, laulavad, tantsivad, teevad muudki nalja, paluvad emalt külakosti... Ema annabki mardisantidele õunu, maiustusi... Mardid tänavad ja lähevad siis lauldes ning mürades välja, lähevad naabriperesse (majasse), lähevad koju...

Ka linnas võib näha mardiõhtul marte jooksmas. Need on enamasti lapsed, kes armastavad seda nalja. Nad käivad kauplustes, kus neile antakse maiustusi. Ka tuttavate ja sõprade juures käivad nad sees. Laulavad ukse taga, siis lastakse sisse. Mõnes kohas saadakse aga martide peale kurjaks, ei lasta neid sisse ja aetakse minema. Ei peeta laste naljast lugu. Viisakas ja ilus nali on aga lubatud ja seda ei maksa ka lastele keelata. See teeb südamed rõõmsaks.

Mardisandiks käimine on vanaaegne komme.

Mardiõhtul on mõnes kohas viisiks süüa mardihane. Turul on mardipäeva aegu palju hanesid müüa. Varsti peale mardipäeva tuleb kadripäev, siis jooksevad enamasti tütarlapsed kadrit. Aga kadripäeva möödudes hakkame ootama jõulusid.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Mardisandid ei ole päris sandid (kerjused), vaid...
2. Miks panevad mardisandid end veidralt rõivaisse ja maskeerivad oma nägu?
3. Missuguseid mardirõivaid (kostüüme) oled sina näinud? missuguseid nägusid?
4. Oskad sa mõnda mardilaulu (luuletist)? missugust?
5. Mis teevad mardid ukse taga?
6. Kui tuppa lastakse, siis hakkavad mardid...
7. Mida paluvad mardid pereemalt?
8. Mispärast ei jäta pereema marte ilma külakostita?
9. Missuguseid linde on mardipäeva eel turul rohkesti müüa? Miks?
10. Mardipäevale järgneb missugune päev?
11. Kes käivad enamasti kadrit jooksmas?
12. Mitu päeva, nädalat on mardipäevast kadripäevani?
13. Kadripäevast jõuluni jääb mitu nädalat?
14. Õpi pähe luuletis „Mardisandid“ (Esim. vaod II) ja loe klassis õpetajale ette.

Saateks: „Väikesed mardisandid“ (Esim. vaod II); „Mardisandid“, J. Oru luuletis (Esim. vaod II).

Laul: „Mardisandid“ (Kiiss I); „Tere, tere, eidekene“ („Laste lauluvara“).

Arvutuslookesi: mardisantidest ja annetustest neile: liitmised 100 piires, näit. 27 + 16; 32 + 18; 45 + 12 jne.

Iseselsvalt: Joonistada mardisante, maskisid. Valmistada paberilõikeid mardisantidest.

24. Esimene lumi.

Õppejutt:

Lumepilved sõudsid, jõudsid meile. Talvetaat puistab sealt alla ilusat, pehmet lund. Näe, kuidas sajab! Liugleb lumehelbeke! Laseme ta langeda kuuevarrukale, vaatame. Ilus on, niisugune tänni või tähe moodi. Pehme ilmaga on nad paksud rätsakad, need nagu valged liblikad lendlevad õhus. Mitu haru on lumehelbel?

Maapind kattub valge vaibaga. Konaraid ei ole enam näha ega tunda. Katusel, põõsastel... valge lumi, aiateivaste otsas lumemütsid... Ja näe, Eku jätab lumele ilusad jäljed, kass Ants ka. Sina ise ka.

Isa rakendab kõrvi ree ette, paneb kuljused ka peale. Lapsed rõivastuvad soojasti. Kasukad selga, kindad kätte — on ju külm! Nüüd tuleb tore sõit, esimene reesõit tänavu. Isa sõidab Sillamäe alevikku, poodi — me teeme sõidu kaasa.

Linnas kaovad voorimeeste troskad ja vankrid, ilmuvad saanid. Kuljuste kõliseses teevad nad uhket sõitu. Voorimehed teenivad esimese lume puhul hästi: inimestele pakub esimene saanisõit lõbu, autosõidust ei hoolita.

Lapsed ilmuvad tänavale kelkudega, mõnel on juba suusad kaenla all — rattavad kõik linnaservale, seal on lõbu ja vabadust sõiduks esimesel värskel lumel. Eriti uhke on mäest alla sõita. Rõõmsat kilkamist ja hõikeid on kaugele kuulda.

Kojameestele tuleb aga tööd juurde: nad peavad rookima kõnniteedelt lume ja pühkima need puhtaks ning riputama üle liivaga. Ühedel rõõm, et lumi tuli — teistel mure töö pärast.

Aga siiski ütleme kõik talvetaadile lume eest tänu. Lumi katab orase nagu vaibaga, kaitseb lillejuuri, loomi... liikumine on vaba.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Lase lumehelvetel langeda kuuevarrukale ja vaatle neid. 2. Missugune kuju on lumehelbel? 3. Katsu neid joonistada oma koduloovihku. 4. Miks liituvad lumehelbed pehme ilmaga? 5. Kellele sarnanevad pilvist alla langevad lumeräitsakad? 6. Missugused on lumepilved võrreldes vihmapilvedega? 7. Missuguse ilmakaare poolt tulevad esimesed lumepilved? 8. Kes kannab pilvi edasi? 9. Mispärast on inimesed õnnelikud lumetulekust? 10. Mispoolest tüütas sügis inimesed juba ära? 11. Missugune näeb välja mets, aed, park, tee... peale lumesadu? Võrdle seda sügisese raagus metsa, porise või konarliku teega. 12. Kes rõõmustavad linnas eriti esimese lume tulekust? 13. Miks sõidetakse talvel kuljuste ja kelladega? 14. Kellele toob lumetulek linnas hulga tööd juurde? 15. Miks roogitakse linnatänavatel lumi ja veetakse ära? 16. Kes leiavad siin teenistust? 17. Kõnniteed tulevad puhtaks pühkida ja liivaga üle riputada. Miks? 18. Kes valvab selle järele? 19. Kes rõõmustavad lumetulekust üle kõige? 20. Palju maksavad suusad? soomekelk? kelk? 21. Kui sul praegu suuski, kelku... pole, siis õpi koolis hästi, vahest jõuluvana toob nad siis sulle. 22. Kes on see jõuluvana?

Saateks: „Lumehelbed jutustavad“ (Esim. vaod II); „Esimene lumi“ (Talvine loodus lk. 16).

Laul: „Küll on kena kelguga“, „Läbi sahiseva lume“ (Leelo II).

Arvutuslookesi: aineks esimene lumi, saanisõit, kelgutamine...; arvutusjuhud: 34 + 30; 67 — 20; 54 — 12 — 10 jne.; ülesandeid võiksid ka õpilased ise ütelda õpetaja algatusel.

Iseseisvalt: Välja lõigata lumehelbeid kuuekordselt kokkupandud paberist. Joonistada lumehelbeid, kelgusõitu...

Nõiutud aed.

Terve öö oli vana hea proua Lumi oma sulekotte raputanud. Ikka veel hõljusid valged suled läbi õhu. Nagu soe, kaitsev vaip heitsid nad aiamurule. Kõrrekesed sõandasid end

ometi valge teki all liigutada. Kuid vaatas veel mõni neist uudishimulikult välja — lennates tulid kohe pehmed suled taevast ja katsid nad jälle hoolikalt kinni.

„Magama pead sa, ilusasti magama, magusasti ja kõvasti, kuni kuldnook sinu oma kevadlauluga äratab.“

Ja siis nad aias kõik magasid: lilled ja kõrred, nii sügavasti ja rahulikult nagu lapsukesed oma voodites, keda armas ema on soojalt kinni katnud.

Ka aiateed olid puhtalt kaetud, vaid kitsas jälg oli veel näha. Kas seal mitte meie Miisu polnud juba hommikust jalutuskäiku teinud? Päris märjad püksid oli ta sügavas lumes saanud. Ja nüüd näugus ta nii haledasti, kuni hea vanaema talle ukse avas.

Kuid küll aias sädeles ja kiirgas! Oleksite pidanud nägema vana kirsipuud! Ta nägi välja umbes nagu maikuul, mil lõhnavad valged õied ta okstel kiikusid, sest pehmed lumehelbed rippusid kergelt kui õrnad õied väikestel okstel. Päris uhke oli kirsipuu oma kirkale koormale. Juba ette ta rõõmusteli hetke üle, mil avaneb toa aken ja kolm last ta pärast hõiskavad.

Kannatlikult ta ootas. — Kui siis väike Enn magamistoas eesriide kõrvale lükkas, ta tõesti kiljatas. Siis jooksid ka õekesed akna juurde.

Seal ta lebas — tore lumistatud aed, kirsipuu oma lumiõites, ümberrõivastatud hekk ja aiateibad, ja see kõik oli sündinud tasa üle öö. Kui lummatud näis lastele aed.

„Täna on kuldneitsi voodit kohendanud!“ arvas Anneliis imestades.

„Ja kui kummaliselt ta aia on ehtinud,“ hüüdis Enn. „Vaadake ometi aiateibaid ja kaevu!“

Need tõepoolest olid veidrad: iga aiateivas kandis valget öömütsi, ilusti üle kõrvade tõmmatud. Vana paks kaev oli lubanud endale kohvikannusoendaja pähe panna ja tegi nüüd lastele kelmikalt silmi.

„Kas te mind veel tunnete?“ naeris ta vallatult. „Vaadake ometi, kuidas mind hellitatakse. Isegi mantli tahtis proua Lumi mulle ümber panna. Ent ma keeldusin vastu võtmast.“

Mõned räbalad sellest ripuvad mul praegu tümber — nagu ma siis iga ilmaga harjunud poleks!

Sellise kiirusega kui täna olid lapsed harva rõivastunud. Nii veetlev oli lumine aed, esimene lumi.

„Väikeste sõber“.

25. Kass.

Õppejutt:

Kass on hiirte kuningas. Valvab kannatlikult hiireaugul. Tal on hirmus teravad küünised ja valusad hambad. Krapsti! võtab hiire kinni. Käppadel on padjad, küüned on seal peidus.

Ka öösel näeb hästi. Tal on öösel ümmarsilmad, päeval pilusilmad. Kuuleb teraselt, head kõrvad on tal.

Suvel hiilib kass aeda, põllule murdma linde ja linnupoegi. See ei ole kassist ilus ega hea. Selle eest tuleb kassi karistada, et ta loobuks niisugusest röövtööst. Hulkuva eluviisiga kass on lindude vaenlane.

Kass ronib hästi: puu otsa, aia peale, igale poole. Kukku-des langeb ikka jalgadele, on painduva kehaga.

Varblased, pääsukesed... ei salli kassi. Särtsuvad ja sädistavad, kui teda näevad.

Kassipojad (noored kassid) on armsad ja lustlikud loomad. Mängivad ilusti. Anname neile piima.

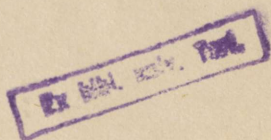
Vana kass lööb ilusti nurru.

Kass on armas koduloom.

Kassil on palju nimesid, teda hüütakse: Ants, Miitsu, Tiisu, Miisu, Kurnäu...

Meie kass armastab talvel magada ahjukapis, ahju peal... Seal on soe. Vahel istub ta seal niisama ja ajab nurru. Koera ta kardab; koer ja kass hästi omavahel õigeks ei saa, nagu vihkavad teineteist. Kui koer kassi vahel õues taga ajab, siis jookseb kass puu otsa, aia peale või ronib mööda majaseina üles ning lipsab põõningule või lakka.

Kui läheneb veerev pall või kera otsesihis kassi poole, siis kass kardab seda; eest ära jooksvat palli, õlekõrt jne.

ajab kass aga taga. Niisugune kiskja looma mood on temal. Ta murrab ka täie kõhuga.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Vaatle, kuidas kass hiirt, lindu valvab? 2. Kuidas kasutab kass teravaid küüniseid ja valusaid hambaid? 3. Miks ei lähe kassi küünised nüriks? 4. Mispärast näeb kass ööselgi? 5. Missuguse eluviisiga kassi ei või meie sallida? Miks? 6. Mis võimaldavad kassil hästi puu otsa ronimist? 7. Kuidas langeb alati kass kukkudes? Miks? 8. Miks ei salli pääsukesed, varblased... kassi? 9. Kuidas peavad nad end ülal, kui kassi oma läheduses näevad? 10. Mida armastavad noored kassid teha? Miks? 11. Mida anname noortele kassidele söögiks? 12. Missuguse loomaga ei saa kass hästi sõbraks? 13. Kui kassi meeleolu on hea ja rahulik ning kõht täis, siis ta... 14. Kuhu poole veerevat kera või palli püüab kass? 15. Miks murrab kass ka täie kõhuga? 16. Miks peame kassi?

Õppevahendiks: elus kass, topis või pilt.

Saateks: „Mis Tiitsu tegi“, „Nukela“, „Jutt kassist“ (Esim. vaod II, Nurmik I).

Laul: „Kiis, kiis kuhu lähed sa?“, „Varblane“ (Kiiss I).

Arvutuslookesl: kassist, hiirtest, koertest... õpilased ise ütlevad ülesanded. Siis: $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$ 20 piiris.

Iseselsvalt: Kirjutada kassinimesid: Miitsu, Tiitsu jne.

Mäng: „Kass ja hiir“.

26. Koer.

Õppejutt:

Koer on meie sõber ja majavaht. Öösel valvab ta maja, päeval käib karjas. Magab oma kuudis, trepil, kuuris... Kui tuleb külaline, siis haugub. Kui vihaseks saab, siis hammustab.

Meie Eku käib vennaga jahil. Ta on jahikoer, tunneb eriti hästi lõhna. Ka kuulmine on koeral väga hea. Oma inimest tunneb juba eemalt kaugelt. Ta ajab taga jänest, haugub orava peale, ujub osavasti ja toob veest asju

välja; istub ja oskab ka küsida. Tark loom; armastab oma peremeest.

Olen lugenud koertest jutte. Missuguseid?

Koeri on mitmet tõugu: pitsu, taks, dogi, puudel, terrier, mops, lambakoer, bernardikoer, jahikoer, sülekoer, hoovikoer. Oma ülesande järgi on: politseikoeri, jahikoeri, tuletõrjekoeri karjakoeri...

Korralik peremees muretseb koerale kaitset vihma, tuule ja külma eest, ehitab talle kuudi, annab korralikult süüa, ei lase nälgida.

Koera jalgal on tugevad, kuid nürivad küünised, nendega kraabib ta mõnikord mulda. Hambad on tugevad. Ta võib isegi suuri konte puruks närida.

Linnas on hoovi- ja toakoerad. Hoovikoerad on suured nagu maal õuekoerad. Nad on päeval keti otsas kinni. Miks? Hoovikoerad on väga kurjad ja hauguvad öösel valjusti, kui võõras inimene öösel hoovi tuleb. Jäin ükskord niisuguse kurja hoovikoera kätte. Kuidas pääsesid, jutusta sellest.

Toakoerad on pisikesed ja neid hellitatakse nagu väikesi lapsi. Magavad toas või eesttoas omal asemel.

Koerad haigestuvad mõnikord marutõppe. Marutõbine koer on inimesele väga kardetav, tema puremisest võib inimene haigestuda ja surra, kui ta abi ei saa Pasteuri-nimelisest ravilast.

Ära lase kunagi koeral lakkuda oma suud, käsi... Kui oled koera silitanud, siis pese tingimata käsi seebi ja veega. Koer võib sulle kergesti edasi anda haiguseid.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Mis ülesanne on majakoeral? karjakoeral? jahikoeral? politseikoeral? hoovikoeral? 2. Missugune on koeral kuulmine? haistmine? 3. Mida oskab iga koer ilma õppimata teha? 4. Väljaõpetatud koer oskab istuda, küsida... 5. Jutusta mõnda lugu, mida oled kuulnud, lugenud või tähele pannud koera tarkusest või truudusest oma peremehe vastu. 6. Missugused koeratõud on olemas? missuguseid sina neist oled näinud ja tunned? 7. Kuidas kohtleb korralik peremees oma koera? 8. Koera elumaja on... 9. Millised küünised on

koeral? 10. Miks ei saa koer puu otsa ronida? 11. Milline on koera kõik laudpõrandal, võrreldes kassi käiguga? Miks? 12. Missugused hambad on koeral? Misjaoks? 13. Kui sina kuuma ilmaga jooksed, läheb su ihu higiseks, koeral aga? 14. Miks ajab koer keele suust välja, kui tal palav on? 15. Miks hoitakse hoovikoeri keti otsas? 16. Mispärast tulevad koerad mõnikord politsei korraldusel varustada suukorviga? 17. Mis tehakse siis hulkuvate koertega? 18. Miks on hulkuvad koerad marutõve ajal kardetavad? 19. Kuhu peab marutõvekahtlasest koerast purdud inimene minema ravimisele? 20. Miks sa ei luba koeral lakkuda oma käsi, suud? 21. Miks peavad koerad linnas varustatud olema kaelarihma ja numbriga? 22. Kui suur on koeramaks sinu kodulinnas, alevis, vallas?

Õppevahend: elus koer, pilt või topis.

Saateks: „Meie koerad“ (Elav sõna II); „Koera truudus“ (Kampmaa I).

Laul: „Mu koduke“ (Kiiss I).

Arvutuslookesi koerast. Mitu jalga on 3, 5, 6, 7... koeral? Mõõda koera kõrgus, keha pikkus sentimeetrites. Kui palju saab alevivalitsus sissetulekut 10, 20... koera pealt, kui koeramaks on aastas 2 krooni?

Iseselsvalt: Välja lõigata koer kahekordsest kartongist, nii et ta püsti seisaks. Kirjutada koertenimesid.

Tark koer.

Kord tuli keegi härra oma koeraga loomaarsti juurde ja palus, et see parandaks koera jalas oleva haava. Arst vaatles haiget jalga. Ta sõnas: „Haavast tuleb mädanenud liha ära lõigata.“ Siis käskis arst koerale suukorvi pähe panna. „Seda pole vaja,“ vastas koera omanik. „Teie koer on suur, kui see kord hammustab, siis purunevad luudki.“

„See on küll tõsi,“ lausus härra, „aga ma olen kindel, et koer teid ei hammusta.“

Arst raputas pead, sõnades: „Te loodate liiga palju oma koerast. Mõtlege ometi, et ta pole inimene, olgu ta ka kui hästi õpetatud.“

„Hakake aga pihta, küll mina koera eest hoolitsen!“ julgustas omanik. Arst palus, et koer lõikuse ajaks asuks lauale. Koer tõusiski lauale, heitis siis pikali ja sirutas haige jala

arstile. Koera isand ütles: „Nüüd võite teha, mida tahate.“
Kaheldes asus arst tööle.

Koer kannatas valud rahulikult. Arst imestas seda väga. Ta sidus haava kinni ja küsis: „Kas võite koera homme jälle siia tuua, et haava seisukorda vaadata?“

„Küll toon,“ vastas koera omanik, „aga kas ma võin koera ka üksinda teie juurde saata?“

Arst jaatas.

Koer läks järgmisel päeval ise arsti juurde ja kordas käike, kuni jalg paranes.

„Väikeste sõber“.

27. Lehm.

Õppejutt:

Lehm annab piima. Piimast saame koort, koorest võid. Piimast saadakse veel kohupiima ja juustu. Või ja juust lähevad turule müügile; ka välismaale.

Rõõskpiim on maitsev juua; hapupiim on samuti maitsev ja hästi toitev.

Lehm sööb karjamaal rohtu. Kui puhkama heidab, siis mäletseb sissesöödud rohu peeneks. Kodus antakse lehmale ka suvel jõutoitu: jahu, kooke... Talvel söödetakse lehma heintega, juurviljaga, jõutoiduga.

Lehm ammub. Pull mõirgab. Kaitseb end sarvedega. Kärbsed tõrjub sabaga.

Lehmi on: punaseid, mustavalgekirjusid, punasevalgekirjusid, valkjaspunaseid. Meil on punased lehmad.

Lehmavasikas joob piima. Vasikal sarvi ei ole. Noori lehma (1—2 a.) kutsutakse mullikateks, noori pulle värssideks.

Ka linnas peavad mõned linnaserva elanikud lehma. Meie naabruses on üks niisugune lehmapidaja. Meie saame sealt igapäev ühe liitri piima. Suvel on see lehm põllul köides, talvel laudas. Väikelinnades on linna ligidal isegi linnakarjamaa lehmade karjatamiseks.

Lehmadele antakse ka nimed: Lehik, Punik... Meie lehmade nimed on...

Veise liha süüakse, nahk läheb jalanõudeks, sarved ja sõrad liimiks, karvad vildiks ja polstriks, kondid kondijahuks, sõnnik põlluväetiseks.

Meil on kodus... lehma, ... mullikat, ... vasikat.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Mida saame lehmalt?
2. Milleks tarvitatakse koort?
3. Mida valmistatakse piimast?
4. Mitu liitrit annab teie lehm päevas piima?
5. Mida nimetatakse kohupiimaks, milleks tarvitatakse seda?
6. Kumb on kergem, koor või piim?
7. Mida sööb lehm?
8. Millal mäletseb lehm, miks?
9. Mida antakse lehmale söögiks peale heinte?
10. Kuidas kaitseb lehm ennast vaenlaste vastu? kärbeste vastu?
11. Mis karva või -kirja lehmi sina oled näinud?
12. Mis karva lehmad on sinu kodus?
13. Millest toidab ennast vasikas?
14. Miks ei lasta vasikat lehma all imeda nagu hobusevarss imeb ema all?
15. Keda nimetame mullikaks?
16. Missugune peab olema lehma laut, ase? (Laut soe, õhurikas, valge; ase kuiv.)
17. Missuguseid nimesid antakse lehmale?
18. Missuguseid taimi lehm karjamaal ei söö?
19. Milleks tarvitatakse veise nahka? sarvi? sõrgu? karvu? konte? sõnnikut?
20. Arvuta, mitu kuud on lehm aastas laudas kinni?
21. Kui palju maksab praegu piima liiter? või kilo?
22. Palju maksab lehm?

Õppevahend: vaatle elusat lehma; lehma pilt.

Saateks: „Liinu“ (Esim. vaod II, Nurmik I).

Laul: „Tõtta koju, karjake“ (Kiiss I); „Karjamaal“ (Leelo II).

Arvutuslookesi: aineks lehm, piima liitrid, või kilod ja nende hind; õpetaja abil õpilased ise koostavad ülesanded.

Iseseisvalt: Valmistada kahekordsest papist lehm. Joonistada lehm koduloo vihku. Kirjutada: mis saame lehmalt; lehmanimed.

28. Hobune.

Õppejutt:

Hobune teeb rasket tööd: künnab, äestab, veab koormat, sõidutab meid vankris ja ratsa. Ta on töö- ja sõiduloom, kallim vara peremehele. Ilma hobuseta oleks elu päris raske. Palju maksab hobune?

Hobune rakendatakse vankri ja saha ette. Selleks on hobuseriistad: päitsed, ohjad, rangid, sedelgas, look... Ratsasõiduks on sadul.

Sõiduhobune on väle. Ta on kerge ja saleda kehaga, kergete jalgadega. Veohobusel on raske keha, jämedad jalad ja suur jõud; jooksmine on talle raske.

Kuulmine ja haistmine on hobusel head. Ta leiab ka kõige pimedamal ööl teed haistmise abil. Hundi tunneb juba eemalt kaugelt.

Hobune armastab laulu, muusikat ja vilet.

Puhastame oma hobust, kammime ja harjame. Suvel ujutame jões, järves, peseme ka. Anname hästi süüa. Hobuse toit on aasa- ja ristikehinad, kaerad; joogiks puhast vesi ja jahurokk. On maias suhkru peale.

Märjakssõidetud hobust laseme enne täiesti jahtuda ja kuivada, siis alles joodame leige veega, muidu hobune haigestub.

Hobusele lüüakse rauad alla, talvel jääraud, et hobusel oleks kindlam käia, et ta ei libiseks.

Hobuse varss toitub emapiimaga. Noort (1—2 a.) hobust hüütakse säluks. Värvide järgi jagunevad hobused: kōrb (tume punane musta laka ja sabaga), raudjas (tume pruun), võik (valkjaspruunikas-kollane), kimmel (täpiline, valkjashall), must, punane, valge.

Linnas on sõiduvõimeestel sõiduhobused, veovõimeestel — veohobused. Võimehe hobune saab palju kannatada: halb peremees peksab teda piitsaga, laseb kannatada külma ja nälga, sunnib rasket koormat vedama üles mäe, kõvadel tänavakividel jäävad looma jalad viimaks haigeks, vigaseks.

Kaitsevähobused on ilusad, puhtad ja rõõmsad. Neid koheldakse hästi.

Kaitseme hobust, oleme talle abiks. Joodame teda leige veega. Meie ei peksa teda kunagi.

Hobune usaldab oma peremeest.

Jutusta, mis oled kuulnud hobusest või ise tähele pannud.

Küsimusi ja ülesandeid :

1. Milliseid töid teeb hobune? Loenda, neid on palju.
2. Millised tööd jääksid tegemata, kui meil hobust ei oleks?
3. Loenda hobuseriistu: rangid... 4. Milleks tarvitatakse sadulat? 5. Mispoolest erineb sõiduhobune veohobusest? 6. Missugused meeled on hobusel head? 7. Kuidas oskab hobune ka pimedal ööl teed leida? 8. Kas tead mõnda lugu sellest? Jutusta. 9. Mida armastab hobune kuulda? 10. Mis on hobuse toiduks? joogiks? maustoiduks? 11. Miks peame hobust suvel ujutama, pesema; miks kammima ja puhastama? 12. Miks ei tohi joota märjakssõidetud hobust? 13. Kui hobune sõidu järel seisma jätta, siis tuleb ta katta vaibaga. Miks? 14. Miks rautatakse hobuseid? 15. Missugused rauad lüüakse hobusele alla talve tulekul? 16. Kuidas toitub hobusevarss? 17. Missugust hobust kutsume säluks? 18. Mis karva hobust hüütakse kõrviks? raudjaks? võiguks? kimliks? 19. Kus kohas saavad hobused eriti palju kannatada? 20. Kuidas talitad sina, kui näed, et hobust ülekohtuselt pekstakse või üle jõu rasket koormat vedama sunnitakse? 21. Astu loomakaitse seltsi liikmeks! 22. Kuidas kaitseb hobune end parmude ja kärbeste vastu? suuremate vaenlaste vastu? 23. Milleks tarvitatakse hobuse nahka? sabajõhve? 24. Mõned rahvad (tatarid) tarvitavad hobuse piima joogiks ja -liha söögiks. Loe sellest!

Õppevahendid: hobuse pilt.

Saateks: „Esimene ratsutamine“ (Esimesed vaod II); „Hobune“ — J. Lattik.

Laul: „Hobune on kuku...“ (Kiiss I); „Ratsasõit“ (Leelo II).

Arvutuslookesi hobusest, koormate veost, ratsutamisest... Palju maksab hobune? Lapsed ise koostavad ülesandeid.

Iseseisvalt: Valmistada niidirullidest vankrikesi, karpidest saanikesi, papist löikepilt: hobune. Kirjutada: „Mis hobune teeb“.

29. Lammas ja kits.

Õppejutt:

Lammas annab meile villa. Vill põetakse lamba seljast suurte kääridega ehk lambaraudadega. Vill viiakse villavabrikusse. Saadakse lõng. Sellest koob ema

riiet (kootakse ka vabrikus), sukki, kindaid... Lambanahkne kasukas on soe.

Lammas on vaikne ja kannatlik loom. Ja väga arg. Ta häälitsemine on määgimine. On mäletseja loom nagu lehmg. Sööb karjamaal rohtu ja talvel laudas heinu. Vesisel karjamaal jäävad haigeks — maksatõppe. Lamba karjamaaks on kõrgemad mägised alad ja arumaad.

Lamba liha on maitsev. Sügisel tapetakse lambaid, liha viiakse turule müügile. Ületalve jäetakse hoopis vähe lambaid. Nad toovad talleid. Need löövad kevadisel karjamaal kepsu. Tallesid imetab ema oma piimaga.

Isalammast kutsutakse oinakse ehk jääraaks. Oinal on sarved peas. Vana oinas on mõnikord väga kuri, armastab poksida.

Mõnes talus on palju lambaid. Lambakarjasele on koer abiks. Sügisel külmetunud maaga karjatatakse lambaid ka rakkiorasel, kui see liiga suureks on kasvanud.

Lambast saame: liha, rasva, nahka, villa, piima, sõnnikut.

Kits on naljakas loom. Isakitsel (sikulehk sokul) on habe ja sarved, see teebki ta naljakaks. Mäletseja nagu lammaski.

Vana sokk võib kurjaks minna ja lüüa sarvedega. Kits lõhnab halvasti, öeldakse: „haiseb nagu sokk“. Sokkusid on valgeid, musti ja kirjusid.

Kits annab piima päevas umbes 1—2 liitrit. Kitsepiim on rammus ja tervistkosutav jook; liha läheb söögiks.

Kits sööb rohtu, heinu, juurvilja.

Kitse häälitsemine on määgimine või mögise mine.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Mida saame lambalt? mida kitselt?
2. Mitu korda niidetakse aastas lambaid? kunas?
3. Mis tehakse suvel lammastega enne niitmist? Miks?
4. Mis valmistatakse lamba villast?
5. Lõngast kootakse...
6. Lambanahkadest valmistatakse...
7. Mispoolest sarnaneb lehm lambaga?
8. Miks ei või lambaid karjatada vesisel karjamaal?
9. Missugused kohad sobivad lamba karjamaaks?
10. Miks jäetakse sügisel ületalve harilikult vähe lambaid?
11. Kuidas nimetatakse isa-

lammast? 12. Mispoolest sarnaneb oinas sokule? 13. Mispoolest erineb oina poksimine soku poksimisest? 14. Keda kardavad lambad kõige rohkem? 15. Kas tead mõnda lugu lammastest ja hundist? Jutusta! 16. Miks aetakse lambad sügisel mõnikord rukkiorasele sööma? 17. Kuidas nimetatakse isakitse? 18. Mispoolest sarnaneb kits lambale? mispoolest erineb? 19. Mis tähendab ütlus „haiseb kui sokk“? 20. Misjaoks peetakse kitsi? 21. Missugused omadused on kitsepiimal? 22. Palju annab kits päevas piima? 23. Mispärast nimetatakse kitse vaesemehe lehmaks? 24. Mida sööb kits? 25. Kuidas nimetatakse kitse häälitsemist? 26. Lambal on harilikult mitu talle? kitsel? 27. Mis karva on lambad? kitsed?

Õppevahendid: lamba pilt, lambarauad, lambavill; kitse pilt.

Saateks: „Oinas“ (Loomade ja taimede elu); „Lammas ja tall“, Enno luuletis (Esim. vaod II); „Jussi kitsetall“ (Puusepp III—IV õ. a.); „Seitse kitsetalle“ (Nurmik I).

Laul: „Ema pügas lambalt villa“ (Kiiss I); „Kus sa käisid sokukene“ (Leelo II).

Arvutuslookesi: aineks lambad, kitsed. Näit.: Isa viis turule lamba, see kaalus 30 kg, kilo hind oli 50 senti. Isa sai hulga raha. Kui palju? Jne. Jagamine ja korrutamine 5-ga 100 piiris (täiskümned!)

Iseseisvalt: Valmistada kahekordsest paberist lamba ja kitse lõikepildid. Joonistada lammas ja kits.

Jussi kitsetall.

Juss oli jõuluvaheajal olnud isa ja emaga sugulaste pool küljas. Seal oli ta esimest korda elus näinud kitsi ja neid väga armastama hakanud. Olid ju nende pikad sarved ja edasi-tagasi kõikuvad habemed nii naljakad! Nende mökitamist jäljendas Juss veel koduski sageli, ikka: „Mökk-mökk-mökk!“

Ja naljakas oli Jussi meelest ka nende lüpsmine. Ta oli kodus küll näinud lüpstavat lehma ja oli mõnikord isegi kat sunud, kuigi viletsate tagajärgedega. Esiti ei saanud ta sugugi piima välja. Kord, kui ta õige kõvasti kiskus, tuli natuke piima, kuid seegi jooksis käsivart mööda käisesse. Pealegi oli hädaohtlik kummarduda sinna peaaegu lehma alla.

Teisiti oli kitse lüpsmine. Siin võis seista nagu ise tahtsid, ja ta väikesest udarast sai ka piim varsti otsa.

Kõige lõbusam oli ometi, kui Jussi onupojad rakendasid pikasarvelise soku kelgu ette.

Kelgule istuma mahtus ainult üks korraga. Kuid siis oli ka sõit! Ei hoolitud sellest midagi, et vana sokk teekäänakul tihti koorma ümber ajas ja siis tühja kelguga edasi lippas. Teised poisid aga naersid õues sõitjat, kes ronis hangest valgena kui lumimees.

Kui külast lahkuti, lubas onu Jussile järgmisel suvel kinkida väikese kitsetalle.

* * *

Jussi kodu oli raudtee ligidal.

Ühel päeval maikuu alul oli Juss parajasti jaamas, kui rong tuli. Ta nägi, kuidas vagunist tõsteti jaamaesisele korv, millest kuuldus nõrk „mää-mä-mää“.

Jussi süda võpatas. Kiiresti jooksis ta lähemale, et näha, mis korvis on. Läbi pragude nägi ta midagi valget. Nüüd Juss mõistis. Aadressilehel nägi ta oma nime. Onu oli täitnud lubaduse!

Juss sai korvi varsti kätte. Enne seda pidi ta aga veel kirjutama oma nime suurde raamatusse. Jussil see küll hästi ei õnnestunud, ja koolis oleks ta sellise kirjutamise eest kindlasti tõrelda saanud, kuid jaamaametnikule kõlbas see küllalt, olgugi et nimi polnud sugugi ühel real ja et tähed olid päris varesejalad.

Juss aga ei hoolinud nüüd millestki. Ta katsus aga, et saaks koju näitama kõigile oma kitse.

Joostes ruttas ta minema. Naabri Eedi, kes oli ta koolivend, aitas tal korvi kanda.

Kodus avati korv ja valge kitsetall hüppas sealt õue.

Alguses oli kitseke pisut arg. Kuid Juss tõi talle leivapalukesi, kratsis teda väikeste sarvetüügaste juurest ja kõneles temaga mahedasti.

Paari päeva pärast oli kitsetall täiesti kodunenud. Jussi järel ronis ta juba köögitrepi kõrgeile astmeilegi.

Nii mõnegi lõbusa tunni veetis nüüd Juss oma väikese kitsetallega.

A. V. Laitakari.

30. Siga.

Õppejutt:

Siga on kasulik koduloom. Sealiha on maitsev keedetult, praetult, suitsutatult (suitsusink!); searasv on praadimiseks suurepärane. Sõrgadest ja kontidest keedetakse liimi, harjased ja karvad lähevad harjadeks ning polstriks, sõnnik põlluväetiseks.

Peekonsealiha müüme välismaale, selle eest saame välisraha. Sealiha kilo maksab praegu... kr., peekoni kilo maksab... kr.

Siga on siiski räpakas loom ja sööb kõiksugu toitu: köögijätiseid, kartuleid... Lastakse ka põllule, kui kartulid võetud ja vili koristatud, ka kesapõllule. Karjamaale ja nurmele ei saa lasta (miks?). Siga sööb mollist ehk künast.

Nuumsead hoitakse laudas ja neid söödetakse hästi kartulite, jahu ja piimaga.

Siga rõhib ja viriseb. Häda või kõhutühjuse puhul kisendab. Armastab palavaga püherdada mudaloigus ja poris. Magab põhus ehk pahnas.

Siga tuhnib kärsaga. Et nad karjamaad üles ei künnaks (tuhniks), pannakse mõnel pool seale traatnina. Tuhnimisel on siis loomal valu ja ta jätab selle töö katki.

Emast siga kutsutakse emiseks, isast — kuldiks ehk orikaks; noort siga kutsutakse sigudikuks (umb. 1-aastane) ehk kesikuks.

Seapõrsad on kenad loomad. Ema imetab neid oma piimaga; kui sellest ei jätku, antakse lehmapiima, vanemaks saades ka muud toitu (jahuleent...)

Mitu siga teil on? Jutusta neist, mida oled tähele pannud. Vastlapäeval süüakse seajalgu ja tehakse jalakondist vurr.

Meie isa viib tapetud sead linna turule. Enne turuleminemist tuleb tapamajast läbi käia. Seal vaadatakse loomaarsti poolt järele, kas liha on terve. Haiget liha ei lubata müüa (paeluss, trihhiin). Tervele lihale lüüakse tempel peale, siis on luba müüa.

Ekspordtapamajades tapetakse peekonsigu. Meie lähem ekspordtapamaja on... Sinna viivad maamehed oma peekonsead elusalt müügile.

Küsimusi ja ülesandeid :

1. Mida saame sealt? 2. Milleks tarvitatakse seaharjaseid? sõrgu? konte? sõnnikut? 3. Mida sööb siga? 4. Kus hoitakse nuumsigu? 5. Millega söödetakse nuumsigu? 6. Kuhu saadetakse nuumsigu? 6. Kuhu saadetakse peekonsea liha müügile? 7. Palju maksab praegu peekoni kilo? palju hari-liku sealiha kilo? 8. Kus kohas karjatatakse suvel sigu? kuhu neid ei lasta? miks? 9. Miks tuhnib siga? 10. Miks pannakse seale mõnikord traat ninasse? 11. Millega tuhnib siga? 12. Misugust siga nimetatakse sigudikuks? 13. Mitu põrsast on teie emisel? 14. Kuidas toidab emasiga oma põrsaid? 15. Kuidas talitada siis, kui seal on rohkem põrsaid kui nisasid? (Ilma nisata jäänud põrsaid toidetakse lehmapiimaga.) 16. Kus armastab siga püherdada palava ilmaga? Miks? 17. Kus armastab siga magada? 18. Turule müügile viidavad tapetud sead käivad enne tapamajast läbi. Miks? 19. Milliseid haigusi võime saada sealiha söömisest? 20. Millest tunned turul ja lihapoes tapamajas tervekstunnistatud sealiha? 21. Kus asub meie lähem ekspordtapamaja? 22. Palju tuleb üks siga maksma? 23. Millal on kombeks süüa seajalga? seapead? 24. Missugused meeled on seal head?

Õpevahend: vaatle siga; sea pilt.

Saateks: „Paha siga, mitu viga“ (Esim. vaod II); „Siga tantsib“ (Huvitaja III).

Laul: „Juss oli väike peremees“; „Tombi-Toomas“ (Taman-Aavik).

Arvutuslookesi: seast, põrsastest, kauplemisest turul jne.

Iseselsvalt: Lõigata kahekordsest papist sea lõikepilt. Joonistada siga.

31. Part ja hani.

Õppejutt:

Meil on ilusad **pardid**, ujuvad tiigil ja järvel. Võivad ka vee alla minna. Kui part ujub, lükkab ta ikka jalgadega taha

poole, siis läheb keha edasi. Ta sõuab jalgadega. Jalad on ujumislestadega, need on nagu paadil mõlad. Kui ta vee alla läheb pea ees, siis ei näeme muud kui sabaotsa. Veest leiab part kalu, ussikesi, konni, tigused, veetaimi..., neid ta sööb. Püüab oma laia nokaga. Terve päeva lobistab ta tiigi või lombi mudas. Part sööb ka teri ja muud toitu, mis talle antakse.

Part ei karda külma vett, tal on pehmed, soojad udu-suled välimiste (kate-)sulgede all. Ta õlitab oma sulgi, need ei saa siis märjaks. Naha all on veel rasvakord, see hoiab külma eest.

Pardi liha on maitsev; suled lähevad padjaks. Pardi-pojad ehk piilud on armsad; nad võivad kohe peale munast väljumist ujuda vees. Pardil ja piiludel on vaenlasi... Part prääksub. Kirjelda sulgede värvust. Mis on pardil ühist hanega, mis erinevat?

Metspardid sarnanevad väga kodupardiga.

Nad elavad meie järvel, tiigis, jõel... Jäävad mõnikord ka talveks meile, kui veekogud kinni ei külmu. Vastasel korral lendavad lõuna poole.

Part ehitab oma pesa vee lähedusse mättale või põõsasse kulust, samblast, kõrtest. Emapart muneb sinna oma munad, need on noore kana munade suurused, valged.

Metspartide peale peetakse jahti 26. juulist kuni 30. novembrini. Ka metspardil on maitsev liha, suled lähevad padjaks. Parded lendavad niisuguses + + + + reas ja vihinaga. Öösel võib kuulda nende vihisevat lendu.

Hani on suurem lind kui part. Tema armsamaks elukohaks on tiik, järv, vainu. Sulestik valge, halli kaelaga. Annab hulga sulgi ja liha. Mardipäeva eel on turul suur nõudmine hanede järele. Palju maksab hani? Hanesulgedest saab häid patju. Jämedat hanesulge tarvitati vanasti kirjutamisuleks; lõigati sulenoaga. Hani sööb teri, rohtu, konni, otsib mudast ussikesi. Vana isahani on kuri, eriti siis, kui emal on pojad või kui see haudub. Siis ära mine ligi. Hani häälitsemine on kaagutamine. Hanemunad on suured; ta muneb neid kuni 12 tükki. Hani haub neli nädalat.

Küsimusi ja ülesandeid :

1. Kuidas ujub part ? 2. Mis on pardil jalavarvaste vahel ? 3. Võrdle pardijalgu paadi mõladega ehk aerudega. 4. Millest toidab ennast part ? 5. Kust kohast püüab ta tigusid, ussikesi ja kuidas ? 6. Missugust toitu antakse pardile ? 7. Miks ei karda part ja hani külma vett ? 8. Miks ei lähe pardi ja hane suled märjaks ? 9. Milleks tarvitatakse pardi- ja haneliha ? -sulgi ? 10. Mis on pardil ühist hanega, mis erinevat ? 11. Kuidas kutsutakse pardi häälitsemist ? hane häälitsemist ? 12. Mis karva sulestik on kodupardil ? metspardil ? hanel ? 13. Kuhu rändavad metspardid talvel ? millal jäävad nad mõnikord siia ? 14. Kuhu ehitab metspart oma pesa ? 15. Missugused on pardimunad ? 16. Kui palju muneb metspart pesasse mune ? (10—12 t.). 17. Mispoolest erinevad pardipojad kanapoegadest ? 18. Mis ajast mis ajani võib pardijahti pidada ? 19. Kuidas lendavad pardid ? 20. Millest võib partide lendu ära tunda öösel ?

1. Miks peetakse hanesid ? 2. Mis päeva puhul süüakse haneliha ? 3. Mis otstarbeks tarvitati vanasti hanesulge ? 4. Mis on hane toiduseks ? 5. Millal on isahani eriti kuri ? Miks ? 6. Missugused ou hanemunad võrreldes kanamunadega ja kui palju muneb emahani ? 7. Mispärast ei anta munevale hanele nuumtoitu ? 8. Kui kaua haudub hani ? 9. Kus on hane armsam elukoht ? 10. Oled sa näinud mets-hanesid ? kus kohas nad pesitsevad ? (meist põhjapoolsemas maades, soodes ja järvede ääres).

Õppevahendid : elus part ja hani ; topised ; hane ja pardi pildid.

Saateks : „Pardid“ (Nurmik I); „Pardilaste kaks esimest elupäeva“ (Põldmaa „Kolm lindu“).

Laul : „Kõik minu pardikesed ujuvad vees“ (Kiiss).

Arvutuslookesi : partidest ja hanedest. Pardid lendavad viiekaupa reas, lendas 4 rida... Korrutamine ja jagamine 4-ga...

Iseseisvalt : Valmistada pardi või hane papist lõikepilt. Joonistada : pardid, haned ujuvad tiigil ; pardi ja hane jalg.

Mäng : „Kõik linnud lendavad“.

32. Hiired, prussakad, kilgid.

Õ p p e j u t t :

1. **Hiired** on kutsumata külalised aidas, sahvris ja köögis. Neid meelitab siia toidukraam. Ega nad ukse kaudu

tulegi: n ä r i v a d augud põrandasse ja ongi sees. Sünnitavad aidas ja sahvris palju kahju: rikuvad söögikraami, raiskavad viljateri, teevad mustust.

Kassi kardavad kui tuld; aga kass ei jõua neid kõiki kinni püüda. Sellepärast püüame neid lõksuga ja puuriga. Ka mürki pannakse neile. Päeval on hiired enamasti vagusi oma pesas, aga öösel — siis hulguvad ringi, krõbis-tavad põranda all ja laevahel — käivad vargil.

Hiire pesa on põranda all või põõningul. Seal on ka hiirepojad; küll aga need on pisikesed.

Hiir on väga erk loom; kuulmine ja haistmine on tal üliteravad; nägemine samuti. Vaata, kui ilusad mustad silmad tal on, vaatavad hirmunult sulle otsa. Ja pikk peenike saba. Lipsti! on ta läinud, kadus põranda alla hiireauku.

Majas elab veel **rott**, see on palju suurem hiirest. Põllul elab põldhiir, tema pesa on maa sees. Sööb viljateri.

Mõni majarott on nii suur, et kass teda kardab, on ise päris noore kassi suurune. Kas oled näinud rottit? Jutusta. Rotte saab püüda suure rotilõksuga ehk -puuriga.

2. Prussakas elutseb ahju ligidal, seinapragude vahel, soemüüri juures, köögis... Sealt tülitab ta perenaist, kes toitu keedab. Ronib toidusse, rikub seda... Päeval pole teda palju nähagi, siis on ta varjul ahju- ja seinapragudes. Öösel on aga alati platsis ja otsib süüa.

Uhkelt ja naljakalt liigutab ta oma tundlaid. Vase karva kuub seljas ronib ta praegu mööda lauda; kiiresti jookseb mööda seina ahju poole.

3. Kilk on prussakast suurem, elukohaks ahjupealne ja soemüüritagune ning praod selles. Laulab öösel oma kilgilaulu justkui rohutirts heinamaal; see on vali ja isegi ilus laul. Ta mängib oma „viiulit“! Päeval pole teda näha ega kuulda, on ööloom. Ronib samuti toidu sisse ja närib isegi riided puruks, kui need toidused on ja ööseks ahju ligidale rippuma jäetakse.

Prussakate ja kilvide vastu aitab puhtus, praod kinni; putukapulber (Flit, pariisiroheline, putukapulber).

Küsimusi ja ülesandeid :

1. Mis kahju saadavad hiired sahvril, aidas? 2. Kuidas pääsevad nad sahvrilisse, aita, tuppa... kui üks kinni on? 3. Kes on hiirte vaenlane? 4. Miks murrab kass hiiri? 5. Miks ei jõua kass kõiki hiiri kinni püüda? 6. Millega püüame hiiri? 7. Mida pannakse hiirelõksu külge söödaks? 8. Miks ei ole mürgiga hiirte surmamine soovitatav? 9. Millal tulevad hiired vargile? 10. Kus on hiired päeval? 11. Missugused meeled on hiirtel head? 12. Mispoolest erineb hiir rotist? 13. Kus on hiire pesa? põldhiire pesa? 14. Kuidas püütakse rotte?

1. Kus on prussaka armsam elukoht? 2. Millal tulevad prussakad oma varjupaikadest välja? 3. Mispärast ei sallita prussakaid? 4. Kuidas kaotada prussakaid?

1. Missugusele loomale sarnaneb kilk? 2. Kus on kilgi armsam elukoht? 3. Kus on kilk päeval? 4. Mida teeb kilk öösel? 5. Mispoolest erineb kilk prussakast? heinaritsikast? 6. Mispärast ei või me kilki oma elumajas sallida? 7. Kuidas kaotada majast kilke? 8. Missugused vastikud loomad elavad veel inimese elamus?

Õppevahend: hiire, roti, prussaka ja kilgi pildid; putukate kogust originaalid (veel parem elus prussakas ja kilk); elus hiir hiirepuuriga.

Saateks: „Tark hiir“, „Julge prussakas“ (Esim. vaod II); „Jutt väikesest hiirest“ (Nurmik I).

Laul: „Kiis, kiis, kuhu lähed sa...“, „Õhtu kodutalus“, „Meie Intsu, meie Antsu“ (Tamman-Aavik).

Arvutuslookesi: hiirtest, prussakatest, kilkidest... Harjutusi korrutamiseks ja jagamiseks 4-ga, 5-ga.

Iseselsvalt: Valmistada lõikepilt hiirest; valmistada käsitöötunnis hiirelõks. Joonistada hiir, prussakas ja kilk. Kirjutada ümberjutustus saatepala ainel.

Mäng: „Kass ja hiir“.

33. Loomad ja taimed talvel.

Õppejutt:

a. Loomad: Paljud loomad magavad talvel talve- und: nahkhiir, maod, sisalikud, siil, putukad, isegi vana suur karu. Siil, mõned hiirteseltsid, orav... on teinud omale soo-

jad pesad ja kogunud oma kehasse rohkesti toitu ja rasva („karu imeb käppa“). Nahkhiired, sisalikud, maod... ei tee pesa, nemad on... Äratatakse talveunes uinuv nahkhiir, siis ta sureb. Une eel loomad ei söö enam ja lähevad täiesti tühja kõhuga magama. Unes on loomad nagu surnud, kerra kokku kiskunud, enamasti seljakil, hingamine jääb pikaldaseks ja jääb viimaks tundmatuseni nõrgaks. Veretuksumine kaotab oma kiiruse, lihaste tugevus nõrkeb, kehasoojus vajub alla, vahel paar pügalat alla külmetumispunkti. Kaob loomade enesetunne: nende küljest võib kehaliikmeid ära lõigata, ilma et nad üles ärkaksid või liigutaksid. Aga ometi kevadel nad tõusevad jälle ellu.

Jänessed, kitsed, põdrad, oravad, rebased... ei maga talveund. Nende elu on raske küll: toitu vähe! Aga soe kasukas on neil seljas, see kaitseb külma eest. Jänese leiab lume alt orast, närib haavakoort; kitsed käivad heinakuhjade kallal; oravad närivad käbisid, pähkleid (neil on varud!), rebane käib luuramas kodulinde...

Linnud peavad võitlema küllega, näljaga, vaenlastega. Abistame linde. Kuidas? Söögimajad.

b. Taimed. Puud metsades ja aias on paljad, lehti ei ole enam. Ainult okaspuud (kuusk, mänd...) on haljad. Need on igihaljad puud.

Me imetleme mändide ja kuuskede lumist ilu. Niisuguse puu alt läbi minnes haarame tahtmatult oksast kinni ja puistame teistele lund kaela. See teeb nalja.

Põldudel katab lumi noore orase kinni, see puhkab nagu soojas voodis, sest külm ei saa lumest läbi tungida. Lume all on just nii soe, et taimed võivad seal edasi elada.

Aias on tühi ja õudne. Ikka lumi, lumi, ei ühtegi lillekest. Siin-seal lehitud päevalille varred... Ja veel midagi paistab silma: õunapuude tüved on valgeks värvitud. Seda on tehtud lubjaga samuti nagu lubjatakse seinu. Sellega hävitatakse paljud söödikud, kes elutsevad puukoore all.

Lillejuurikad on keldris (missugused?), metsa- ja põllulillede juured on aga mullas, lume all.

Noored õunapuud on aias kinnikaetud kuuseoks-

tega, et jänesed ei saaks neid ära närida. Suure lume ja näljaga tulevad jänesed talvel tihti koduaeda ja siis ei ole õunapuudel nalja. **M a a s i k a d** kaeti sügisel sõnniku ja puulehtedega, et külm neid ei rikuks. **V a b a r n a d** koolutati ka vastu maad ja kaeti kuuseokstega.

Toome tuppä puude oksid, vaatleme punge. Need ootavad kevadet. Sireli ja toominga oksid paneme vette: ilmuvad lehed!

Küsimusi ja ülesandeid:

Loomad. 1. Missugused loomad magavad talveund? 2. Kus kohas magab madu? nahkhiir? sisalik? putukad? karu? 3. Missugusesse olekusse langeb talveunne uinuv loom? 4. Mis sünnib talvel talveunest äratatud nahkhiirega? 5. Millal ärkavad nad jälle elule? 6. Missugused loomad ei maga talveund? Nimeta neid! 7. Missugune on loomade elu talvel? 8. Mis kaitseb neid külma eest? 9. Millest elatavad endid talvel oravad? rebased? jänesed? kitsed? põldpüüd? tedred? varesed? väikesed linnud? 10. Kuidas aitame väikesi linde talvel? 11. Kuhu asetame söögimajad? 12. Mida anname söögiks tihastele? talvikutele? leevikestele?

Taimed: 1. Missugused puud on meil aasta läbi haljad? 2. Mis kasu on orasel lumevaibast? 3. Miks lubjatakse sügisel viljapuude tüvesid? 4. Kus hoitakse talvel lillejuurikaid? 5. Kus asuvad põllulillede juured? miks külm neid ära ei võta? 6. Miks tulevad noored õunapuud juba sügisel kinni katta? millega neid kaetakse? 7. Kuidas kaeti sügisel kinni maasikapõld? vaarikad?

Õppevahendid: pilte talveunne suikunud loomadest, talvelindudest; mitmesuguseid puude punge.

Saateks: „Minu kodutiik talvel“ (Põldmaa); „Talv“ (Nurmik); „Puud ja põõsad lumekuubedes“, „Lume all“ (Talv. loodus lk. 18—20).

Laul: „Väljas paugub pakane“ (Kiiss I); „Lapsed, tuppä“ (Leelo I).

Arvutuslookesi: aineks talveunes suikuvad loomad; orava toidutagavarad; lindude söötmine jne.; arvutusmäng täringutega.

Iseselsvalt: Kirjutada vihikusse talveunes suikuvate loomade nimed. Joonistada neid. Valmistada lõikepilt lumistest mändidest, kuuskedest.

34. Talve õhtul.

Õppejutt:

Läheb pimedaks juba kella 3—4 ajal. Siis peab juba tupp minema. Koolitöid tuleb teha tulevalgusel. On koolitööd tehtud, siis hakkame välja saagima... (Lapsed jutustavad, mis nad teevad). Ema istub laua otsas ja paikab meie pükse; õde aga istub ahju ääres ja koob isale sukki.

Kell seitse on õhtusöök. Õde paneb nõud lauale; laud peab aga hästi puhas olema. Ema toob aurava supikausi... Isa on ka juba töölt kodus.

Peale õhtusööki loeb isa ajalehti. Mõnikord, kui isal tahtmist ei ole lugeda, hakkame talle mõistatusi andma (mõistatused!) või ta jutustab meile huvitavaid lugusid. Vanaema jälle jutustab muinasjutte. Vahel loeme juturaamatuid. Kuulame r a a d i o t: lastetundi, muusikat...

Väljas on aga külm ja pime. Lumi kriuksub jalaste all, kui sõidetakse. On kuulda, kui keegi õuest toa poole tuleb: kriuks-kriuks! kostvad sammud. Tähed säravad taevas. Täiskuu ajal on öö valge. Siis on aknast ilus välja vaadata. Mõnikord tuiskab lund ja tuul ulub... Ekugi ei taha siis õues olla, laseme ta ka veidi tupp sooja, aga varsti läheb ta jälle õue — ta on ju öövaht.

Linnas: Mõnel õhtul võtab isa-ema meid kaasa ja viib kinosse, seal näeme huvitavaid asju, sündmusi, loomi. Mulle meeldib väga Miki-hiir. Vahel viib ema meid teatrisse lasteetendusele. Viimati mängiti „Ants ja Vanapagana“ lugu. No küll sai nalja!

Ka õhtustel jumalateenistustel kirikus käime.

Õhtul jäävad lapsed uniseks. Ema saadab meid magama. Loeme õhtupalve, ütleme head ööd isale-emale ja uinume. Head ööd, uinu magusasti, Lii!

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Mis kellajal läheb juba pimedaks detsembrikuu alul?
2. Mis kellaajal läheb hommikul valgeks?
3. Mitu tundi pikk on siis öö? päev?
4. Mis teevad talveõhtul toas lapsed?

ema? isa? 5. Mille abil kuuleme uudiseid? muusikat? 6. Mil-
lest kuuleme, et keegi läheneb toale? 7. Millal on talveöögi
valge? 8. Missuguse ööga on Ekulgi halb ja raske õues vahti
pidada? 9. Kuidas aitame teda? 10. Kuhu võivad linnaini-
mesed minna talveõhtuti? 11. Mis meeldib sulle kinos kõige
rohkem? 12. Mida sa ei unusta tegemast enne magama-
minekut?

Saateks: „Kaks külma“, „Talvetaat“ (Nurmik I, Esi-
mesed vaod II).

Laul: „Väljas paugub pakane“ (Kiiss I).

Arvutuseks: Koostada vabalt arvutusülesandeid. Näit.:
Ants luges õhtuti juturaamatut, igal õhtul 5 lehekülge; raa-
matus oli 50, 60, 80, 100 lk. Mitu õhtut luges Ants?

Iseselsvalt: Joonistada toa asju, raamatud, raadio;
õhtust söömas; kuuvalge öö õues. Kirjutada: „Mis teevad
lapsed talveõhtul.“

35. Jõulud lähenevad.

Õppejutt:

Varsti tulevad jõulud. Täna on juba... detsember
Jõuludeni on veel... päeva, koolipäevi on veel...

Koolis valmistume ette jõulupeole. Õpime jõululaule,
ilulugemisi, näitemängu... Meie jõulupidu on... detsembril.
Isa, ema, vend, õde... on meie kutsutud peovõõrad kooli
jõulupuul.

Nüüd aga õpime hoolega, et saaksime hea tunnistuse.
Isal-omal hea meel, omal ka.

Enne jõulusid on ka kodus kibe töö, ettevalmistused
pühadeks. Isa käib veskil, linnas, laadal... Tapetakse sigu,
keedetakse õlut, jõululaupäeval teeb ema vorsti, sepiikut...

Jõulu eel peetakse jõululaata, mu kodu lähedal,
Sillamäe alevikus. Isa ja ema võtsid mind ka kaasa. Sõit-
sime vana ruunaga, kuljuste kõlisesedes.

Jõululaat on kirev ja elav. Mis seal küll kõik on!
Mänguasju on ikka kõige rohkem. Kaupmehed on toonud
neid linnast niipalju kaasa, et jätkuks kõigile. Nukud, jõulu-
mehed, tinasõdurid, pasunad, suupillid, tongipüssid, pallid...

kõiki on. Siis k ü t n l a i d, jõulupuueteid : kulla ja hõbeda lõnga, särikütünlaid . . . See kaup läheb.

L i n n a l a p s e d sõidavad pühiks maale sugulastele külla. Sõidetakse rongiga, siis hobustega, kellade ja kuljuste kõliseses läbi Võiduverre metsa.

Täna käisin t u r u l. Linna turg on jõulu eel rahvarikas ja elav. Kunagi ei ole siin niipalju kaubitsemist. M a a m e h e d toovad jõulu eel rohkesti turule : võid, liha, kartuleid, mune, jahu, tangu . . ., heinu, põletuspuid . . . Seda kõike läheb linnaelanikele vaja. Aga pähkliid, õunad . . . need peab tingimata jõuluks ostma.

Siis p u d u k a u p m e h e d, õ u n a m ü ü j a d, m a i u s t u s t e m ü ü j a d . . . oma lauakeste ja kaubaputkadega. Müüvad šokolaadist ja suhkrust loomi, kalu, linde, uure, maju ja muid ilusaid asju. Ja neid m ä n g u a s j u !

K u u s e m ü ü j a t e juures on eriti palju inimesi, nii et lapsed pääsevad sealt vaid suure pugemise peale läbi. Seal on jalgadega ja ilma jalgadeta kuuski, kuidas keegi soovib. Palju maksab kuusk ?

Kaupluste **vaateaknad** on nii toredad, et vägisi meelitavad vaatama. Mis seal kõik näha on !

Jõulude lähenedes ei unusta me vaeseid, eriti vaeseid lapsi. Teeme neile head meelt.

Küsimusi ja ülesandeid :

1. Mitmes jõulukuu (detsembrikuu) päev on täna ?
2. Mis kuupäeval on esimene jõulupüha ?
3. Mitu päeva on veel jõuludeni ?
4. Millal on meie jõulupidu (jõuluõhtu) ?
5. Mida õpime jõulupeoks ? kes õpib ?
6. Kes on meie kutsutud külalised sel peol ?
7. Jõulude eel õpime eriti hästi. Miks ?
8. Missuguseid töid tehakse kodus enne jõulu ?
9. Kuidas näeb välja jõululaat ?
10. Mida müüakse jõululaadal ?
11. Kuhu sõidavad linnalapsed jõuluks ?
12. Milline näeb välja jõulueelne turg ?
13. Mida müüakse jõuluturul ?
14. Mida müüvad maamehed ? ostavad ?
15. Missuguse kauba juures on eriti palju ostjaid ?
16. Palju maksab suur kuusk ? lauakuusk ?
17. Mis on jõulueelsetel kaupluste vaateakendel näha ?
18. Keda meie ei tohi unustada jõulude tulekul ?
19. Kuidas abistame vaeseid lapsi ? nälgivaid linde ?

Saateks: „Eit ja taat“, „Leida jõulurõõm“, „Jõulu vaateaknad“ (Elav Sõna II, Esim. vaod II).

Laul: „Kes säääl tümma-tümma tuleb?“ (Kiiss I); „Õues tähtis taevatelk“ (Tamman-Aavik).

Arvutuslookesi: jõuluküünaldest, pähklistest, küllasõidust, kuuskedest, jõulukaartidest jne. Jukul oli 38 senti. Ta ostis ühe jõulukaardi, siis veel ühe jne.

Iseselsvalt: Kirjutada tuttav jõululuuletis. Joostada jõulusju; jõuluvana...

36. Kuuse elulugu.

Õppejutt:

Suurte kuuskede vahel ma kasvasin. Suvel laulsid ja pesitsesid mu okstel linnud. Ilus oli elu. Metsa all jooksid lapsed, hoidsid karja ning korjasid siit marju ja seeni. Ka orav hüppas vahel männi otsast alla mu latva.

Sügisel läks elu kurvaks ja igavaks. Kuid ma ei langedanud oma okkaid maha nagu tegid seda lehtpuud oma lehtedega. Kuuseokaste kestvus on 4—7 aastat. Mu okkad jäid alles, olen ju okaspuu, igihaljas. Tulid sügisvihmad, -tuuled ja -vilud. Linnud kadusid ära, nad reisisid lõuna poole. Mu oksad olid nüüd alati märjad vihmast ja tuul õõtsutas mind tugevasti.

Talvetulekul sadas mu okstele valge lumi. Okste alla asus magama jänes ning mu suurematelt kaaslastelt otsisid orav ja rähn käbisid.

Ma olin juba üle kahe meetri pikk noor kuusk ja mul oli hulk oksteringe. Jõulu eel tuli mees ühes pojaga metsa. Nad pidasid mind ilusaks kuuseks, raiusid maha ja viskasid reele. Kodus varustasid nad mu jalaga ja kandsid õhtul tuppä. Viisin sinna metsade värsket hõngu. Pidulikult ehiti mind, süüdati kütünlad ja lauldi. Ma olin oma hiilguse tipul. Laste silmad särasid rõõmust.

Muist mu sõpru veeti koormatena linnaturule. Sealt osteti neid ja viidi koolimajadesse, kirikutesse, haiglatesse, elukorteritesse... Igale poole, kuhu kuused viidi, tõid nad kaasa jõulumeeleolu, metsade värskust ja rõõmu. Isegi surnu-

a e d a omaste kalmudele viidi kuuski, varustati kütünaldega, mis süüdati ööpimeduses. Ka surnuaial oli siis jõuluõhtu. Ma olin õnnelik, et mina ja mu vennad suutsime inimestele valmistada niipalju rõõmu.

Mu vennad metsas kasvasid suureks puuks. Neist saab p a l k e hoonete ehitamiseks. Palkidest saetakse veel l a u d u ja laudadest valmistatakse m ö ö b l i t . Ka k ü t t e p u u k s läheb kuusk. Kuuse vaigust valmistatakse aga m ä ä r d e i d , pookvaha, plaastreid, tõrva ja pigi ning kampolit. Vaigurikas kuusk annab põledes palju nõge, mida tarvitatakse saapaviksi valmistamisel.

Käbides valmivad k u u s e s e e m n e d . Noored käbid on punakad ja püsti, seemnetega käbid aga ripuvad. Seemned on nagu väikesed lendurid — tiibadega, tuul kannab neid laiali. Seemnetest kasvavad uued kuused.

O l e n v a r j u s a l l i j a p u u , v õ i n k a s v a d a t i h e d a k u u s i - k u n a , ja teiste puude (männi, kase ...) varjus. Mu juurestik on õige haruline, sellepärast võin ma ka mägedes, isegi õhukese mullakorra sees kindlasti seista ja kasvada, sest mu juured jõuavad kivide ümber põimuda ja maast kinni hoida.

Küsimusi ja ülesandeid :

1. Missuguste puude hulka kuulub kuusk?
2. Nimeta teisi okaspuid?
3. Miks nimetame kuuske igihaljaks puuks?
4. Loenda meie lehtpuid?
5. Kuidas nimetatakse kuusemetsa?
6. Kellele on tihe maaniulatavate okstega kuusk varjupaigaks?
7. Missugused kuused raiutakse jõulukuuskedeks?
8. Missugust lõhna levitab kuusk?
9. Mispärast armastame seda lõhna?
10. Miks tarvitame just kuuske jõulupuuks?
11. Mida saame kuusest? (Palke, laudu, küttepuid.)
12. Milleks läheb kuuse vaik?
13. Mis karva on noored kuusekäbid?
14. Kudas saab kuuse seeme küpseks? (Õitseaasta oktoobrikuuks ja variseb järgmisel kevadel.)
15. Milleks on seemnetel tiivad?
16. Kus kohas võib kuusk kasvada? Miks?

Õppevahend : kuusk, kuusekäbid, kuuse pilt.

Saateks : „Kuusk“, „Jõulupuud toomas“ (Esim. vaod II); „Lindude jõulupuud“, „Esim. jõulupuud“ (Elav Sõna II).

Laul : „Oh kuusepuu“, „Läbi sahiseva lume“ (Tamman-Aavik), „Jõulupuul“ (Leelo II).

Arvutuslookesi: Ema andis Ainole 60 senti kuld-pähklite ostmiseks 8 senti tükk... Reinul oli 50 senti, tagasi sai 2 senti jne.

Iseselsvalt: Kirjutada: „Mida soovin jõuluks?“ „Keda ootan külla?“ „Kuusekese elulugu“. Joonistada kuusk, käbid...

37. Kallis jõuluõhtu.

Õppejutt:

25. detsembril on jõulupüha — Jeesuse sündimise mälestuseks. Jõululaupäeval, 24. detsembril, võtame jõulud vastu. Juba mitu päeva valmistusime selleks. Koolist saime lahti paari-kolme päeva eest. Jõululaupäeval on aga eriti palju tegemist emal, isal, minul enesel, õel (mis nad teevad?).

Isa toob turult (metsast) kuuse, paneb jala alla...

Me ehime selle küünaldega, karraga, õuntega... latva paneme ilusa kuldse tähe, see on jõulutäht, inglimesi paneme ka kuuse otsa, särriküünlaid...

Õhtul, kui kõik ettevalmistused isal-emal jõuluks valmis, stüütame küünlad. Oleme kõik särava kuuse juures. Isa loeb jõuluevangeeliumi. Laulame jõululaule. Saame kingitusi. Jõuluvana käib ka. Oleme rõõmsad ja õnnelikud.

Mõtleme ka kehvadele ja vaestele, kellel jõulupuud ei ole... Ka loomadele anname paremini süüa, et nad rõõmu tunneksid jõuludest.

Linnas suletakse kauplused kell 12, samuti ametiasutised. Ainult toidu- ja maiustusainete kauplused on kauem lahti. Jõuluõhtul peetakse kirikutes jumalateenistust. Kirik on lähedal, ei ole vaja sõita hobusega nagu maal.

Õhtupoolikul jääb liikumine tänavatel vaiksemaks. Suur rutt ja trügimine on läbi. Kõik ostud on juba tehtud. Kinod ja teatrid on suletud. Kõigil on püha. Aga siiski mitte kõigil. Tänavaraudtee, omnibused, raudtee, telegraaf, post! Kas seal on püha? Politseikordnik on omal postil. Tuletõrje lentsalk peab valvet jne. Kõik inimesed ei saa siiski pühitseda oma kodus jõuluõhtut. Nimeta neid veel.

Juba helisevad kirikukellad! Kostab laul.
Aknad siin-seal lõövad särava künlatuledes. Jõulud!
Oleme head kõigile.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Miks pühitseme jõulusid? 2. Millal on esimene jõulupüha? 3. Mida teevad isa, ema jõululaupäeval? 4. Mida teed sina? 5. Kuidas ehid jõulupuud? Kirjelda seda. 6. Millal süütad künnlad? 7. Millest räägitakse jõuluevangeliumis? Jutusta! 8. Missuguseid jõululaule tunned? Laulame! 9. Kuidas valmistada jõulurõõmu ka loomadele? vaestele inimestele? 10. Mis kellaajal suletakse jõululaupäeval kauplused? Miks? 11. Missugused kauplused on kauemini lahti? Miks? 12. Missugused asutised on jõuluõhtul ja esimesel pühäl suletud? Post? Raudtee? Telegraaf? 13. Miks telegraafi ei suleta ja rongid ei seisa? 14. Kes on veel jõuluõhtul oma teenistuskohal? Miks ei saa kõik inimesed korraga jõuluõhtut pidada?

Saateks: „Jumala külalised“, „Eedi jõulupuu“, „Esimene jõulupuu“, „Kuusk“ (Esim. vaod II, Elav Sõna II).

Laul: „Püha öö“ või mõni muu jõululaul.

Arvutuslookesi: jõluostudest, jõlukaartidest... Enn kulutas oma raha jõlukaartide ostmiseks à 7 senti. Ta ostis 8 kaarti. Palju raha oli Ennul?

Iseseisvalt: Valmistada papist jõulutähekesi, katta kuld- ja hõbepaberiga. Kirjutada: jõlukaarte, õnnesoove pühiks.

Mäng: „Jõuluvana“ (Parinback-Langer).

38. Jõulukirikus.

Õppejutt:

Jõululaupäeval püütakse ettevalmistustega aegsasti valmis saada. Käiakse varakult saunas, ema küpsetab saia, vorstid on juba valmis, õlut käärimas... Kuusk on juba toodud ja ootab ehtimist.

Isa rakendab hobuse saani ette, seob kellad aisa külge. Algab sõit üle lumiste põldude, läbi metsa — kirkusse. Kiriku juures on juba palju kirikuliste hobuseid la si puude küljes, palju inimesi kirikuesisel.

Kirik särab kü n a l d e m e r e s, valgust on palju...

altari kõrval on kaks suurt kuuske küünlaid täis. Orel algab mängu. Pühalikult kõlab koguduse laul „Ma tulen taevast ülevalt“. Õpetaja loeb jõuluevangeeliumi — rõõmusõnumit Jeesuse sündimisest! Esineb ka laulukoor. Õpetaja jutustab kantslis.

Tagasisõidul istud jälle saanis sooja kasuka ja teki sees. Küll on aga palju sõitjaid; kellad helisevad trill-trall! Sa mõtled koduse jõulupuu ja jõuluvana peale... Ehk on juba käinud jõuluvana, kui kirikus käisid. Varsti oledki koduõues. Tähed säravad kodu kohal taevas nii ilusasti. Jõulud on käes!

Linnas jääb kirikusse sõitmine ära. Minnakse jalgsi, sest kirik on lähedal. Ainult mõni vana inimene, kes jalgsi ei jaksa käia, sõidab voorimehega või autoga.

Mõnes kirikus on jõuluõhtul kaks jumalateenistust pihkondade viisi, esiteks ühel, siis teisel pihtkonnal.

Kirikust koju jõudes tuleb kodune jõulupuu.

Häid jõulupühi soovid tuppa jõudes kõigile. Kiriku juures ja kirikuteel soovid tuttavatele häid jõulupühi!

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Miks püütakse jõululaupäeval ettevalmistustega aegsasti valmis saada? 2. Kus käiakse jõululaupäeval, ja varakult juba? 3. Missuguseid toite, jooke valmistatakse jõuluks? Miks? 4. Kuhu sõidetakse maal jõuluõhtul? 5. Oled sõitnud ise? Jutusta mälestustest! 6. Miks sõidetakse just kellade või kuljustega? 7. Kuhu jäetakse hobune kirikusviibimise ajaks? 8. Kirjelda jõulukirikut. 9. Milliseid laule lauldakse jõuluõhtul? Nimeta! (Laululehed, lauluraamat). 10. Millest kõneleb jõuluevangeelium? 11. Missugune koor laulis? missuguseid laule? 12. Kirjelda tagasisõitu. 13. Miks olid su mõtted koduse jõulupuu juures? 14. Kes on õieti jõuluvana? 15. Mida tõi jõuluvana sulle möödunud aastal jõulukungiks? 16. Kuidas käitud tuttavate ja sõpradega pühade algul? 17. Kuidas soovid häid pühi kaugel elavatele tuttavatele, sugulastele, sõpradele? 18. Loe jõuluevangeeliumi usuõp. raamatust või testamendist.

Saateks: „Jõulukirikus“ (J. Parijõgi raamatust: „Jõulud, jõulud!“).

Laul: „Oh sa rõõmustav“ või mõni muu jõululaul.

Arvutuslookest: Näiteks: Onu andis Ennule jõuluks 70 senti. Enn mõtleb osta kuldpähkli — 8 snt., õuna — 4 senti, tahvli šokolaadi — 10 snt... Mis ta kõik selle raha eest sai? A s j a d e h i n n a d kirjutada tahvlile. Õpilased arvutavad.

Iseselsvalt: Valmistada paberist jõuluasju: tähti, hobuseid, ingleid, mehi... Joonistada jõulukaarte.

39. Uus aasta.

Õppejutt:

Head uut aastat! Vana aasta on möödas. Viimne vana aasta päev oli 31. detsember. Läänud aastal oli 365 (366) päeva. Käes on uus aasta, esimene uue aasta päev oli 1. jaanuaril. See oli kolmapäev...

Vana-aastaõhtul valasime õnne, otsisime ennustusi tulevaseks aastaks. Sulatasime tina pannil ja kallasime sulatina vette. Mina sain ilusa õnne — hobuse... Mis teised said? Enn ja Lii said ilusa laeva.

Teisi uue aasta vastuvõtmise kombeid. Kui kell lõi 12, hüüdsime uuele aastale elagu! ja soovisime isale-emale, õdedele- vendadele... head uut aastat! Sõpradele ja sugulastele saatsime uueks aastaks õnnitlused ja õnnesoovid kaardiga või kirjaga. Uue aasta kaardid on teissugused kui jõulukaardid. Jõulukaartidel on ikka jõulumees, inglid..., siin aga siga, ristikheinaleht jne. Neil piltidel on ka oma tähendus, näiteks siga toovat õnne, samuti hobuseraud jne.

Uue aasta esimest päeva kutsutakse veel nääripäevaks. Käesoleva uue aasta number on 193(7), möödas on 193(6). aasta. Aastarve loetakse Kristuse sündimisest.

Tänaseks päevaks on möödunud uuest aastast juba... päeva. Eile (üleile) oli kolmekuningapäev. Seda päeva pühitsetakse Jeesuse kummardamise mälestamiseks kolme targa või kuninga poolt, kes tulid kaugelt hommikumaalt. Seda kuuleme piibliloost.

Uue aasta esimesele päevale järgnevat päeva kutsutakse rahva seas Nääri Anne päevaks. Mõnes kohas (maal) peetakse sel päeval veel püha.

Küsimusi ja ülesandeid :

1. Missugusel kuupäeval on vana aasta viimne päev? uue aasta esimene päev? 2. Millest arvame meie oma aasta-arve? 3. Mitu aastat on möödunud Kristuse sündimisest? 4. Mitu päeva oli läinud aastal? 5. Mida tahetakse teada õnnevalamisega? 6. Millise asja sina said õnnevalamisel? 7. Mis kellaajal harilikult toimub õnnevalamine? 8. Kuidas ennustatakse veel tulevikku uue aasta öösel? Küsi seda kodustelt ja jutusta homme. 9. Mis algas siis, kui kell vana aasta öösel lõi 12? 10. Mida tegid sina siis? vennad? õed? vanemad? 11. Mispoolest erinevad uue aasta kaardid jõulukaartidest? 12. Mis tähendus on kaardile joonistatud seal, hobuseraual, rahakotil jne.? 13. Palju maksab uue aasta kaart? selle margistamine? 14. Kuidas nimetatakse veel uue aasta esimest päeva? 15. Milleks pühitsetakse kolmekuningapäeva? 16. Millal on Nääri Anne päev? 17. Mitu päeva on juba möödunud uuest aastast?

Saateks: „Jutt poisist, kes läks vastu uuele aastale“ (Esim. vaod II); „Ennustused“ (Elav Sõna II).

Laul: „Täht“ (Kiiss).

Arvutuslookesi: uue aasta kaartide ostust, margistamisest...

Iseseisvalt: Joonistada uue aasta kaarte. Kirjutada: „Kuidas saabus mulle uus aasta“.

40. Kalender.

Õppejutt:

Uue aastaga saime ka uue **kalendri**. Kalendreid on mitmesuguseid: tähtraamat, tabelkalender, seinakalender, rebitav kalender... Rebitaval kalendril on iga päeva kohta üks leht. Pühapäevad ja pühad on märgitud punaste numbritega. Tabelkalendril on 12 lehte, iga kuu jaoks üks rebitav leht — jällegi pühad ja pühapäevad punaste numbritega.

Leiame kalendri järgi, et **aastas on 12 kuud**: jaanuar ehk näärikuu, veebruar ehk küünlakuu... detsember ehk jõulukuu; **52 nädalat**; **365 päeva** (lihtaastal), vahel **366 päeva** (lisapäeva-aastal). **Näda-**

las on 7 päeva: pühapäev, esmaspäev... laupäev. Nädala esimene päev on pühapäev, viimane laupäev. Tööpäevi (argipäevi) on nädalas 6, pühapäevi 1. Päevade nimed märgitakse mõnes kalendris ainult tähtedega: P., E., T., K., N., R. ja L.

Kuud ei ole kõik ühepikkused. Leian kalendri järgi, et jaanuaris on 31, veebruaris 28 (29), märtsis 31, aprillis 30, mais 31, juunis 30, juulis 31, augustis 31, septembris 30, oktoobris 31, novembris 30 ja detsembris 31 päeva.

Ka kuud märgitakse mõnikord numbritega: I (jaanuar), II (veebruar) ... XII (detsember).

Kuupäevi ühes aastaarvudega kirjutatakse nii: 7. jaanuar 1937, või 7. I 37.

Uuest aastast on möödunud juba 8 päeva, 9. on käes, ka see möödub varsti. Nii kaovad ka uue aasta kõik päevad viimaks ajamerre.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Missuguseid kalendreid sa tunnud? 2. Missugune kalender on sinul kodus? koolis? päevaraamatus? 3. Missugused on rebitavad kalendrid? 4. Mis karva numbritega on kalendris märgitud pühad ja pühapäevad? 5. Mitu lehte on tabelkalendril? 6. Mitu kuud on aastas? Need on... 7. Mitu nädalat on aastas? Leia seda kalendri järgi. 8. Mitu päeva on lihtaastas? lisapäeva-aastas? 9. Mitu päeva on jaanuarikuus, veebruarikuus jne.? 10. Millal on veebruarikuus 29 päeva? 11. Mitmes kuu on jaanuar, veebruar... detsember? Märgi nad üles numbritega ja pea meeles! 12. Seitsmes kuu on? 13. Kuidas kirjutatakse kuupäevi ühes aastaarvuga? Kirjuta tänane kuupäev! 14. Mitu päeva on nädalas? 15. Nädala esimene päev on? 16. Nädala viimane päev on? 17. Märgi üles oma koduloovihku päevade nimed tähtedega. 18. Leia, mitu päeva? mitu nädalat on palmipuudepühani? Vabaduspäevani? Künnapäevani? Sinu sünnipäevani? Koolitöö lõpuni kevadel? 18. Mitu tööpäeva on nädalas? sel nädalal?

Õppevahend: Kalendrid kõigile õpilastele.

Saateks: „Kalender“ (Elav Sõna II).

Laul: „Tikk-takk! tiksuh kell“ (Kiiss I, Leelo I).

Arvutuslookesi ja ülesandeid kalendrist: Mitu päeva on igas kuus? Mitu nädalat on aastas? Mitu pühapäeva, mitu tööpäeva on aastas? Jne.

Iseseisvalt: Valmistada ise liikuv kalender — 31 kaarti, ühel küljel musta, teisel punase numbriga; 12 kaarti kuude nimedega ja 7 kaarti nädalapäevade nimedega. Kirjutada iseseisvalt kõik kuude nimed vihikusse. Joonistada 12-haruline puu, igal harul 4 oksa, igal oksal 7 lehte.

Aasta-Taat.

Jalutleb maailmas Aasta-Taat. Jalutleb ja laseb lendu linde. Igal linnul oma nimi. Laseb lendu Taat kolm esimest lindu. Tuleb külm ja pakane.

Laseb Taat järgmised kolm lindu lendama, hakkab lumi sulama ja aasal tärkavad lilled.

Kolmandad linnud, neid on ka kolm, toovad kuuma, palavust, põuda. Põldudel lõigatakse rukist.

Veel kolm lindu laseb Taat lendu ja nüüd puhuvad külmad tuuled, udutseb vihma, ilmuvad hallad.

Kuid linnud polegi lihtsad linnud. Igal linnul on neli tiiba. Igas tiivas on seitse sulge. Igal sulel on oma nimi. Üks sule pool on must ja teine — valge.

Kes on need salapärased linnud ja kes on too Taat?

„Väikeste Sõber“.

41. Kell.

Õppejutt:

Kell on ajanäitaja. Meil on kodus niisugune kasti moodi kell, numbrid peal ja all käib üks asi edasi-tagasi. See on kella pendel. Meie kellal on kaks pommiki keti otsas, neid peab iga õhtu üles tõmbama, muidu jääb kell seisma. Me ei tohi pomme puutada.

Kellal on numbrilaud ja osutid: pikk osuti — näitab minuteid, lühike osuti — näitab tunde. Numbrilaul on numbrid: I, II, III... XII või 1, 2, 3... 12. Lühike osuti teeb ööpäeva jooksul numbrilaul 2 ringi, pikk osuti aga 24 ringi, s. o. igas tunnis ühe ringi. Ööpäevas on 24 tundi, tunnis 60 minutit.

Meie kell on kasti sees ja isa käänab seda üles võtmega. Kell ripub meil seinapeal, see on seinakell. On veel lauakelli. Äratajakell teeb juba hommiku vara: trrrrr! Teda tuleb aga selleks üles keerata. Ema oskab kella nii seada, et see siis tiriseb, kui ta üles tahab tõusta. Minu isal on veel taskukell (uur), emal on väike käekell (uur), ta kannab seda käepeal. Raekoja tornis on raekojakell (tornikell), selle löögid on kuulda üle linna.

Taskukelladel on veel sekundiosutid. Ühes minutis on 60 sekundit.

Kella sees on hulk mitmesuguseid hammasrattaid ja võlle. Siis veel kella (uuri) vedru. Viimane keerataksegi üles (võtmega, nupust), ta paneb käima kellavärgi ehk kellamehhanismi.

Kui kellavärgis tekib mõni rike, siis kell jääb seisma. Tuleb minna kellassepa juurde, kes parandab rikke ja seab kella uuesti käima.

Mõni kell käib ette, mõni jääb taha. Kumbki tegumood pole hea. Kell peab käima täpselt. Ka kella ebatäpse käigu parandab kellassepp. Lähem kellassepp elab...

Ilma kellata oleks väga vilets elada.

Mina tõusen hommiku kell 7 üles, kell $\frac{1}{2}$ 8 hakkab kooli tulema. Jõuan õigel ajal, ei hilistu. Koolist koju tulen kell 12, lõunat süün kell 2, õhtust süün kell 7, magama lähen kell 9. Minu tööpäev on jaotatud kindlalt kella järgi.

Vanasti ei olnud selliseid kelli nagu praegu. Siis mõõdeti aega päikesekellaga, liivakellaga, veekellaga, päikesetõusu ja loojenemise järgi, kuke lauluga (elus kell), ka põlev, kriipsukestega osadeks jagatud küünal täitis kella aset. Need ajamõõtjad olid aga väga tülikad ja ebatäpsed.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Milleks on kell? 2. Mis juhtuks siis, kui kelli enam ei oleks? 3. Milleks on kellal pommid? 4. Milleks on numbrilaud? 5. Mida näitab suur (pikk) osuti? väike (lühike) osuti? 6. Mitu tundi on ööpäev? 7. Mitu ringi teeb suur osuti numbrilaul ühe tunniga, ühe ööpäevaga, kolme tunniga?

8. Mitu minutit on tunnis? sekundit minutis? 9. Missuguseid kelli sina oled näinud? 10. Mida nimetatakse kellavärgiks ehk kellamehhanismiks? 11. Mis on kellavärgi olulisem osa, mis kella käima paneb? 12. Miks on sinu tööpäev täpselt jaotatud kella järgi? 13. Kuidas mõõdeti vanasti aega? 14. Mitu minutit on veerand tunnis? pooles tunnis?

Õppevahendiks: Kell.

Saateks: „Vana sõber“ — Jaan Lattik (Huvitaja III); „Vahva prussakas“ (Esim. vaod II).

Laul: „Tikk-takk! tiksub kell“ (Kiiss I).

Arvutamiseks: Kella vaatlusi, kella tundmaõppimine: tunnid, veerand, pool, kolmveerand. Rooma numbrid ära õppida ja kirjutada. Arvutada, mitu pauku lööb kell ööpäeva jooksul!

Iseseisvalt: Joonistada kelli (seina-, laua-, tasku- kell jne.). Valmistada papist numbrilaua-mudel puust osutitega.

42. Tihane ja leevike.

Õppejutt:

Tihased on püsimatud linnud, hüplevad okstel siia-sinna. Tihane on kõhu alt kollane, pikuti rinda ning kõhtu jookseb must vööt; põsed valged, selg kollakas-roheline. Tihase laul on kaugele kostev „pinn', pinn', pinn'“ — umbes sama, mis vintidel. Pesituskohaks valib tihane vana õõnsa puu; pesas on 6—14 valget, roostepunaste täppidega muna. Tihased toidavad end suvel putukatest, sellega nad saadavad viljapuu- ja juurviljaaedadele suurt kasu. On maiad lihale ja rasvale. Tihasepaar oma järglastega (2 pesakonda suvega, kummaski 6—14 poega) hävitab ühe päeva jooksul mitu tuhat röövikut, mida nad leiavad aiapuudelt ja köögiviljaaiast.

Leevike on punase rinnaga, väike armas linnuke. Suvel ei ole teda nähagi, ta on siis meilt põhja pool, alles sügisel tuleb meile, kui pilved puistavad esimest lund.

Nälga ajab nii tihast kui ka leevikest inimeste elamute lähedale. Nad otsivad toitu. Nälja vastu oleme lindudele abiks. Paneme aeda, puiestikku lindude **söögimajad**. Tihastele paneme sinna pekki ja lihätükikesi, leevikestele see m-

neid, pihlakamarju... Kogusime neid juba sügisel tagavaraks. Eriti maias on leevike kanepiseemnete peale.

Lindudele on talveks kasvanud tihe sulgkuub, see on nii soe, et isegi kurjem pakane ei pääse ihule ligi. Väikesed jalad aga saavad kannatada külma. Oi, kui valus on! Ja nälg, nälg!

Suured tuisud ka on hirmsad. Siis saab palju linde hukka. Eriti põldpüüsid, nad jäävad sügavale lumehange. Nälg, külm on lindude vaenlased talvel. Murdjad ka veel.

Pääsukesed, ööbikud... on aga lõunamaal. Ka nemad ootavad seal kevadet, et kodumaale tagasi rännata.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Milline on tihase sulestik? Kirjelda.
2. Kus on tihased suvel? (Metsas, pesitsevad seal).
3. Millest toidavad end tihased?
4. Mis kasu saadavad tihased juurvilja- ja puuvilja-aedadele?
5. Mitu pesakonda poegi haub tihane suve jooksul?
6. Kuhu teeb tihane oma pesa?
7. Mis on tihase maiustoiduks.
8. Missuguse linnu lauluga sarnaneb tihase pinnitamine?
9. Mispoolest erineb tihane leevikesest?
10. Kirjelda leevikese sulestiku värvi.
11. Kus on leevikesed suvel?
12. Millal tulevad leevikesed meile?
13. Miks tulevad nad talvel inimeste elamute lähedusse?
14. Kuidas avitame linde talvel?
15. Mida annad süüa tihastele? leevikestele?
16. Kuidas suudavad väikesed linnud välja kannatada talve külma?
17. Misugused põllulinnud hävinevad sagedasti tuisu kätte?
18. Kus on samal ajal teised linnud (pääsuke, kuldnokk, ööbik)?
19. Miks igatsevad linnud kevadet ja tagasitulekut meie maale?

Õppevahend: Tihase, leevikese topis; lindude vaatlemine, söötmine; pildid.

Saateks: „Linnukeste palve kõigile Eesti lastele“, „Leevike“, „Jõuluvihk“ (Esim. vaod II). „Külalised akna taga“ (Elav Sõna II).

Laul: „Väljas paugub pakane“ (Kiiss I).

Arvutuslookesi: lindude söötmisest. Viskame neile teri 5 näputäit, igas näputäies 7 tera...; 7-ga korrutamine ja jagamine.

Iseseisvalt: Valmistada: lindude söögimaja (poistel); sööta linde. Kirjutada koduloo vihku lindude nimed, kes jäävad talveks meile. Joonistada linde, nende söögimaja...

43. Varblane.

Õppejutt:

Varblased on väikesed armsad linnukesed. Katuseräästa all ja lakas leiavad nad ulualust, sinna teevad nad ka oma pesa. Nad on alati lõbusad, käratsuvad tublisti ja on häbematuult julged. Isavarblane on eriti ilus: kirju sulestikuga, puhaste valgete põselappidega ning ühe valge vöödikesege tiibadel. Emavarblase sulestik on rohkem ühetooniline. Varblase häälitsemine on sirtsumine ehk siristamine. Armastavad elada suurtes parvedes, eriti sügisel. Siis ründavad viljapõlde, viljarõuke, kirsiaeda... On päris nuhtluseks siis. Tuleb hirmutada peletisega, muidu söövad kõik kirsid ära. Varblane läheb ka kanade juurde ja teeb nendega sõprust, sööb nende toidu ära.

Teisest küljest on varblane aias ka väga kasulik lind — hävitab putukaid. Ta haub suve vältel kolmed pojad, iga kord 6—8 poega. Toidab neid putukate ja seemnetega. Varblane on aus sulane, kes aedniku kasuks tööd teeb. Ta tasub määratu hulga putukate hävitamisega tuhandekordselt kinni oma väikesed kelmused. Ta on päris rõõvel putukate seas, ja kui teda ei oleks — me õunapuud oleksid mõnigi suvi otsa lehtedest ja õuntest paljad.

Varblase punased silmad ja jäme nokk annavad talle niisuguse välimuse, nagu ei hooliks ta sest tühjagi, kas temast head või kurja mõteldakse. Uhke ta ei ole, aga julge küll. Vahib mõnikord isegi aknast tuppa, nagu teada tahtes, mis inimesed seal teevad. Mõnikord läheb oma häbematuses nii kaugemale, et võtab üle pääsukese pesa või kuldnoka puuri.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Kuhu ehitab varblane oma pesa?
2. Mitmed pojad toob varblane suve vältel?
3. Missugune lind on varblane oma iseloomult?
4. Missugune sulestik on isavarblasel? emavarblasel?
5. Kuidas armastavad nad elada, kas üksikult või parves?
6. Varblase häälitsemist ehk laulu kutsutakse...
7. Mis kahju saadavad varblased aias? põllul?
8. Kuidas

hirmutada aias varblasi? 9. Missuguseid marju armastavad nad eriti süüa? 10. Mis kasu saadab varblane aiale? 11. Kelle pesa võtab varblane mõnikord üle? 12. Võrdle varblast tihasega, mis on neil ühist, mis erinevat sinu arvates?

Õppevahend: Varblase topis, pilt. Jälgi õues varblase käitumist, liikumist...

Saateks: „Jutt varblase pojukesest“ (Nurmik I), „Varblane“ (Esim. vaod II).

Laul: „Varblane pisike linnuke“ (Kiiss I).

Arvutuslookesi varblastest; harjutusi korrutamiseks ja jagamiseks 7-ga.

Iseselsvalt: Valmistada kahekordsest papist varblase lõikepilt, sama tihasest, leevikesest... Joonistada varblane, tihane, leevike.

44. Vares ja harakas.

Õppejutt:

Vares on röövlind. Tal on tuhakarvahall sulestik, pea, saba, tiivad aga mustad. Teeb liiga väikestele lindudele, sööb nende poegi, mune. Ka kanapojad viib koduõuelt ära, kui kätte saab. Vares suure tugev nokk laseb juba arvata, milleks see on. Säärase nokaga võib nii maad tonkida kui ka looma surmata. Vares teeb pesa kõrgele puu (enamasti kuuse) otsa. Vares häälitsemine on v a a k u m i n e ehk k r a a k s u m i n e.

Varesed: mustvares ehk külvivares, sinakasmusta hiilgava kuuega — rändlind; hallvares, see on meie harilik vares. Ronk (kaaren) sarnaneb varesele, musta sulestikuga lind, on paigalind ja elab paarikaupa — metsas.

Harakas on samuti röövlind. Ta kädistab omapäraselt, naljakalt, kuid julgust ei ole temal sugugi nii palju kui varesel. Varesed on julged, umbusklikud, ettevaatlikud ja ka mõistlikud, harakas aga arg, ligi ei lase. Varastab koduõuest kanapoegi, kanamune..., otsib ja nuusib kõik pilud ja praod läbi, kõik läikivad asjad, millest jõud üle käib, varastab ära. Haraka pesa on suure, puurisust valmistatud, katu-

sega. Kas tead juttu targast harakast? varesest? Tähelepane-
kuid mõlemast linnust?

Varest ja harakat inimesed vihkavad: nad mõlemad tee-
vad väikestele lindudele kurja. Ka kardavad ebausklikud ini-
mesed neid linde: nad ennustavat halba. Kui harakas
õues ja majaukse ees kädistab, tulevat õnnetus.

Alevites, kirikute läheduses jne. elutsevad **hakid**;
nad on varese sugulased. Kirikuhakkide lendamine ja käratse-
mine maja läheduses tähendavat surma (vanarahva ennustus).

Hakk on varesest palju väiksem, ta ei tee nii palju kurja.
Jutusta muinaslookesi ja jutukesi varesest, harakast ja hakist.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Missugune sulestik on vareisel? 2. Missuguse elu-
viisiga linn on vares? 3. Mis on varese toiduks? 4. Millest
toidab vares end talvel? 5. Missugune nokk on vareisel?
6. Mis teeb vares oma jämeda nokaga? 7. Kuhu ehitab vares
oma pesa? 8. Kas oled näinud varese mune, mis karva need
on? 9. Missuguseid vareseid sa veel tead? 10. Mispoolest
külvivares erineb hallist varesest? rongast? 11. Missugune
linn on harakas oma loomult? 12. Miks armastab harakas
läbi otsida kõik praod ja pilud? 13. Missugune näeb välja
haraka pesa? 14. Kuidas nimetatakse haraka häälitsemist?
15. Kirjelda haraka sulestiku värvi. 16. Millest toidab end
harakas? 17. Miks vihkavad inimesed harakat ja varest?
18. Mõistatus: mustem kui süsi, valgem kui lumi, kõrgem kui
kirik, madalam kui regi? 19. Kus elavad hakid? 20. Võrdle
harakat varesega.

Õppevahend: Vaatle elusat varest, harakat, hakki;
topised; pildid.

Saatteks: „Kolm ronka“ (Elav Sõna II); „Kui vares
tahtis linnukeste toidulaualt süüa“ (Esimesed vaod II); „Tark
harakas“ (Kampmaa I);

Laul: „Vares vaga linnukene“ (Tamman-Aavik, Leelo II).

Arvutuslookesi õpilaste omal algatusel õpetaja abiga,
aineks vares, harakas, hakk; varese pesa, munad, jalad...

Iseseisvalt: Välja lõigata paberist harakas ja va-
res. Väljalõige teha kahekülgne, vares: hall, must; harakas:
must, valge. Joonistada: varese jalg; vares, harakas.

45. Jänes.

Õppejutt:

Jänes on kena loom, ilusa kasukaga. Tema sabake on väike ja valge, kõrvad on pikad ja lusikasarnased. Jänes kuuleb hästi. Suu küljes on tal habe nagu kassil (nurrugarvad). Tagumised jalad on jänesel pikemad ja tugevamad kui esimesed, seepärast võib jänes paremini üles mäge joosta kui mäest alla. Mäest alla joostes ta veereb sagedasti kukerkuuti. Tema kasukas on hallikas-pruun, seepärast ei näe jahimees teda nii kergesti. **Kaitsevärvus.**

Jänesel on palju vaenlasi: öösel rebane, öökullid; päeval: koerad, kullid, varesed, harakad, kütt hirmsa püssiga. Väle jookse ja kaitsevärvus on abiks vaenlaste vastu, samuti argus ja ettevaatlikkus.

Jänesel maitsevamat on kapsalehed, oras, ristikkein. Talvel nälgjaga närib ta ka haava koort. Tuleb ka aeda õunapuid koorima. See läheb tal aga väga kalliks maksma: aednik laseb jänesel maha. Ta sööb liha ära, nahast teeb sooja mütsi. Jäneseliha on maitsev.

Jänesajahti võib pidada 1. okt. kuni 1. märtsini (1936. a. määrus).

Oma väikesi poegi söödab emajänes oma piimaga. Ta toob märtsi lõpust kuni augustini kolmed kuni neljad pojad, igakord 2—5 poega.

Kodujänes on metsjänesel lähem sugulane. Neid peetakse maitseva liha ja naha pärast.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Missugune kuulmine on jänesel? 2. Mispärast saab jänes üles mäge paremini joosta kui alla mäge? 3. Mis karva on jänes suvel? talvel? mispoolest see jänesele kasulik on? 4. Kes on jänesel vaenlased? 5. Mille abil kaitseb jänes end vaenlaste eest? 6. Millest toidab end jänes suvel? talvel? 7. Millal on lubatud jänesajaht? 8. Mida saame jäneselt? 9. Mitmed pojad toob jänes suve jooksul? 10. Mis otstarbeks peetakse kodujänesid? 11. Miks jookseb jänes mõnikord inime-

sele otse vastu? 12. Millega toidab jäneseema oma lapsi? 13. Millal tulevad jänesed inimeste elumaja lähedusse, õunapuuaeda? 14. Mispärast ei või sallida hulkuvaid kasse ja koeri? 15. Mida oled tähele pannud jänesest? Jutusta. 16. Missugust muinasjuttu või lugu oled kuulnud või lugenud jänesest? 17. Miks hüütakse jänest haavikuemandaks?

Õppevahend: Võimaluse korral elus k o d u- või m e t s- j ä n e s; topis; jänese pilt.

Saateks: „Sõnakuulmatu jänes“ (Esim. vaod II); „Klutt-kõrv“ (Elav Sõna III) „Kodumets“ (Põldmaa).

Laul: „Jahimees Juss“, „Jänesed“ (Kiiss), „Oh kui raske on mu päevad.“

Arvutuslookesi: aineks jänes, jänesejaht, jänesepojad... Arvutusi 9 liitmise ja lahutamise peale.

Iseseisvalt: Joonistada jänes. Valmistada lõikepilt jänesest. Kirjutada: „Kui nägin esimest korda jänest.“

46. Orav.

Õppejutt:

Orava kodu on metsas puude otsas. Seal on tema pesa, päris kena majake okstest valmistatud, seest vooderdatud pehme samblaga. Mõnikord on pesaks puuõõned. Öösel, paha ilmaga, ka talvel tuisu ja pakasega puhkab loom pesas. Pika karvaga nahk on soojaks kasukaks. Talve jaoks ehitab orav tagavara-aidad, mis ta täidab pähklitega, tammetõrudega... Pehme ilmaga leiab metsast toitu küllaldaselt, käbisid puudel ju küll, neil sees maitsevad seemned. Pähklid, tammetõrud on oravale maiustoiduks.

Käpad nagu käekesed, nendega hoiab käbi kinni, kui sööb! Hambad teravad, nagu jäneselgi närimiseks. Orav on ronija, käpad pikkade teravate küünistega. Aga kuidas hüppab! Seda võimaldavad tugevad tagajalad ja vetruv keha. Ilus ja suur saba on hüppamise juures tüüriks.

Kütid halastamata hävitavad oravaid. Saavad naha. Saba-karvadest tehakse joonistuspintseid.

Orav kodustub kergesti ja harjub inimesega. Peetakse ka puuris. Harjub elama inimeste elamute lähedal, kui teda

ei hirmutata. Tema vaenlasteks on: kullid, koerad, nugised, rebased, inimene. Kaitseb end nende eest puude otsas elamisega, ettevaatlikkusega (omab head kuulmist ja nägemist).

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Kus elab orav? 2. Kuhu ehitab orav oma pesa? 3. Millega vooderdab orav oma pesa seest? 4. Millal puhkab orav oma pesas? 5. Mis kaitseb oravat külma eest talvel? 6. Kuhu kogub orav omale toidutagavara? mida nimelt? 7. Millal tarvitab orav toidutagavarasid? 8. Mis on orava maiustoit? 9. Millega sarnanevad orava esikäpad ja kuidas kasutab ta neid söömisel? 10. Mispoolest sarnanevad orava hambad jänes hammastega? 11. Miks ei saa jänes puu otsa ronida, aga orav saab? 12. Mis võimaldavad oraval teha suuri hüppeid ühe puu otsast teise? 13. Mis ülesanne on orava sabal hüppamise juures? 14. Miks peetakse orava peale jahti? 15. Mida valmistatakse tema nahkadest? sabakarvadest? 16. Kes on orava vaenlased peale inimese? 17. Kuidas kaitseb orav ennast vaenlaste vastu? 18. Missuguse eluga harjub mõnikord orav? 19. Missugustes metsades elab orav: okas- või lehtpuumetsades? Miks? 20. Kui sul võimalik, jälgi hoolega oravat, pane tähele ta ülalpidamist, kaitse seda head ja ilusat metslooma. 21. Jutusta, mis sa oravast oled kuulnud, lugenud või näinud.

Õppevahend: Orava topis, pilt.

Saateks: „Orav ja haiged lapsed“ (Esim. vaod II), „Orav ja tuul“ (Nurmik I), „Kodumets“ (Põldmaa).

Laul: „Elas metsas muti onu“ (Kiiss I).

Arvutuslookesi: aineks orav, pähklid. Lihtsustatud jagamine 9-ga.

Iseselsvalt: Valmistada lõikepilt oravast. Joonistada orav; käbid; pähklid. Kirjutada: „Kui nägin oravat“.

47. Rebane.

Õppejutt:

Rebasel on metsas koopad, need ta kaevab ise omale elupaigaks ja pakkupõgenemiseks vaenlase eest. Rebane on

röövlom. Murrab linde, jäneseid, hiiri (nälja korral), kodulinde. Viimaseid varastab koduõuest, kanakuurist... kust aga kätte saab. Ka linnupesad lõhub ära.

Rebane on väga ettevaatlik ja kaval loom, ei lase kergesti ligi. Päeval puhkab enamasti koopas ja öösel hulgub ringi saaki otsimas. Tal on terav nägemine, haistmine ja kuulmine.

Rebase kasukas on hallikas-punane, see on juba kallis jahisaak, sellepärast jahimehed teda püüavad. Aga ega rebast pole kerge kätte saada, lippab kiiresti ja on väga tark. Oma kavaluse, tarkuse ja ettevaatlikkuse tõttu räägitakse rebasest väga mitmes muinasjutus. Missuguseid muinasjutte rebasest tunned sina? Jutusta!

Vanasti oli meie metsades rebaseid rohkem; nüüd on neid vähe. Kütid hävitavad nad kalli karusnaha pärast, sellest saab uhke krae, kasuka. Lasevad püssiga, püüavad raudadega, pillidega (mürgiga).

Ülikenad ja veidrad on väikesed rebased, nende eest hoolitsevad vanad nagu kunagi isa ja ema. Nad annavad neile kõige paremad ja magusamad suutäied süüa ja lepivad ise sagedasti ainult hiirtega. Lapsed elavad koopas; sooja, päikese-
paistelise ilmaga tulevad nad koopasuu juurde mängima.

Küsimusi ja ülesandeid :

1. Missuguse eluviisiga loom on rebane?
2. Kus on tema varjupaik ja eluase?
3. Kes valmistab rebasele koopad?
4. Missuguseid loomi, linde murrab rebane?
5. Missugused iseloomuomadused on rebasel?
6. Missugused meeled on rebasel eriti head?
7. Mis teeb rebane päeval? öösel?
8. Mis karva on rebase kasukas?
9. Milleks tarvitatakse rebase nahka?
10. Mis maksab praegu rebasenahk?
11. Mispoolest on rebase püüdmine väga raske?
12. Missuguste vahendite või püügiriistadega püütakse rebast?
13. Vanasti oli meie kodumaa metsades palju rebaseid, nüüd aga vähe. Miks?
14. Jutusta, mis oled kuulnud, näinud või lugenud rebasest.
15. Kuidas nimetab rahvas rebast?

Õppevahend : rebase topis, pilt.

Saateks : „Reinuvaderi äpardus“ (Esim. vaod II, Nurmik II), „Kodumets“ (Põldmaa).

Laul: „Elas metsas mutionu“, „Jahimees Juss“ (Kiiss).

Arvutuslookesi: rebasest, rebasepoegadest, kanadest... Peast arvutusi 7- ja 9-ga jagamisel ja korrutamisel.

Iseselsvalt: Valmistada lõikepilt rebasest (kahekülgne) ja värvida ära. Joonistada rebane saaki varitsemas. Kirjutada (ümberjutustus) muinasjutt rebasest, mida sa kõige paremini tead.

48. Hunt.

Õppejutt:

Hunti kutsub rahvas veel kriimsilmaks, võsaviilemiks, pühajürikutsikaks, pajuvasikaks, vollaruseks... Vanasti oli meie metsades palju hunte, nüüd leidub neid veel harva suurtes metsades. Hunt on maailmatu röövel ja kiskja loomade hulgas. Murrab jäneseid, kitsi, rebaseid, lambaid, veiseid, hobuseid, koeri. Vanasti, kui neid palju oli, tungisid ka inimesele kallale, eriti talvel külma ja näljaga. Talvel liikusid nad suurte karjadena. Hädaohtlik oli siis öösel metsast läbi minna või sõita.

Hunt on koera sugulane. Niihästi suuruse kui ka kuju poolest on hunt karjakoeraga sarnane. Ta kasukas on halli ehk tõmmut karva nagu maapindki. Hunt peab ajajahti teiste loomade peale; sellepärast on ta haistmisvõime üliterav ja ta ise kärmas ning väsimatu jookaja. Piinab teda nälg, siis tikub ta isegi inimeste kallale. Hunti peetakse rumalaks loomaks. Hunt ulub ja haugub; pimeduses pais-tavad hundi silmad nagu kaks põlevat sütt.

Inimese sõber koer on kodustatud hundist ürginimese poolt kauges minevikus.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Kuidas nimetatakse rahva seas hunti? 2. Mispärast ei ole meil enam niipalju hunte kui vanasti? 3. Missuguste loomade hulka kuulub hunt? 4. Missuguseid loomi murrab hunt? 5. Millal tungib hunt ka inimese kallale. 6. Kuidas elab hunt suvel? talvel? 7. Missuguse kodulooma sugulane

on hunt? 8. Mis karva on hundi kasukas? 9. Kuidas püüab hunt saaki? 10. Missugune meel on hundil eriti hea? 11. Missugune jooksja on hunt? 12. Mõistuselt on hunt missugune loom? 13. Missugune koduloom on hundist kodustatud? kelle poolt? kunas?

Õppevahend: hundi topis; pilt.

Saateks: „Kuidas Illi hunti nägi“ (Esim. vaod II); „Hundi kimbatus“ (Nurmik I); „Kodumets“ (Põldmaa).

Laul: „Jahimees Juss“ (Kiiss I); „Karu“ (Tamman-Aavik I).

Arvutuslookesi hundist, rebasest, lammastest. Täis-sajad kuni 1000-ni. Liitmine ja lahutamine sadade viisi; $100 + 100$; $300 - 200$; $400 + 200$; $300 + 500$.

Mõtlemiseks: „Hunt, sokk ja kapsad“.

Iseselsvalt: Valmistada paberist hundi lõikepilt (kahekülgne), see värvida. Kirjutada hundist mõni tuntud muinaslugu (ümberjutustus).

49. Karu.

Õppejutt:

Karu esineb meie metsades veelgi harvemini kui hunt. Ta on suur kohmakas loom, kuid siiski kärmuse poolest inimesest ees. Ja jõudu on tal ka palju: „tugev nagu karu“, räägitakse. Ta võib ka tagumistele jalgadele tõusta ja nõndaviisi edasi sammuda. Esimesi jalgu tarvitab karu nagu käsi. Nende varal, tugevate küünte abiga võib karu puu otsa ronida.

On kiskja loom, murrab kõiki teisi loomi, kes ette puutuvad, ka inimest. Sööb aga peamiselt taimetoitu, käib põldudel teri nosimas, eriti kaeru. Väga maias mee peale — mesikäpp! Kas oled kuulnud lugu karust ja mesipuust?

Et karu peaasjalikult taimetoitlane on, siis ei ole ta nii tige ja verejanuline kui kass või hunt. Inimese eest lööb ta harilikult põgenema. Tükitakse aga karule kallale, siis muutub ta kardetavaks inimese vaenlaseks.

Kui külm aastaaeg kätte jõuab ja toiduallikad ära kuivavad, langeb karu talveunne. Sügisene rasvane karu tu-

leb kevadel koopast välja lahjana. Ta elab talvel keha-
tagavarade kulul. Rahvas ütleb: „karu imeb käppa“.

Et karu nii metsas kui ka kariloomade seas laastamis-
tööd teeb, siis peetakse ta peale hoolega jahti. Et aga meie
metsades on vähe karusid, siis on need üksikud teadaolevad
karud võetud kaitse alla. Nende peale ei tohi jahti pidada.
Karu nahal on suur väärtus.

Karu taltsub kergesti. Ta võib tagumistele jalgadele
tõusta ja nõndaviisi edasi sammuda (tantsukaru). Tsirkus-
ses võib neid näha mitmesuguseid vigureid tegemas. Vanasti
käisid karutantsitajad mööda maad ringi.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Missugune loom on karu oma jõu poolest? liikuvuse
poolest? 2. Milleks kasutab karu oma esijalgu? tagajalgu?
3. Missuguseid loomi murrab karu? 4. Peale lihatoidu sööb
karu veel missugust toitu? 5. Mis on karu maiustoiduks?
6. Millal tungib karu inimese kallale? 7. Mis teeb karu tal-
vel? 8. Mis tähendab rahva ütlus: „Karu imeb talvel oma
käppa“? 9. Miks ei lubata neid üksikuid karusid, kes meie
metsades veel elavad, maha lasta? 10. Missugused loomad
on meil veel looduskaitse all? (Põder, hirv, metskits, metssiga,
lendorav, emamõtus, emateder...). 11. Missugune väärtus on
karu nahal? 12. Missugust karu nimetatakse tantsukaruks?
kus võib neid näha? 13. Kas tead mõnda juttu karust?
Jutusta.

Õppevahend: karu pilt.

Saateks: „Lindude ja loomade sõda“ (Esim. vaod II);
„Karupoeg“, „Mees ja karu“ (Nurmik I); „Kodumets“ (Põldmaa).

Laul: „Metsas kõnnib väike Juss“ (Kiiss I); „Karu“
(Tamman-Aavik I).

Arvutuslookesi: aineks karu, inimene, hunt... Täis-
sajad kuni 1000-ni; kirjutada tahvlile (vihku) arvud: võtta
kindlaks teadmiseks, et kõik sajad kirjutatakse kahe ja tuhan-
ded kolme nulliga.

Iseselsvalt: Valmistada lõikepilt karust. Joonis-
tada karu. Kirjutada ümberjutustus mõnest muinasjutust,
kus räägitakse karust.

50. Lumi.

Õppejutt:

Õösel on jälle niipalju lund sadanud, et me vaevalt kooli saime. Isa pani hobuse ree ette ja siis sõitsime. Piimavedaja läks linna poole, hobused aurasid ees, nii raske on sügavas lumes vedada. Kodu poole on muidugi kergem sõita, siis on piimanõud tühjad ja tee on ka juba libedamaks tallatud.

Säärast teed mööda sõidavad ka lapsed heal meelel, iseäranis seal, kus on väike mäeküngas. Sealt vuhiseme alla, ja võime seda vabalt teha, sest me ei eksita kedagi.

Mööda teed lähevad aga reed: hea lumetee tuleb ära kasutada puudeveoks, heinaveoks, linnas käimiseks...

Lumevaip on nüüd juba... sm paks. Nurmed, aasad, järved... kõik on paksu lumekorra all. Lumi kaitseb külma eest kõiki: orast, lilli, marjapõõsaid aias..., ka loomi, linde: tedred, püüd poevad lumme, siil ja karu on lume all omas pesas. Pakane ei pääse ligi.

Õhtupoolikul hakkab jälle tasast lund sadama. Nagu ilusaid valgeid liblikaid tuleb pilvist alla. Me teeme õhtul kodukoplis lumimeest, sest lumi on pehme. Trampides läheme tuppa. Teel sõidab saan, aisakell tiliseb. Kui ilus see on! Veel toredam on ise sõita.

Linnas on kojameestel lumega päris häda, muudkui roogi kõnniteid ja pühi. Lumevedajatel on tööd: nad peavad suure lume tänavatelt ära vedama. Lumevedu läheb majaperemeestel maksma talve jooksul päris suure summa. Lumevedajatele see aga on õnneks: saavad tööd ja teenistust. Kui sajab värsket lund, on voorimeestel teenistust rohkem: inimesed eelistavad siis saanisõitu autosõidule.

Hoovides ja aedades teevad lapsed lumimeest, peavad lumesõda. Tänavatel ei saa, võivad puruneda aknad ja tülitatakse kõndijaid. Suusasõit võtab hoogu; kellel vähegi võimalik, ruttab suuskadel linnast välja lumistele väljadele, metsadesse...

Kui toredad on puud, kui neile on sadanud paks kord lund, kui talvine päike paistab neile puudele!

Küsimusi ja ülesandeid :

1. Mis kasu on lilledel orasel . . . lumest? 2. Miks ootavad inimesed head lumeteed? 3. Kes leiavad lumehanges omale magamispaiga? 4. Milleks kasutavad talumehed head lumeteed? 5. Kui suur on sinu koduõues varjulises kohas, kus lumi tuisanud ei ole, lumekihi paksus? Mõõda seda sentimeetrimõõduga. 6. Kellele toob lumi tööd juurde linnas? 7. Kellele on lumesadu linnas vastumeelt, kellele õnneks? Jutusta. 8. Millised on laste lõbud talvel ilusa lumega? 9. Millest koosneb lumi? 10. Lase mõned lumehelbed langeda oma kuuevarrukale, vaatle neid siis läbi luubi ning joonista oma koduloovihku.

Õppevahend: lumehelvete vaatlemine; lumehelvete pilt.

Saateks: „Lumerookija“ (Elav Sõna II); „Suplemine lumehanges“ (Esim. vaod II).

Laul: „Lumi nagu valge samet“, „Vabaduse tung meil põues“ (Kiiss I), „Lumimees“ (Leelo II).

Arvutuslookesi lumesõjast, suusasõidust . . . Korrutamine ja jagamine väljaspool põhiarvude korrutustabelit: 2, 3, 4, 5, . . . 11; 22, 33, 44, 55 . . . : 11.

Iseselsvalt: Joonistada lumesadu, lumimees, kelk, suusad . . . Kirjutada: „Minu suusasõit.“

51. Tuisk.

Õppejutt:

Eile õhtul hakkas hirmsal kombel tuiska ma lund. Ei näinud enam maad ega taevast, kui aknast põllule vaatasin. Seal lagedal möllas päris lumemaru. Kui tulime kodu poole, ei saanud silmigi lahti teha, lund tuiskas vastu nägu ja krae vahele. Tee oli hoopis kadunud, jäljed kinni aetud. Ainult tähiste abil leiame teed.

Raske on sellise tuisuga öösel teel olla. Võib kergesti eksida ja õnnetusse sattuda. Külma võib ära võtta ja lumi mätta. Kas teate mõnda sellist lugu? Jutustage!

Lindudel ja loomadil on tuisuga samuti väga halb. Nad jäävad lumme (põldpüüd, tedred) ja neil ei ole kusagilt süüa võtta. Surevad nälga. Kitsed, jänesed . . . kõik kannatavad.

Inimestel on tuisuga metsast raske kätte saada kütet, loomade toidust (heinu); hobustel on raske vedada; raudteerongid jäävad kinni, hilistuvad..., teede lahtikaevamisega on tööd. Mäestikud on lumetuisud hirksamad kui meil, terved külad võivad mattuda lume alla, hukuvad loomad ja inimesed.

Inimesed panevad külma ja tuisuga kasukad selga, et oleks soojem. Aga ikkagi käib värin kehast läbi. Külmal tuul tungib iga pilu vahelt ihule ligi, külmal hakkab. Ei ole midagi parata, tuleb toast varju otsida. Siin on tuli pliidi all ja ahi kõeb. Siia ei usalda külmal põhjatuul enam järele tulla, kuigi ta tuiskab ja möllab kogu öö.

Hommikul leiame aegade äärest suuri, suuri hangid. Külamehed lähevadki nüüd hangesid kaevama. Linnas koristavad lume kojamehed ja lumevedajad.

Järgmisel päeval on ilm vaikne, aga külmal, taevast on selge ja pilved kadunud. Tuisk on möödas. Enamasti läheb aga ilm suure tuisu järel sulale.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Millal oli viimane tuisk? 2. Kus poolt (ilmakaar!) puhus siis tuul? 3. Missugused ilmad olid enne tuisku (kas oli sula või paukus pakane)? 4. Miks on pandud taliteede äärde tähised? Missugused nad välja näevad? 5. Kus kohast lähevad taliteed läbi? 6. Mispärast on just öösel hädaohtlik tuisuga teele jääda? 7. Kas oled kuulnud või lugenud mõnda lugu lummejäamisest tuisuga? 8. Milline õnnetus võib tabada inimest lummejäamisest korral? 9. Missugused linnud ja loomad kannatavad talviste tuisude all? Kuidas? 10. Mida ei saa tuisuga metsast kergesti kätte? Kes kannatavad selle all? 11. Kuidas mõjub tuisk sagedasti raudteerongide liikumisele? 12. Millist hävitustööd tekitavad lumetuisud mäestikud? 13. Kus on tuisu ja külmaliga kõige parem olla? 14. Millised tööd tulevad inimestele kohe peale suurt tuisu maal? linnas? 15. Kes koristavad linnas lund? 16. Missugused ilmad järgnevad harilikult suurele tuisule?

Õppevahend: pilt „Tuisk talvel“.

Saateks: „Lumme maetud“ (Nurmik I); „Tuisk“ (Elav Sõna II); „Tähised“ ja „Suplemine lumehanges“ (Esim. vaod II).

Laul: „Talvel“ (Tamman-Aavik I); „Küll on kena kelguga“ (Leelo I).

Arvutuslookesi: lumetuisust, kasukatest, kinnastest, ree- ja saanisõidust...; korrutada: 2, 3, 4... 11-ga; jagada: 22, 33, 44... 11-ga.

Iseselsvalt: Joonistada lumme uppuv maja; kelgutamine. Kirjutada peast mõni luuletis talvest, lumetuisust.

52. Jõgedel, järvedel jääsillad.

Õppejutt:

Talvel saab igalt poolt otse läbi: üle soode, rabade, üle järvede, jõgede, isegi üle merelahtede, kohe hobuse ja saaniga võib sealt sõita, uiskudega, suuskadega, raskeid koormaid vedada üle jääsildade. Pakasetaat on ju kinni tinutunud kõik veekogud.

Kaladel on halb, õhust tuleb puudus. Et võimaldada neile õhku, raiume jõesse augud. Sealt tungib värsked õhk vette ja kalad saavad hingata.

Jää all on pime ja õhku vähe. Suurim õnnetus oleks, kui jää põhja vaoks. Siis külmuks jõgi, järv... põhjani. Siis hukkuksid kõik kalad ja vähid ning jää ei jõuakski suve jooksul järve või jõe põhjas ära sulada. Jää on aga kergem veest — jääb vee peale.

Meil on õues uisutee, seame selle korda. Eile nägime, kuidas vanema klassi õpilased seda pühkisid. Esiteks lükati lumi suurte labidatega kokku ja aeti uisutee äärde kuhja, nii et ümberringi sai lumest müütr. Siis pühiti jää lumest luudadega puhtaks ning valati veega üle. Miks valada üle veega, jää on ju paks küllalt? Et sõitmisel tekkinud augud ja praod jääs kaoks, et oleks ühtlane ilus, sile jää! Siis on lust sõita ja poognaid teha! Uisutamine on tervislik sport!

Järvedel, jõgedel, merel lõigatakse jääd. Suured neljakandilised tükid veetakse keldrisse, kust neid suvel tarvitatakse jookide ja toitude alalhoidmiseks. Jääkeldris on ka suvel külm.

Ega see jäävõtmine kerge töö ei ole. Vaadake, kuidas seal saetakse või raiutakse suuri pakse jäätahvleid ja kisutakse konksudega kaldale. Seal on laud üles seatud, üks ots ree peal, seda mööda vinnatakse jäätükke reele. Jäämurdjatel on suured saapad jalas ja paksud kindad käes.

Jäävõtmise koht on tähistatud, et ei juhtuks õnnetust. Sõitjail tuleb märki tähele panna, muidu võivad nad sõita jääauku.

Kevadel sulab ja puruneb jääsild jõgedelt, järvedelt. Jääminek on võimas: ta purustab sillad ja paisud. Kevadveed ujutavad siis kaugelt üle kallaste.

Küsimusi ja ülesandeid :

1. Mis kasu on inimestel soode, rabade, jõgede, järvede, merelahtede kinnikülmumisest? 2. Kellele muutub kardetavaks veekogude kinnikülmumine? Miks? 3. Kuidas saame võimaldada kaladele õhu saamist? 4. Miks ei vaju jää vee põhja, vaid seisab vee peal? 5. Milline hädaoht tabaks veeloomi, kui jää oleks veest raskem? 6. Millised on laste lõbud jääl, uisuteel? 7. Miks tuleb uisutee vahetevahel veega üle ujutada? 8. Mis kasu saadab meile uisutamine? suusatamine? kelgutamine? 9. Millist sporti sina armastad (lemmiksport)? 10. Mis jaoks raiutakse talvel jääd? 11. Kuhu veetakse see jää? 12. Kirjelda jäälõikamistööd! 13. Milleks tähistatakse jäävõtmiskoht? 14. Mida sünnitab kevadine jääminek sagedasti jõel, jõekallastel? 15. Kas oled näinud kevadist jääminekut? Kirjelda seda.

Õppekäik jääle, jääaugule, jäävõtmise juurde.

Õppevahend : pilt talvisest jõest, järvest.

Saateks : „Jääl“ (Talvine loodus); „Väledad uisutajad“ (Esim. vaod V).

Laul : „Vainul, lombil sile jää“ ... (Kiiss I); „Uisuteel“, „Mina, väike poisiklutt“ (Leelo I).

Arvutuslookesi : uisutajatest, jäävõtjatest, tähistest ... Jagamis- ja korrutusjuhud tosinatega : 2, 3, 4, 5 ... × 12; 24, 36, 48 ... 96 : 12.

Iseseisvalt : Joonistada uisutamine; uisud; jäävõtmine ja jäävedu ... Õppida H. Visnapuu luuletis: „Mina väike“.

53. Puuraiujad.

Õppejutt:

Talvel on metsatöö hooaeg. Juba eemalt kostavad puuraiujate kirvehoobid ja sae sahkimine. Metsamehed on töös, puuraiumine on nende talvine teenistus.

Saag ja kirves töötavad kiiresti. Sihka-sahka teeb saag, puu vaarub ja kukub suure praginaga maha, põlised metsahiiglased langevad. Siis raiutakse oksad ja puutüvi saetakse parajateks tükkideks. Saadakse: palke, liipreid, tarbepuid, halgusid, hagu, propse vabrikusse paberi- ja tikumaterjaliks, latte, roikaid... Palgid lähevad majaehituseks või veetakse saeveskisse, kus neist laudu saetakse. Osa puid lõhutakse halgudeks ja laotakse riita, need on põletuspuud. Oksad tehakse kubusse, ka need lähevad kütteks, maal reheahjudesse.

Palgid jäävad metsa, kus nad kevadel ära kooritakse ja välja veetakse. Metsast, kuhu suvel ligipääsemine raske, veetakse palgid talvel välja suure tee veerde või päris kohale. Kui hea lumetee, on palgivedu kergem kui suvel vankriga.

Puuraiujad teevad lõket, et soojendada ennast ja toitu. Kevadelgi leiame veel neid tuleasemeid.

Kui jõed ligidal, veetakse palgid talvel jõgede äärde. Kevadel, kui jää jõgedelt sulab, algab metsaparvetamine mööda jõge. Vesi viib palgid, propsid... alla vett. Et puud laiali ei läheks, köidetakse nad kettidega, vitstega suureks parveks. Sellise parvega on uhke kaasa sõita. Metsaparvetamine annab töölistele (parvepoistele) teenistust.

Puuraiujal peab olema hästi terav kirves ja saag. Peab olema ka soe kasukas, soojad jalanõud ja soojad kindad. Head küttepuid: kask, lepp, mänd, kuusk; haavad on viletsamad küttepuid.

Puid mõõdetakse kuupsüllaga, kuupmeetriga ($\frac{1}{9}$ kuupsülda), jooksva süllaga.

Küsimusi ja ülesandeid :

1. Millal on metsatöö hooaeg? Miks? 2. Kellele annab metsatöö tööd ja teenistust? 3. Kas oled kuulnud, kui palju saab metsatöölise päevapalka? 4. Metsatöölise tööriistaks on... 5. Kas oled näinud metsaraiumisel suurte puude lange-mist? Kirjelda seda. 6. Sagedasti võib puulangemisel juhtuda metsatöölisega raske õnnetus. Missugune? Kuidas? 7. Mis-suguseid materjale saame metsast? 8. Milleks lähevad palgid? liiprid? halud? haod? propsid? latid? roikad? 9. Kuidas mõõdetakse ja müüakse põletuspuid? 10. Mis vahe on jooksva puustilla ja kuupstilla vahel? Kuupmeeter ($\frac{1}{9}$ kuup-sülda). 11. Palju maksab praegu põletuspuid süld? kuup-süld? kuupmeeter? 12. Milleks tarvitatakse hagu? kus? 13. Miks kooritakse palke? millal? 14. Kuhu veetakse palgid talvel? 15. Millal algab palgiparvetamine? Kus on see või-malik? 16. Kes leiavad sellest tööst teenistust? 17. Mis hoiab palgiparve koos? 18. Kas tead mõnda kodumaa jõge, mida mööda sünnib kevadeti palgiparvetamine? 19. Missugused puud on head küttepuid? tarbepuid? 20. Mida valmistatakse kaselaudadest (-puust)? männipuust? kuusepuust? lelapuust?

Õppekäik metsa; puuraiujate juurde; metsaparveta-mise vaatlemisele; paberi- või tikuvabrikusse.

Õppevahend: pilt metsatööstusest.

Saateks: „Männi vaim“ (Esim. vaod II); „Vetevaim“ (J. Kõrv).

Laul: „Oh, sa ilus tammeke“ (Kiiss); „Mu isamaa, armas“.

Arvutuslookesi metsaraiumisest, puuveost; parveta-misest, puuriitadest, haokubudest jne. Palju maksab süld küttepuid? kaks sülda? Palju on lelapuud odavamad kase-puudest (süld, meeter)?

Iseselsvalt: Joonistada saag, kirves, puuriit, palgi-parvetamine jõel. Kirjutada jutustis „Käisin puumetsas“.

54. Mida saame puust.

Õppejutt:

Küttepuid on väga tarvilikud, muidu oleks külm ja ei saaks keeta toitu. Head küttepuid on: kask, lepp, mänd, kuusk. Haavad on halvemad. Küttepuid peavad olema

veel hästi kuivad ja ei või olla mädanenud. Reheahjudes köetakse hagu. Talus on õues haopinu ja puuriit. Kui palju maksab praegu kuupmeeter ($\frac{1}{9}$ kuupsülda) kasepuid? lepapuid? haavapuid?

Tarbepuud lähevad: lauaks, tooliks, voodiks, pingiks, vankriks, saaniks, vanniks, paadiks, kirvevarreks... Mööbli teeb puusepp. Minu isa teeb ka puusepatööd, tal on kruvipink ja treimasin.

Ehitusmaterjalid: palgid, lauad, latid, katusepilpad, sindlid... Neid on vaja majaehitamisel. Meil ehitati tänavu uus elumaja pilbaskatusega. Laudu, pilpaid (laaste) valmistatakse palkidest, saepakkudest saeveskis.

Puudest saame veel: aiateibaid ja -roikaid, kärbi-seid, poste... raudteeliipreid, paberimaterjali..., siis veel: tõrva, tōkatit, puuäädikat, puupiiritust, tärpentiini, sütt, tahma (kiinrus)...

Puukoorest punutakse korve, kootakse roguskit ja kotte ning valmistatakse ka jalanõusid — viiske (pärna-koorest). Siis veel sõela- ja sarjapõhju. Puukoor läheb nahaparkimismaterjaliks, isegi rohuks mitme haiguse vastu. Haljastest kaseokstest teeme omale vihtu ja kaseraagudest luidasid.

Viljapuude otsas kasvavad maitsevad õunad, pirnid, ploomid, kirsid..., sarapuu otsas pähklikud; **viljapõõsaste** otsas maitsevad marjad.

Puud on ka iluks. Meie kodu ümbrus ja meie kodumaa oleks ilma puudeta näotu lagendik või tühi kõrb. Pargid, koplid, kaasikud, kuusikud, männikud... Särasilmil tervitame seal kevadet, haljendavas kevadmetsas, kui kukub seal kägu.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Mida saame puust? 2. Missugused on head küttepuid? halvad küttepuid? 3. Kõige parem küttepuid on? 4. Missuguseid omadusi nõuame veel healt küttepuid? 5. Kuidas mõõdetakse küttepuid? (Kuupsülda, kuupmeeter ($\frac{1}{9}$ sülda), jooksev sülda.) 6. Palju maksab praegu kuupmeeter, jooksev sülda, kuupsülda kasepuid? männipuid? 7. Miks ei tarvitata linnas ahjukütteks hagu? 8. Mida tarvitatakse veel ahju-

kütteks? (Turvast.) Kus kohas valmistatakse laudu, pilpaid, sandleid? millest? 9. Milleks lähevad tarbepuud? Loenda, mida kõik puust valmistatakse. 10. Mida valmistatakse kasepuust? männipuust? lepuuust? 11. Puusepa töölaauaks on ... pink ja ... 12. Missuguseid ehitusmaterjale saame puust? 13. Mida tehakse palkidest? laudadest? pilbastest? 14. Milleks lähevad liiprid? propsid? 15. Kus on meie lähem paberivabrik? 16. Mida saadakse veel puust? Milleks tarvitatakse sütt? tahma? tõrva? tärpentiini? 17. Mida tehakse puukoorega? 18. Millest tehakse vihtasid? luudasid? 19. Millised viljapuud kasvavad sinu koduaias? kooliaias? Millised ilupuud kasvavad sinu koduaias? kodukoplis? linnapargis? kooliaias? 20. Kuidas kaitsed puid ja põõsaid?

Õppekäik metsa, metsatööstusse (saeveski ...) või mööblivabrikusse.

Õppevahend: pilt puu ümbertöötamisest, puusaadused (tõrv, tärpentiin, kampol ...).

Saateks: „Puu“ (Huvitaja II 1923. a. väljaanne); „Mistammest tehti“, rahvalaul.

Laul: „Oh sa ilus, tammekene“ (Kiiss I); „Mu isamaa armas“.

Arvutuslookesi puuriitadest, palkidest, propsidest, puuhindadest ... Ülesandeid: Missugused arvud jaguvad 3-, 4-, 5- ... 10-ga?

Iseselsvalt: Punuda laastudest korvike. Kirjutada: „Mida kõik puust saab“. Joonistada asju, mida saab puust.

55. Kül m.

Õ p p e j u t t:

Väljas on täna kõva külm. Mitu kraadi? Inimesed kannavad kasukaid, talimütse, pakse kindaid, soojesukki ning saapaid. Seljas on soojad rõivad; käivad ruttu. On näha nende hingeõhku, nagu suitsetaks igaüks. Habe ja kaelasall on härmas. Külm õhk lõikab näkku.

Kui hommikul sööma hakkame, toob ema sahvrist leiba ja piima. Ta tahab leiba lõigata, aga see on kõva kui kivi, leib on ära külmunud. Ta tahab kruusist piima kallata, aga see ei jookse välja — on ka külmunud. Soojas ahjukapis sulavad leib ja piim, me saame varsti süüa.

Külm tuleb ka tuppa. Siis toome puid ja kütame ahju kuumaks. Tuba läheb varsti soojaks. Ukse hoiame ka hoolega kinni, et külm tuppa ei tungiks. Nüüd tahab külm aknast tulla, aga need on kahekordsed ja kõvasti kinni. Sealtkaudu külm tuppa ei pääse. Küll saab ta maalida aga aknale jäälilli. Need on ilusad lilled — vaadelge neid ja joonistage nad omale vihku.

Soojade rõivaste peale vaatamata, tungib külm mõnikord siiski saabastest ja kinnastest läbi. See on väga kardetav: me võime selle tagajärjel haigestuda. Sellepärast jookseme kohe koju, kui jalad külmetuvad, läheme tuppa sooja.

Vaestel inimestel on külmaga väga raske elu. Talv ei ole vaeste sõber. Puud on hirmus kallid. Ei ole raha, et oma lastele sooje rõivaid osta ja tuba soojaks kütta. Teenitud rahast ei jätku selleks.

Linnades külmuvad veetorud kinni, teel libiseb hobune maha, inimesed võivad kukkuda ja endale viga teha, kartulid külmuvad keldris, linnud ja loomad surevad metsas pakase kätte... Muidki halbusi toob veel külm.

Raske on pakasega inimestel töötada, eriti välistöodel. Ootame seepärast kevadet.

Kraadiklaas näitab meile, mitu kraadi on õues külma. Kraadiklaasis on elavhõbe või piiritus. Külmaga see langeb. Soojaga elavhõbe tõuseb (paisub). Toas on täna 15 kraadi sooja. Soojakraadid (üle nulli) märgime üles nii: $+15^{\circ}$, külmakraadid (alla nulli) nii: -15° . Meil on üks kraadiklaas õues, teine toas.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Mitu kraadi on täna õues külma?
2. Kuidas märgitakse üles külma kraade? sooja kraade? Märgi oma vihku, palju on täna õues külma, palju toas sooja!
3. Kuidas rõivastuvad inimesed pakasega?
4. Miks käivad inimesed külmaga ruttu?
5. Miks aurab hingeõhk külmaga?
6. Mis teeb külm sahvris? keldris?
7. Miks pannakse sügisel toale kahekordsed aknad?
8. Kuhu joonistab külm ilusaid jäälilli?
9. Joonista neid jäälilli oma vihku.
10. Mispärast on külmetumine eriti lastele kardetav?
11. Mispärast on külm talv eriti vaestele inimestele raske?
12. Milliseid raskusi sünnitab

külm linnas? lindudele ja loomadele metsas? inimestele välis-
töödel? 13. Missuguse riista abil mõõdame sooja ja külma?
14. Missuguse vedelikuga on kraadiklaas seest täidetud?

Saateks: „Männi vaim“, „Kaks külma“ (Esim. vaod II, Elav Sõna II).

Laul: „Väljas paugub pakane“ (Kiiss I); „Mina väike poisiklutt“ (Leelo I).

Arvutuslookesi ja ülesandeid: Külmast, viltsaabas-
test, soojadest rõivastest, puuhindadest jne. Palju maksab süld
puid, 2, 3... sülda?

Iseseisvalt: Kirjutada: „Kütan ahju“. Joonis-
tada jäälilli aknal; kasukas, talimüts, kindad...

56. Vastlapäev.

Õppejutt:

Vastlapäeval on meil eriline lust sõita kelguga liumäest
alla. Ilm on ka vastlapäeval harilikult pehme, mõnikord
päris sula.

Vastlapäeval on vanematelgi inimestel viisiks kelgumäele
tulla liugu laskma. Vastlapäeval on ka oma kombed;
valmistatakse vastlatoite (õhtul hernesupp ja seajalad),
soovitakse, et suvel kasvaksid pikad linad. Kui liugu ei lasta,
jäävad linad lühikeseks. Missuguseid vastlakombeid tuntakse
sinu kodus?

Vastlapäev on südatalvel, siis on veel viimased tuisud ja
suured külmad pärast vastlasula. Siit edasi hakkab lähenema
juba kevade. Vaata kalendrist, mitu nädalat on vastlapäevast
kevadpühadeni? Vastlapäev on mõni aasta varem, mõni
aasta jälle hiljem — nagu kevadpühadki.

Täna õhtu lähen ka mina kelgutama, liugu laskma. Rõi-
vastume aga tublisti, sest täna on külm ilm. Kraadiklaas
näitab 10 kraadi külma. Külmetuda me ei või, sest siis jääme
haigeks ja ei saa enam niipea kooli tulla.

Läinud aastal juhtus Ennuga niisugune lugu, et ta kül-
metus kelgumäel ja järgmisel hommikul oli tal raske palavik,
oksendamise ja külmavärinatega. Varsti ilmusid talle rindu
tulivalusad pisted. Mindi arsti järele. See seletas, et poisil

olevat külmetumise tagajärjel kopsupõletik tulemas. Ligi kolm nädalat oli Enn haige. Alles siis toibus ja sai terveks.

Sellepärast oleme vastlasõidul ettevaatlikud: selga soe kasukas, kätte soojad kindad, jalga soojad sukad!

Õhtul sööme hernesuppi ja seajalgu. Seajalakontidest teeme vurri. Laulame vastlalaulu!

Vastlapäeva pühitsemine põlvneb vanast katoliiku ajast. Sellest päevast algas suur paast. Söödi ära viimne liha (seajalad, saba).

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Mitu nädalat on vastlapäevast veel lihavõtteni? Vaata kalendrist. 2. Mitu nädalat on möödunud uusaasta-päevast (näärpäevast) vastlapäevani? 3. Kas tunned mõnda vastlalaulu? Loe! 4. Millest on tekkinud vastlapäeva pühitsemine? 5. Misuguseid toite süüakse vastlapäeval? 6. Miks süüakse just seajalgu? seasaba? 7. Poisid valmistavad seajalakontidest omale... 8. Mida loodetakse vanarahva arvamise järgi liulaskmisest vastlapäeval? 9. Vastlapäev on liikuv pühapäev...

Saateks: „Vastlatuisk“ (Nurmik I); „Vastlapäev“ (Esim. vaod II).

Laul: „Täna liugu laseme“ (Kiiss I); „Uisuteel“, „Vastlalaul“ (Leelo I, III).

Arvutuslookesi: vastlasõidust, kelkudest, uiskudest, seajalgadest...; jagamine 100 piiris põhiarvudega.

Iseseisvalt: Joonistada kelgutamine, suusatamine. Kirjutada: „Lähen liugu laskma“.

57. Kelgutamas ja suusatamas.

Õppejutt:

Pehme ilmaga on väljas tore kelgutada ja suusatada. Kellel on suusad, kelk, uisud? Jääl sõidame uiskudega, mäelt sõidame alla kelguga, suuskadega liugleme üle nurme, läbi metsade... Lõbu on laialt. Sügav lumi on teinud tänava hea suusatee. Mina oskan hästi suusatada, Enn ei oska veel hästi. Suuskadega sõites seisad püsti ja tõukad keppi-

dega. Mäest läheb sõit lennates alla, tuleb hoiduda vaid maha kukkumast.

Meil on suusasõit lõbuasi, aga kaugel põhjamaal, kus lund palju rohkem kui meil ja talv palju pikem, on suusad hädatarvilikud sõiduriistad, ilma nendeta ei saa liikuda.

Suusatamiseks ja kelgutamiseks tuleb rõivastuda soojalt, muidu külmetume ja jääme haigeks. Kelgutamine, suusatamine ja uisutamine on väga tervislik sport; saame tublisti liikuda värskes õhus. Punetame tervisest!

Minul on soomekelk, Ennul on ka. Sellel on pikad jalased ja seda lükkame ees (lükkekelk!).

Soomekelgu jalased on rauast, muu osa puust. Soomekelk maksab... krooni. Mina sain jõuluningiks uue soomekelgu.

Suusad valmistatakse puust. Suuskadel on veel suusakepid. Suuski tuleb määrada (suusamäär!). Suusad maksavad... kr.

Uisud ehk liurauad (ka tritsud) on rauast. Saabaste all on uisuplekid. Uisusaapad on tugevad, rasva- või määrdenahast. Teised saapad on nõrgad. Uiske tuleb teritada. Uisud maksavad... kr. Minu õde oskab hästi uisutada. Iluuisutaja teeb uiskudel kauneid ja uhkeid poognaid.

Talvel peetakse suusa- ja uisutamispidustusi ning -võistlusi. Selles spordis esimestele kohtadele tulnule antakse auhindu.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Missugused talveilmad on lastele kõige sobivamad uisutamiseks? suusatamiseks?
2. Kellel teie seast on suusad? uisud? kelk? soomekelk?
3. Kelgumäest sõidame alla misuguse kelguga?
4. Missugune kord on maksev kelgumäest allasõitmisel?
5. Kuidas hoolitsed oma suuskade eest?
6. Millest on suusakepid? milleks neid tarvitatakse? misjaoks on neil võrud all otsas?
7. Kus kohas (maal) on suusad hädatarvilikkudeks sõiduriistadeks?
8. Missugusest puust valmistatakse suusad?...
9. Kuidas sõidame soome-(lükke-)kelguga?
10. Milleks on soomekelgul painduvad rauast jalased?
11. Pajju maksab soomekelk? suusad?
12. Kuidas kinnitatakse uisud saabaste külge?
13. Mispoolest erinevad uisu-

saapad harilikkudest saabastest? 14. Palju maksavad uisud? 15. Kus sõidetakse uiskudega? 16. Kes teie seast oskab uisutamisel teha ilusaid poognaid? 17. Meie suusa-(uisutamise)-võistlusel tuli esimesele kohale (kes?)... 18. Kuidas mõjub suusatamine ja uisutamine tervisele? 19. Kui aga külmetud peale higistamist suusatamisel või uisutamisel, siis... Hoidu selle eest.

Saateks: „Jutt väikesest Valterist“ (Nurmik I); „Väledad uisutajad“ (Esim. vaod II).

Laul: „Küll on kena kelguga“; „Uisuteel“, „Mina väike“, „Vastla laul“ (Leelo I ja II).

Arvutamiseks: kelkude, suuskade, uiskude... hinnad; jagamine põhiarvudega 100 piiris.

Iseselsvalt: Joonistada uisud, suusad, soomekelk, kelk... Kirjutada peast mõni õpitud luuletis talvest, uisutamisest, näit. „Mina väike...“

58. Sünnipäev.

Õppejutt:

Mina sündisin... aastal. Minu sünnipäev on (oli)... Ma saan (sain) siis... aastaseks. Sünnipäeval sain kinke emalt, isalt, onult... Mulle kingiti:...

Minu ema sünnipäev on... Isa sünnipäev on... Sünnipäeva puhul pean ma meeles oma ema ja isa. Mul ei ole küll neile midagi väärtuslikku kinkida, aga ma soovin neile õnne ja püüan olla kuulekas laps. See on neile suuremaks rõõmuks ja sünnipäevakingiks. Kui mul raha on, korjan sendikesed kokku ja ostan isale või emale siiski mõne väikese asja, samuti vennale, õele... Ei ole tähtis, et kink oleks kallihinnane, tähtis on, et meeles peetakse.

Sünnipäeva hommikul lähen ma ema (isa) voodi juurde, kallistan teda ja soovin õnne. Sütätame laual küünlad: iga küünal tähendab üht eluaastat; laulame. Äratust laul varahommikul.

Sünnipäeval sütitakse sünnipäevakooki.

Kui koolivennal on sünnipäev, siis peame seda meeles. Kui ta kooli tuleb hommikul, soovime talle palju õnne ja tõstatame üles. Klassitahvlile kirjutame selleks ajaks: „Palju õnne

Ennule sünnipäevaks!“ Tuttavatele ja sugulastele, kes kaugel elavad, saadame sünnipäevaks õnnesoovid kirja teel, s ü n n i p ä e v a k a a r d i g a.

Vaatleme, mis poolst erinevad sünnipäevakaardid pühadekaartidest.

Küsimusi ja ülesandeid :

1. Millal on sinu sünnipäev? 2. Kui vanaks sa saad oma eesoleval sünnipäeval? 3. Kui vana sa praegu oled? 4. Milliseid kinke said sünnipäevaks? kellelt? 5. Millal on sünnipäev sinu emal? isal? õel? vennal? sõbral? 6. Kuidas valmistad rõõmu sünnipäevaks oma emale? isale? vennale? õele? sõbrale? 7. Kingituse kallis hind ei ole tähtis. Miks? 8. Mida tahame üles näidata kinkimisega? 9. Mis teed siis, kui sul ei ole võimalik midagi kinkida? 10. Mis teed ema (isa) sünnipäeva hommikul? 11. Missugust laulu laulad emale (isale)? 12. Sünnipäeval süüakse... 13. Kuidas pühitsete koolivenna (-õe) sünnipäeva koolis? 14. Kellele saadate kaardiga sünnipäevaks tervitusi ja õnnesoove? 15. Mis poolst erinevad sünnipäevakaardid pühadekaartidest?

Saateks: „Imelik sõrmus“ (Esim. vaod II); „Sünnipäev“ (Nurmik I).

Laul: „Sõber, ära väsi“, „Kanaperes peeti sünnipäevapidu“ (Kiiss I); „Upa-upa, oalilli“, „Kord mõtetes istus“ (Leelo II).

Arvutuslookesi sünnipäevakinkidest, -kaartidest; pere liikmete vanus (isa, ema, õde), vanuse vahe.

Iseselsvalt: Kirjutada vihku: isa, ema, koolivenna (-õe), õpetaja... sünnipäev. Joonistada sünnipäevakaarte.

59. Vabaduspäev.

Õppejutt:

Nagu igal inimesel on sünnipäev, on ka meie kodumaal — Eesti Vabariigil — sünnipäev. 1918. a. 24. veebruaril sai Eesti iseseisvaks vabariigiks. 24. veebruar ongi Eesti Vabariigi sünnipäev ehk v a b a d u s p ä e v.

Enne 1918. aastat ei olnud meie rahval vabadust, nad pidid täitma võõraste rahvaste käsku, lapsed pidid õppima koolis võõras keeles, ametiasutistes (kohus, politsei, post...) valitses võõras keel ja võõras vaim.

Õige vanasti oli eesti rahvas vaba, iseseisev rahvas, see oli muistne Eesti iseseisvuse aeg. Sinna on tagasi üle 700 aasta. Siis tungisid maale võõrad, kes olid tugevamad meist ja röövisid meie vabaduse. Need olid meie orjastajad, meie ajaloolised vaenlased — sakslased.

Vabadussõjas võitsime omale uuesti iseseisvuse tule ja relvaga. Palju isamaa poegi langes selles võitluses. Nüüd on meil juba... vabaduspäev. Kas oled kuulnud või lugenud Vabadussõja kangelastest ehk sangaritest vägitegusid? Jutusta.

Julius Kuperjanov, kapten Irv, kolonel Parts, admiral Pitka, kindral Põder... Vägede ülemjuhataja Vabadussõjas oli kindral J. Laidoner.

Langenud kangelasi mälestame vabaduspäeval vaikes leinas ja hardumuses. Nende mälestus on meile püha! Nad jäävad meile eeskujuks. Nende mälestuseks ja austuseks on üle kodumaa püstitatud mälestussambad. Meie lähem Vabadussõjas langenute mälestussammas on... Sellele sambale paigutatakse homme (vabaduspäeval) pärg, samba juures peetakse jumalateenistus, paraad, korraldatakse rongikäik... Au langenuile!

Lehvivad sini-must-valged lipud. Meie lipp: sini — taevas, must — muld, valge — puhas ja õiglane eestlase süda. Igal majal, igal kodul on see lipp — meie rahvus- ja riigilipp.

Homme (ülehomme) on vabariigi aastapäev. Sel päeval korraldatakse koolis aktus. Aktuse kavas on: laulud, kõne, deklamatsioonid. Aktusi peetakse veel mujalgi. Meie riigivanem on K. Päts.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Millal on Eesti Vabariigi aastapäev? 2. Millal kuulutati Eesti iseseisvaks vabariigiks? 3. Miks ei olnud meie rahval enne 1918. aastat vabadust? 4. Missuguses keeles tuli

enne iseseisvust lastel koolis õppida? 5. Missugust keelt tarviti kohtus? politseis? postil? 6. Millal oli eesti rahvas juba kord enne iseseisev? 7. Palju aastaid on tagasi muistse Eesti iseseisvuse ajani? 8. Missugune rahvas röövis meie iseseisvuse ja orjastas meid? 9. Mispärast peame sakslasi oma ajaloolisteks vaenlasteks? 10. Missuguses sõjas võitsime omale uuesti iseseisvuse? 11. Kes võitlesid ja langesid selles sõjas? 12. Mitu aastat oleme praegu iseseisvad? 13. Kas oled kuulnud või lugenud Vabadussõja kangelastest ja nende kangelastegudest? Jutusta. 14. Kes oli meie kaitsevägede ülemjuhataja Vabadussõjas? kangelasi? 15. Kus on meie lähem langenute mälestussammas? 16. Kuidas austatakse homme langenuid samba juures? kirikus? paraadil? aktusel? 17. Seleta meie lipu värvide tähendust. 18. Mis on meie kooliaktuse kavas? 19. Õpi pähe meie hümnid (riigilaulu) sõnad. 20. Meie riigiväe nimi on...

Saateks: Kangelaslugusid Vabadussõjast (Parijõgi — „Möödunud ajad jutustavad“).

Laul: „Mu isamaa, mu õnn ja rõõm“, „Kas tunned maad“, „Mu isamaa armas“.

Iseseisvalt: Valmistada riidest, paberist sini-mustvalgeid lipukesi. Joonistada mälestussammas, lipud...

Maiu ja Arvo jälleenägemine vabaduspäeva ööl.

Õhtu oli vaikne. Maiu istus mõtiskelles akna ääres ja vaatas välja hämarduvasse ilma. Peagi ilmusid üksikud säratähed talvisesse taevaletusse. Neile suundus Maia pilk. Kui imelikult kaugel ja ometi lähedal olid need tähed. Kui Maiu veel õige, õige pisike tüdruk oli, siis ema rääkis talle, et seal nende tähtede ja sinakalt helkiva kuu taga on ilus suur maja, kus elab Maiu vend Arvo. Ema ütles, et Arvole ei meeldinud siin maailmas ja sellepärast sõitis ära mööda taevast raudteed kaugele tähtedemaale. Siis Maiu uskus seda, aga nüüd, mil aastad teinud ta arusaajamaks, ei uskunud ta, et Arvole, nii noorele poisile, ei meeldinud siin. Küllap talle meeldis, kuid see oli vaenlase surmakuulide rong, mis viis ära Arvo.

Arvo meeldetuletamine tegi nii imelikult nukraks Maiu meeleolu.

„Kui ta hommegi saaks olla siin ja kuulata neid ilusaid sõnu ja laulu, mis Maiu laulab vabaduse eest langenuile,“ mõtles väike tüdruk kurvalt.

Homme on vabaduspäeva pühitsemine ja see puudutab nii lähedalt Maiu mälestusi.

Kunagi, nii paljude aastate eest, kui Arvo tuli tühel udu- sel ennelõunal koolist, ta oli vaikiv ja endasse süvenenud. Õhtu lähenedes märkas Maiu pisarahelki emakese silmis, nägi ja mäletas, kuidas Arvo südamlikult kaelustas ema, tuli siis temagi juurde, surus kätt ja sammus vapralt minema.

Emal läks kaasa. Maiu jäi üksi koju. Varsti kostsid kaugelt muusikahelid. Kiiresti vänderdas kolmeaastane põngerjas akna juurde, nägi, kuidas korraldatud ridades marssisid värvilistes vormimütsides koolipoisid linna poole...

See oli Maiu viimane ja udune mälestus vennast. Nüüd on Maiu juba suur tüdruk ning mõistab oma venna suurt eneseohverdumist vabaduse eest teistele.

Väikese tüdruku äratav raskeist mõtteist väljast tulev ema.

„Noh, tütreke, kas kõik on selge, mis sul homme kooli- peol teha tuleb,“ päris ema naeratelles.

Kohe seepeale kõlab toavaikus mahe lapsehää. Laul on südamlik ja lihtne. Väike tüdruk tõlgitseb nii soojasti ja hellasti oma hääles neid tundeid, mis luuletaja ja helilooja on sulatanud oma ühisesse isamaalaulu.

Kehva õhtusöögi järele poeb Maiu otsekohe voodisse. On ju vaja välja puhata homseks suurpäevaks, mil enne lõunat on koolimajas aktus ja õhtul päevakohase sisuga pidu.

Öösel näeb aga Maiu imelist und. Ta istub jälle akna ees ja näeb korraga, kuidas seatakse pikk redel taevast maani. Tähed tantsivad kahelpool redelit ja kuu naeratab sõbralikult oma kuninglikku naeru. Siis kostab öövaikus mahe muusika- heli. Öö on vaikne ja keegi teine ei näe seda vaatamängu peale Maiu. Pikkamisi läheneb muusika ja nüüd näeb Maiu, kuidas võtavad omale selge inimkuju säravad tähed ning hakkavad redelit mööda maa poole liikuma. Korraga eraldab Maiu pikas inimrongis Arvot — rohelises luitunud sõdurisinelis ja värvilises koolimütsis. Maiu tahaks hõisata, kuid kurk on

kuiv ja häält teha on raske. Sõnatult jälgib Maiu kangelaste rongkäiku.

Maapinnale jõudnult siirdub jõuk Vabadussõjas langedute mälestussamba poole. Väike tüdruk hiilib vargsi neile järele. Sõnatult seisatub salk samba juures. Maiu näeb, kuidas keegi räägib, aga ta ei kuule midagi. Lõppeks ometi on Maiu salaja poetunud nende vahele ja haarab kramplikult Arvo sinelist kinni. Sel silmapilgul tõusevad teised kõik õhku kui põgenikud, ainult Arvo jääb, sest Maiu hoiab kinni ta sinelist. Nüüd on nad kahekesi, ja kuu üha saadab oma kahvatut valgust nende nägudele.

„Tule koju, Arvo! Ema ootab!“ saab Maiu viimaks sõnad suust.

„Ei, õeke väike, ma ei või. Mul on seal üleval hea olla ja ka seal ootavad mind teised. Ütle emale, mul on parem kui teil. Ja laula ilusti meile homme meie laulu,“ ütles Arvo ja oli korraga kadunud.

„Arvo!“ pääseb korraga tugevasti Maiult hütte ning ta ärkab. Kõrvalvoodis liigutab ema, kuid uinub kohe uuesti. Väike tüdruk jookseb akna juurde ja näeb nii imeselgesti, kuidas üks täht just nende akna suunas särab ja vahetevahel otsekuu naerataks sõbralikult. Rahulikult läheb Maiu voodisse ja uinub.

Hommikul sajab pehmet laia lund ja kaitseväähikud marsivad paraadile, kui Maiu koos emaga tõttab koolimajja. Kogu linn on pidurütis ja kuninglikult lehvivad hommikutuules sini-must-valged lipud. Maiu on kuidagi rõõmus ja õnnelik. Ta teab nüüd, et Arvol on hea, on veel parem kui neil, ta on suutnud oma elus midagi teha teiste heaks. Ja kas pole see rahuldustunne suurim õnn! Veel südamlikumalt kannab ta ette koolis oma laulukese. Vabaduse eest langenud venna vaim tiivustab teda tulihingelisele isamaalaulu hõiskamisele. Ema pühib vargsi silmanurka veerenud pisara ja loeb oma Maiukese näolt suurimat tahet anda oma südame mõtteid ka teistele midagi.

„Need olid suured kangelased, kes rajasid me kodu,“ sõnab õpetaja oma kõnes.

„Ema, sinagi oled kangelane, oled oma poja — kangelase — ema!“ sosistab Maiu ja on õnnelik.

E. S.
(„Lastelehest“).

60. Kuidas möödus vabaduspäev.

Õppejutt:

Eile olid kõik majad lipuehtes. Lehvisid meie riigilipud — sini-must-valged. Nende kõrval siin-seal ka naaberrahvaste lippe: Soome — sinine rist valgel põhjal, Läti — punane-valge-punane... Soomlased aitasid meid Vabadussõjas, nad on meie hõimud; lätlastega võitlesime koos, nad on meie naabrid.

Koolis oli meil aktus, seal lauldi, kõneldi, ilulugemised olid, klaverisoolod... Noorkotkastel ja kodutütardel oli pidulik koondus. Päeval oli veel kaitsevæeosade ja kaitseliidu paraad (linnas). Ka noorkotkad ja kodutütred võtsid osa. Kirjelda, mida sa nägid ja kuulsid seal. Lauldi meie riigihümni: „Mu isamaa, mu õnn ja rõõm!“ Viimane salm meie hümnist on eriti ilus, me palvetame seal kodumaa eest: „Su üle Jumal valvaku...!“

Kirikus oli jumalateenistus.

Meie koolisaal oli aktuse puhul kaunistatud rohelisega ja lipukestega. Me valmistame ise need lipud käsitöötunnis värvilisest (sinisest, mustast, valgest) paberist. Osa lipukesti võisime koju viia. Ka kodu kaunistasime vabaduspäevaks. Sel päeval oli suur püha: töö seisis. Linnas, alevikus olid kauplused kinni, samuti seisis töö kõigis ametiasutistes ja koolides.

Meie oleme eestlased ja ei unusta oma rõõmu päeval oma isamaad, oma kohustusi. Meie mõttes seisab alati: „Su üle jumal valvaku...!“

Kasvame tublideks meesteks ja naisteks, tublideks kodanikkudeks oma isamaale.

Küsimusi ja ülesandeid :

1. Miks olid eile kõik majad lipuehtes? 2. Missuguste naaberahvaste lipud olid ka välja pandud? Miks? 3. Missugused on meie hõimrahvad? 4. Lätlased ei ole meie hõimud, vaid... 5. Missugune on Soome riigilipp? Läti riigilipp? 6. Kirjelda veel meie riigilipu (ka rahvuslipp!) värvide tähendust? 7. Mis kanti ette meie koolis vabariigi aastapäeva aktusel? 8. Meie riigihümni sõnad? 9. Mis poolest on meie hümn viimane salm eriliselt ilus? 10. Kuidas olime kaunistanud oma koolisaali (klassi) vabaduspäevaks? 11. Missugustes asutustes seisis töö? missugused asutused töötasid edasi? miks? 12. Kus peeti paraadi? 13. Kes võtsid paraadist osa? 14. Mis jaoks on meil kaitsevägi? kaitsemiit? 15. Mispärast olete noorkotkad? kodutütred? 16. Mis rahvusest oled sina? 17. Kuidas täidad oma kohustusi oma isamaa vastu?

Saateks: Kangelaslugusid Vabadussõjast (J. Parijõgi — „Möödunud ajad jutustavad“).

Laul: Hümn, „Kodule“ (Tamman-Aavik I); „Eestimaa, mu isamaa“ jne.

Arvutuslookesi: aineks sõdurid, lipud, kaitsemiitlased, noorkotkad...; sõdureid (kaitsemiitlasi) on 64, 78, 84... 100 meest; neist liigub igas salgas 6, 10, 20... meest...

Iseseisvalt: Kirjutada „Kuidas möödus minu vabaduspäev“. Joonistada kirjandi juurde Eesti, Soome ja Läti lipud.

Kangelased.

Vabadussõja ajal tungis meie soomusrong kord kaugele vaenlase väerindesse. Vaenlasel oli seekord suur jõuline ülekaal, kahuritulega purustas ta meie rongi tagant tee, tema soomusrong ja jalavägi tungisid ägedalt peale. Katsuti esiteks lüüa vaenlane tagasi, kuid vastase jõud oli liiga suur, see ei läinud korda. Juba jäi meie tuli harvemaks, mehed löid kahtlema. Rong seisis paigal, kuule vingus õhus ja lendas plaksudes vastu vagunite kilpe; siin ja seal purskas maast suitsu- ja tolmusambaid just nagu oleks lõhkenud maa. Kas siis tõesti siit enam ei pääse? Kas vangipõli või surm? Ennem küll viimane. Tõsise näoga kõnnib rongiülem vagunite ees. Ikka lähemale langevad pommid, julgelt tungib peale vaenlase jalavägi.

Siis astub kapten ühte dessantvagnisse. „Me peame parandama tee ära ja sõitma tagasi.“

„Kuidas seda parandada, vaenlase kuulipilduja niidab kõik maha, mis läheneb katkisele kohale?“

„Peame saatma vasemale välja kaitsesalga, kes lööks vaenlase tagasi ja peaks niikaua kinni, kui tee korras. Kes tahaks minna kaitsesalka?“

Esiteks vaikivad kõik. Minna kaitsesalka — see tähendab minna surma. Kuid ei saa muidu päästa rongi, kui keegi end ei ohverda.

„Mina lähen, mina lähen...“ teatavad üksteise järel kümme kuulipildurit. „Võtame kaasa kaks kuulipildujat ja läheme.“

„Teie lähete,“ ütleb kapten, „aga kas te sealt ka tagasi...“ Enam ta edasi öelda ei saa, pühib kasukakäisega pisara põselt. „Minge siis...“

Ja nad lähevad, kohendavad rihmu ja seavad rõivaid, nagu läheksid paraadile. Ainult siis, kui nägid kapteni põsel pisarat, tegid käega tarbetu liigutuse, katsusid kraet, just nagu oleks see jäänud nüüd korraga kitsaks ja nagu tahaksid päästa lahti haake. Siis hakkas vasemal kostma meie kuulipilduja ühetooniline rugin. Vaenlase tuli kõvenes ja rauges aeg-ajalt. Siis vaikisid korraga meie kuulipildujad, aga nüüd oli ka tee terve ja meie rong hakkas taganema. Kaitsesalga kohal peatuti, anti märku ja kutsuti mehi tagasi. Kuid polnud tulemas kedagi... Nad olid päästnud rongi, tuues ohvriks oma elu. Nad olid kangelased.

J. Parijõgi.

61. Leib jutustab oma elulugu.

Õppejutt:

Kevadel hakkas rukis jõudsasti kasvama. Juunikuul õitses rukis, ilusa ilmaga. Sellele järgnes valmimise ja küpsemise aeg. Tuli lõikus. Nüüd seisid põllul rukkihakid, jäidki siia mõneks ajaks järelvalmima ja veeti siis rehe juurde. Siin peksti terad peadest välja. Kotis rändasid terad veskile, kus nad jahuks jahvatati.

Jahudest küpsetab ema leiba. See maitseb väga hea. Kuidas jahudest leiba saab, teate ju, lapsed: sõtkutakse taigen ja lisatakse juuretist juurde. Taigen jäetakse hapnema paariks päevaks. Siis segatakse jahu juurde ja sõtkutakse uuesti paras leivataigen. Taigen kerkib varsti. Sellest vormitakse leivad ja pannakse leivalabidaga kuumaks-koetud ahju (leivaahi). Varsti sööme sooja leiba!

Harilikust rukkijahust saame leiba, rukkipüülist peenleiba... Harilikust nisujahust saame sepikut, nisupüülist saia... Odrajahust küpsetatakse karaskit. Saiataignat kergitatakse pärmiga.

Oleme tänulikud Taevaisale ja oma isale-emale leiva eest.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Mis kuul õitseb rukis? Mis hõljub siis põllu kohal?
2. Missugune ajajärk rukki elus järgneb õitsemisele?
3. Mis karva näeb välja küps rukkiväli?
4. Mis kuul on rukkilõikus? (Augustis.)
5. Miks ei veeta rukkihakke kohe lõikuse järel rehe juurde peksmisele, vaid jäetakse nad nädalaks-paariks põllule?
6. Missugused tööd järgnevad rukkiterade kallal peale peksmist? (Tuulamine, kuivatamine.)
7. Kuhu rändab tuulatud ja kuivatatud vili?
8. Missugust jahu saab rukkist? (Leivajahu, rukkipüüli.)
9. Kuidas saadakse jahudest leib? (Jutusta: seatakse leivad sisse juuretisega; hapnemine; segatakse jahu juurde; taigen; leivapätsid ahju.)
10. Kui kaua hapneb leib?
11. Mitu tundi hoiab ema leibu ahjus?
12. Missuguste puudega kütab ema leivaahju?
13. Missugust leiba valmistatakse rukkipüülist? nisujahudest? odrajahust?
14. Miks tarvitatakse saiataignas pärmi?
15. Kellele oleme tänulikud leiva eest?
16. Missuguses palves palume igapäevset leiba? Kuidas?
17. Palju maksab praegu leiva kilo? peenleiva kilo? saia kilo?

Õppevahendid: jahusordid kotikestes; kaalud, kaaluvihid: kilo, $\frac{1}{2}$ kilo...

Saateks: „Armuta emand“ (Esim. vaod II); „Suur või-leib“ (Oro-Nurmik).

Laul: „Vaatke väljal viljavoogu (Kiiss I); „Tiiu talutütreke“ (Tamman-Aavik); „Me lähme rukist lõikama“ (Leelo III).

Arvutuslookesi: jahu- ja leivahindadest, leivaküpsetamisest; saiahindadest...; kilogramm, pool kilo, gramm...
16 kilo = 1 puud.

Iseselsvalt: Kirjutada: „Leib jutustab oma elu“.
Joonistada: ema sõtkub leiba; leivad riulil; leivalabidas.

62. Soojad kindad jutustavad oma elulugu.

Õppejutt:

Õues ei saa pakane lastele kurja teha, neil on seljas soojad rõivad, jalas soojad sukad, käes soojad kindad. Sukad ja kindad on lambavillast valmistatud. Kuidas? Kes valmistas? Selleks oli pikk tee; kas tead, mis sugune?

Lamba seljas kasvas vill, nägi päikest ja karjamaad. Niideti siis vill lambaraudadega, pesti, kuivatati ja saadeti villavabrikusse. Sealt tuli tagasi kraasitud vill ehk heie. Sellest ketras õde, ema voki ilusa, pehme lõnga. Suka- ja kindalõng peab olema ju pehme, siis tulevad soojad sukad ja kindad. Õel ja emal oli nüüd kudumisega tööd, lõngast tulid ilusad labakindad, sõrmkindad, sokid, sukad, mina sain veel kampsuni ja mütsika. Nüüd on minul hästi soe suusatada ja koolis käia, ma ei karda tuisku ega pakast.

Kui kindasse või sukasse augud kuluvad, nõelub emad lõngaga kinni. Mul on ju hoolikas ja hea ema. Ma oskan ise ka nõeluda ja aitan ema.

Jutustan, mis lambavill nägi karjamaal.

Vabrikus kootakse sukad, kindad kudumismasinatega. Seal läheb töö kiiremini. Masinad vuravad käia elektrijõul. Väiketööstuses töötavad aga käsimasinad inimeste jõul. Kudumistööstus ja kudumistöölised. Turult, laadalt, poest võime osta omale sukki, sokke, kindaid... Palju maksab sukapaar, kindapaar...?

Voki osad: ratas, tallapuu, nõörid, värten, vänt, lüht, pool, koonlalaud ja kruvi. Linakoonal, takukoonal.

Ka kodus kraasitakse villa — tehakse seda käsitsi villakraasidega. Saadakse hännad, millest kedratatakse lõnga nagu vabrikust saadud heidestki.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Millisest lõngast on valmistatud meie soojad kindad ja sukad? 2. Missugune loom annab villa? 3. Kes kodus sulle kindad, sukad? 4. Millal niidetakse lambad? 5. Mitu korda aastas niidetakse lambaid? (Kaks korda.) 6. Millega niidetakse lambaid? 7. Mis tehakse niidetud lambavillaga enne vabrikusse saatmist? 8. Mis tehakse villaga vabrikus? 9. Mida nimetatakse heideks? 10. Milline peab olema suka- ja kindalõng? (Pehme.) Miks? 11. Mida kõik kootakse villasest lõngast? 12. Kes nõelub sinu sukad? kindad? püksid? 13. Jutusta, mis nägi lambavill karjamaal. 14. Kuidas kootakse vabrikus sukki? kindaid? (Kudumismasinatega.) 15. Kodus kootakse mille abil? (Sukavarraste, kudumisvarraste abil käsitsi.) 16. Mille jõul töötavad masinad suurtööstuses? väiketööstuses? 17. Palju teenib kudumistööline päevas? Kui pikk on ta tööpäev? 18. Poodides müügil olevad sukad, kindad... on enamasti kõik kootud (kus?)... 19. Loenda kõik voki osad. 20. Millega kraasitakse kodus villa? 21. Mida nimetatakse hännaks? mis tehakse sellest? 22. Mida nimet. koonlaks?

Õppevahend: vokk või vokimudel, lõngakera; suka- vardad; vill ja heie; lambarauad; lamba pilt.

Laul: „Ema pügas lambalt villa“ (Kiiss I); „Aha-ai, aha-pai“ (Leelo II).

Arvutuslookesi: aineks vill, lõng, sukad, kindad...; Ülesandeid: 11, 12, 13, 14... koolitüdrukut ostsid käsitööks lõnga, makstes selle eest 90, 85, 80... senti. Palju tuli ühel koolitüdrukul maksta? Jne. Jagamine 11, 12...-ga 100 piiris.

Iseselsvalt: Joonistada sukad, kindad, vokk, lambarauad... Kirjutada „Kinda elulugu“.

63. Kuidas valmib riie.

Õppejutt:

Talvel õde ja ema koovad kangaid. Teljed tuakse kuurist tuppa. Ema käärrib käärpuudel kanga lõime. Siis pannakse see telgedele ehk kangaspuudele. Ema paneb siis kanga niide ja sukka (suga). Alles siis, kui see töö valmis, algab kudumine. Koelõng aetakse pooli, pool asetatakse süstikusse ja siis algab koelõnga kudumine vasemale, paremale... läbi lõime. Iga kord, kui süstik jook-

seb läbi lõime, tallab ema teljelauda ja tõmbab soaga tugevasti: kop-kop! See on kannatust nõudev ja pikk töö, kuni ükskord kangas valmib.

Siis läheb kangas vabrikusse värvida ja vanutada (uhta). Alles siis on riie nii kaugel, et võib rätsepa kätte minna. Ootame põnevusega, millal saame uue ülikonna.

Kõik riided ei ole villast valmistatud. Pesu, käterätikud voodilinal... on linasest riidest. Pesuriie on kootud linasest lõngast. Lina kasvab põllul. Linal on ilusad sinised õied. Kas oled näinud linapõldu? Linaseemneid? Linad kitkutakse, raasitakse kupardest, leotatakse linaleoaugus, kuivatatakse, masindatakse linamasinaga, ropitakse mõõgaga, soetakse takkudest puhataks linaharjaga, kedratakse lõngaks. Lõng hasplendatakse hasplitel vihti. Vihtidest keritakse kerilaudadel kerasse. Keralõng läheb käärimisele, kudumisele... Pesuriiet pleegitab ema aias. Pleekaed, pleekkõrendad (puulatid, millel pleegitatakse lõngavihte, kangaid).

Vabrikud valmistavad villast, linast ja veel puuvillast riidet; vabrikus koovad masinad. Seal sünnib töö kiiremini. Vabrikus on palju töölisi. Vabrikuriiet ostame poest.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Millal on talus kangakudumiseks kõige rohkem aega?
2. Kes koovad kangast? 3. Mille peal kootakse kangast?
4. Mida nimetatakse kanga käärimiseks? Kuidas nimetatakse tööriistu, mida kanga käärimisel tarvitatakse? 5. Missugune töö järgneb kanga käärimisele? 6. Milleks on suga? süstik?
7. Mis on süstikus? 8. Mis vahe on lõime ja koe vahel? (Lõime kääris ema käärpuudel, kude kootakse lõimesse.)
9. Kuhu viiakse kangas peale kudumist? 10. Milleks uhetakse (vanutatakse) riidet? 11. Kes õmbleb meile ülikonna? 12. Missugusest riidest õmmeldakse särk? käterätik?
13. Kus kasvab lina? 14. Mis karva õied on linal? 15. Millal kitkutakse linu? 16. Kuhu viiakse linad peale kitkumist ja raasimist?
17. Missugused tööd järgnevad lina kallal peale leotamist? Jutusta järjekorras. 18. Mis tehakse linamasinaga? linamõõgaga? linaharjaga? 19. Mis jaoks on hasplid? kerilauad?
20. Miks pleegitatakse pesuriidet? Kus? 21. Mida nimetatakse pleek-

aiaks? 22. Miks ei pleegitata villast ülikonnariiet? 23. Missugust riidet valmistavad vabrikud? 24. Kuidas kootakse riidet vabrikus? 25. Kust ostame vabrikuriidet?

Õppekäik mõnesse riidevabrikusse või kudumistöökotta, et lapsed näeksid kangakudumist, telgi, ketramist jne.

Saateks: „Sinised kindad“ (Esim. vaod II ja Huvitaja II); „Kuidas põllul särk kasvas“ (Huvitaja II, 1923. a. väljaanne).

Õppevahendid: vokk, niied, süstik, suga, pool... nende mudelid või pilt; vill, linapeo jne.

Laul: „Ema pügas lambalt villa“ (Kiiss I); „Ketramas“ (Leelo III).

Arvutuslookesi: aineks riidekangad, riidehind, tööraha jne.; jagamine 100 piiris arvudega 1–20.

Iseselsvalt: Joonistada: süstik, suga, vokk, teljed, kerilauad, hasplid... Kirjutada: „Särgi elulugu“.

64. Rätsep.

Õppejutt:

Kui riie on valmis, läheme emaga koos rätsepa juurde. Rätsep elab Paluoja alevis. Temal on suur töötuba ja mitu abilist. Rätsepa tööriistad on: õmblusmasin, mõõtpael, kriit, suured käärid, nõelad, pressraud, presspadjad...

Kõigepealt võtab rätsep kuue ja pükste mõõdu, määrib need üles oma märkmikku. Kirjutab üles ka meie nime. Ütleb, millal võib tulla proovile. Ega pealisriidest ükski ülikonda saa, tuleb osta poest lisaks: voodrit, jõhvriiet, taskuvoodrit, nõõpe... See kõik maksab palju raha.

Kui proovil ära käidud, saab ülikond paari päeva pärast valmis. Rätsepale maksame tööraha. Uut ülikonda hoiame hoolega, ei määri ega lõhu teda.

Rätsep teeb meile veel palitu, kleidi, kasuka...

Linnarätsepal (ka alevirätsepal) on tema töökoja ukse kohal silt, et inimesed ta asukoha kergemini üles leiaksid. Meie tänaval elab rätsepmeister Kaarel Parm, ta elab majas nr. 43, alumisel korral. Tema töökoja aknale on välja pandud moelehed ja mannekeenid ehk proo-

vimismudelid. Rätsepmeister Parmul on hulk abilisi ehk selle.

Linnas on palju rätsepaid. Nendest on ühed meesterätsepad, kes õmblevad meesteülkondi, palituid, kasukaid jne., ja teised naisterätsepad, kes õmblevad nais-tele kleite, palituid jne. Naisterätsepat, kes valmistab ainult kleite, pesu... nimetab rahvas õmblejaks. Rätsep on käsitöeline.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Missugused tööriistad on rätsepal? Loenda neid. 2. Mis teeb rätsep mõõtpaelaga? kriidiga? suurte kääridega? press- rauaga? 3. Mille peal pressib rätsep ülrikonda? 4. Mida läheb ülrikonna juurde veel vaja peale pealisriide? 5. Milleks läheb vaja jõhvriiet? 6. Mitu korda tuleb proovil käia? Miks? 7. Palju saab rätsep tööraha ülrikonna õmblemise eest? 8. Missugused rõivad õmbleb rätsep meile veel? 9. Miks on linnas ja alevis rätsepa töökoja uksele riputatud silt? 10. Miks on aknale välja pandud moelehed? proovimismudelid? 11. Keda nimetatakse selliks? 12. Missuguseid õmblustöid teevad meesterätsepad? naisterätsepad? 13. Keda nimetatakse õmblejaks? 14. Mis ametimees on rätsep? 15. Kus elab meie lähem rätsep? õmbleja?

Õppekäik rätsepa töökotta.

Õppevahend: võimaluse korral rätsepa tööriistu; pilt rätsepa töökojast.

Saateks: „Rätsep ja kuu“ (Nurmik I); „Rätsep ja kingsepp“ (Esim. vaod II).

Laul: „Ema pügas lambalt villa“ (Kiiss I); „Käsitöölised“ (Spirke II); „Siis teeb ta nii“ (Leelo II).

Arvutuslookesi: riide ostust, töörahast... Palju maksab pealisriie, vooder, nõöbid, haagid, jõhvriie...? Tosin on 12 tükki; pooltosinat nõöpe on 6 nõöpi jne. Siis $1\frac{1}{2}$, $2\frac{1}{2}$ jne. tosinat.

Iseselsvalt: Joonistada rätsepa tööriistu: käärid, joonlaud, mõõtpael... Koostada rätsepa tööriistade nimekiri.

65. Kingsepp.

Õppejutt:

Kingsepp on ka käsitöeline. Tema teeb meile saapaid, veesaapaid, kingi, tuhvleid... Tema töötuba asub ka Paluoja alevikus, ukse kohal on silt: Kingsepp Märt Tops, ukse kohal ripub veel kullatud saabas.

Kingsepa tööriistad on: liistud, noad, naasklid, haamid, puu- ja raudtihvtid, pigi, piginöör, lakk... Saabaste jaoks on tal mitmesugust nahka: pealishnahk, pinsolinahk, tallannahk, kontsakapp. Pealishnahka on mitut sorti: ševroonahk, kroonahk, lakknahk, veesaapanahk...

Kingsepp võtab saapamõõdu. Mõne päeva pärast võib uued saapad kätte saada. Ka kingsepale maksame tema töö eest tasu, see on tema teenistus. Ta parandab ka meie vanu saapaid ja tallutab neid.

Ka saapakauplusest võime osta saapaid. Need on enamasti kas vabrikusaapad (meil „Union“, „Estoking“) või suuremas kingsepatöökojas valmistatud. Seal on palju töölisi.

Kaupluses proovime saapaid jalga, missugused parajad on, need ostame ära, kui hinnaga kaubale saame. Meie lähem saapakauplus asub... Seal on vaateaknale välja pandud hulk ilusaid saapaid, kingi...

Mina sain sünnipäevaks isalt ilusad säärsaapad... Koolis käin saabastega, kingadega, võimlemistunnis kannan tuhvleid. Viksin igal õhtul (hommikul) oma saapad puhtaks.

Saapanahk pargitakse nahavabrikus loomannahkadest.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Mis ametimees on kingsepp?
2. Missuguseid jalanõusid valmistab kingsepp?
3. Kus elab meie lähem kingsepp?
4. Missuguseid tööriistu tarvitab kingsepp? Loenda neid.
5. Mis jaoks on liistud?
6. Miks õmmeldakse saabast piginööriiga?
7. Missuguseid nahasorte tarvitatakse saabaste jaoks?
8. Mis-

suguseid nahasorte tarvitatakse pealishahaks? 9. Kes tarvitavad veesaapaid? 10. Mis poolest erineb ševroonahk kroonahast? laknahast? 11. Palju võtab kingsepp saapapaarilt tööraha? tallutamisraha? 12. Palju maksavad sinu saapad? 13. Kust saame osta saapaid? 14. Missugune on sinu saabaste number? 15. Kus on valmistatud suurem osa poesaapaid? 16. Missugused suuremad saapavabrikud on Eestis? 17. Meie lähem kingsepa tööstus asub? 18. Kes kannavad säärsaapaid? kingi? 19. Kunas kanname tuhvleid? 20. Suvel jookseme aga palja jalu. Miks? 21. Miks ei või me kanda kitsaid ja jalgapigistavaid saapaid? 22. Millest tekivad konna-silmad? 23. Millest saadakse saapanahk? 24. Kuidas hoolit-sed oma saabaste eest? 25. Kui sagedasti määrid ja viksid oma saapaid? Miks?

Õppekäik kingsepa töökotta või saapavabrikusse, kui see võimalik on.

Õppevahend: võimaluse korral kingsepa tööriistu; pilt kingsepa töökojast.

Saateks: „Kingsepa töökojas“ (Elav Sõna II); „Kingsepp Lepik“ (Huvitaja II); „Kingad“ (Esim. vaod II).

Laul: „Käsitöölised“ (Spirke II); „Meistermehed“ (Leelo II).

Arvutuslookesl saabaste, kingade jne. ostust. Harju-tusi mõõtpaelaga. 1 meeter; 1 m 25 cm = 1,25 meetrit jne.

Iseselsvalt: Kirjutada: „Kui sain uued saapad“. Joonistada: kingsepa tööriistu; saapad, kingad...

66. Tisler.

Õppejutt:

Tisler teeb mööblit. Tal on töötuba ja seal on palju tööriistu: hõõvlipink, treipink, hõõvliid, saed, puurid, viilid, rasplid, peitlid, nurklaud, haamer, tangid...

Töömaterjaliks tarvitab tisler: laudu, vineeri, planke, naelu, kruve, liimi, värvi, lakki, liivapaberit... Töömaterjali muretseb tisler harilikult ise. Tellime sealt mööbli: lauad, toolid, kapid, riiulid, kummutid...

Minu isal on ka tisleripink ja tööriistad. Ta oskab hästi hõõveldada; ma olen ka vahel proovinud, aga minu käes ei

lähe nii hästi. Isa teeb kodus lihtsamaid puuasju: pinke, puuanumaid, vankreid, saane, rehasid, labidaja kirvevarsi... kõike, mis majapidamises tarvis läheb. Aga kõiki asju ta siiski ei oska nii hästi teha, need teeb tisl-ler, kes selle peale õppinud. Minu isa on ju põllumees ja puutöö on tema kõrvalala.

Linnas on tislerialel suured töötod, töötatakse mitme töölisega, selliga. Õppinud tisl-ler ehk meister saab head päevapalka. Tisl-ler on samuti käsitöoline.

Meie lähem tisl-leritöökoda asub Koidu tänaval nr. 24. Töökoja ukse kohal on suur silt: tisl-lermeister Peeter Kuusik. Tema töökojas tehti minu isale uus kirjutuslaud.

Mööblit valmistatakse ka vabrikutes, need on mööblivabrikud. Minu kodulinnas on... mööblivabrik. Vabrikus töötab palju töölisi.

Küsimusi ja ülesandeid :

1. Missugused tööriistad on tisl-leril? 2. Mis teeb tisl-ler treipingil? hõõvliipingil? 3. Mis tehakse raspliga? nurklauaga? 4. Missugust töömaterjali tarvitab tisl-ler? 5. Milleks läheb liim? kruvid? liivapaber? lakk? 6. Missugust mööblit valmistab tisl-ler? 7. Missuguseid puuasju (mööblit) valmistab sinu isa kodus ise? 8. Kus töötavad linnatisl-lerid? 9. Milleks on linnatisl-leritel palju selle? 10. Kui palju teenib õppinud tisl-ler ehk meister päevapalka? 11. Mis ametimees on tisl-ler? 12. Kus asub meie lähem tisl-leritöökoda? 13. Missugust mööblit valmistatakse tammepuust? kasepuust? männipuust? 14. Palju maksab kirjutuslaud? tool? voodi? saaligarnituur? sõõgitaagarnituur? 15. Kus kohas valmistatakse mööblit suuremal arvul? 16. Missugune mööblivabrik asub meie kodulinnas? 17. Palju teenib vabrikutöoline päevas?

Õppekäik mõnesse tisl-leritöökotta.

Õppevahend: võimaluse korral tisl-leri tööriistu või nende mudelid; tisl-leri töökoja pilt.

Saateks: „Tisl-leri töötoas“ (Elav Sõna II).

Laul: „Käsitöölised“ (Spirke II); „Siis teeb ta nii...“ (Kiiss II); „Meistermehed“ (Leelo II).

Arvutuslookesi tisl-leri tööriistadest, laudadest, pinkidest jne.; jagamine 11—20-ga saja piiris.

Iseselsvalt: Kirjutada üles kõik tisləri tööriistad ja töömaterjalid... Joonistada tisləri tööriistu.

67. Sepp.

Õppejutt:

Sepp töötab sepikojas. See ei ole nii puhas ruum kui tislertööttuba. Seal on palju suitsu ja tahma. Isa viib siia rautada vankri, ree, saani, laseb teha kirveid, kiine, kapsaraua... Hobuserautamine sünnib sepikojas ees. Adranina parandamine läheb sepa käes päris ruttu.

Sepikojas on palju huvitavaid asju. Tagaseina ääres on ääs, ääsis põlevad kivisööed, neid lõõtsutakse põlema lõõtsaga. Nurgas ongi suur kott kivisüsi ja teine puustüsi. Raudtükke on igal pool vedelemas.

Ääsis on juba suur tuli. Siis pannakse sinna raudtükk. Lõõtsaga aga lõõtsutakse edasi, raud hakkab punanema...

Keset sepikoda on paku otsas alasi. Selle peal taotakse rauda. Alasi kõrval on suured haamrid, pihid... Pihtidega võetakse nüüd punane kuum raudtükk ääsisist ja hoitakse tagumise ajal alasi peal. Suure haamriga taob sepa sell.

Peale suure haamri on sepal veel mitu vähemat haamrit, siis veel rauapuur, kruustangid, rauaviilid...

Sepp taob tulipunast rauda, nii et sädemed lendavad. Pehmest tulisest rauast taob sepp igasuguseid raudasju: nuge, kirveid, ukselinke, hobuseraudu, raudkonkse... Imeosavasti sünnib see.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Kuidas nimetatakse sepa töötamisruumi?
2. Mispoolest erineb sepikoda tislertöötoast?
3. Mida kõik valmistab sepp?
4. Missugused sõiduriistad viib isa sepa juurde rautada?
5. Miks rautatakse hobust?
6. Missugused raudad lüüakse hobusele sügisel alla?
7. Kas oled näinud hobuserautamist? Jutusta, kuidas see sünnib.
8. Missugused tööriistad on sepikojas?
9. Milleks on ääs? lõõts? kivisööed?
10. Kui kivisüsi ei ole,

siis tarvitatakse ka... 11. Millal võetakse raud tulest välja ja hakatakse taguma? 12. Mille peal taob sepp rauda? 13. Millega hoitakse kinni kuum raud? 14. Kes aitab sepal taguda suure haamriga? 15. Miks ei tao sepp ise suure haamriga? 16. Mis tehakse rauapuuriga? kruustangidega? rauaviiliga? 17. Kas oled näinud seppa töötamas? Jutusta oma tähelepanekutest. 18. Miks ajab sepp rattavitsa enne tulikuumaks, kui ta selle ratta peale ajab? 19. Kuidas karastab sepp rauda? (Viskab kuuma raua vette.) 20. Kus elab meie lähem sepp?

Õppekäik sepikotta.

Õppevahend: pilt sepikojast.

Saateks: „Soss-sepp“ (Esim. vaod II).

Laul: „Käsitöölised“ (Spirke II); „Siis teeb ta nii...“ (Kiiss II); „Meistrimehed“ (Leelo II).

Arvutuslookesi hobuserautamisest, sepasütest, töötasust jne.; murrud: $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$; samuti $1\frac{1}{2}$, $1\frac{1}{3}$, $1\frac{1}{4}$. Leida $\frac{1}{2}$ 10-st, 12-st... jne.

Iseseisvalt: Joonistada separiistu. Kirjutada: „Käisin sepikojas“.

68. Poes.

Õppejutt:

Alevikus on pood. Küll on seal aga palju asju müüa! Riiulid ja kastid on täis igasugu kaupa. Lae all ripuvad saapad, lambid, toobid, panged... Riiulitel kastikesed, nurgas heeringatünn, suhkrukott...

Letil on kaal, selle peal kaalutakse suhkrut, jahu, kompekke... Riidet mõõdetakse meetriga... Kaupmees toob kauba linnast suurkauplustest või otsekohe vabrikust.

Kui poodi läheme, ütleme „Tere!“ ja küsime viisakalt, mida meil vaja on, näiteks: „Palun, andke mulle kaks kilo suhkrut...“ või: „Palun, lubage mulle 200 g praänikuid...“

Kauba eest maksame raha.

Juba eemalt on näha, kus pood asub. Silt paistab ju kaugele. Ka poeaknad on teissugused, nad on suured ja sinna on välja pandud vaatlemiseks kaupa; need on vaate-

aknad. Linnas on palju poode, suuri ja väikesi. Suuri kauplusi kutsutakse veel ärideks, magasinideks. Siin on veel toiduainetepoed (vürtspoed), piimapoed, pagariärid, koloniaalkauplused, riidekauplused, saapakauplused, pudukauplused, rauakauplused, elektritarvete-kauplused, muusikariistade-kauplused...

Linnaäridel on suured ja uhked vaateaknad ning toredad sildid... Palju müüjaid, selle, jooksupoisse... Ukse kohal on kell, see heliseb, kui sisse ja välja käiakse. Igalpool ei ole küll kella.

Müüja kirjutab kauba peale tšeki, selle järgi tuleb kauba-hind maksta kassasse. Siis saame oma kauba kätte ja väljume poest.

Linna suuräridest ostavad väikekaupmehed linnast ja maalt oma kauba. Suuräridest müüakse kaupa suurel arvul. Suurärid saavad oma kauba vabrikust. Meie tänaval on järgmised kauplused...

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Kaupluses (poes) on müüa järgmisi asju... 2. Riivilitel asuvad... 3. Kuidas mõõdetakse suhkrut? jahu? riisi? mannat? 4. Millega mõõdetakse riidet? 5. Palju maksab praegu kilo suhkrut? kilo jahu? kilo riisi? kilo heeringaid? 6. Kust toob väikekaupmees kauba? 7. Kuidas käitunud poodi minnes? Kuidas küsid kaupa? Kuidas lahkud poest? 8. Milleks on kaupmeestel vaateaknad? mis seal kõik näha on? 9. Missuguseid kauplusi kutsutakse magasinideks? vürtspoodideks? koloniaalkauplusteks? pudukauplusteks? 10. Suuräride teenistuses on... 11. Mis teeb jooksupoiss? 12. Kes kirjutab tšeki? Kuhu maksad raha? Kuidas saad oma kaubapaki kätte? 13. Missugusel arvul müüakse suuräridest kaupa? Kellele? 14. Kust saavad suurärid oma kauba? 15. Mis oleks siis sinu arvates, kui kaupmehi ja kauplusi ei oleks? Kirjelda! 16. Missugused kauplused asuvad meie tänaval? meie alevis? külas?

Õppevahend: pilt kauplusest.

Saateks: „Leida raha“, „Vahetuskaup“ (Esim. vaod II).

Arvutuslookesi kaubahindadest, ostust, müügist...

Iseseisvalt: Koostada kaupade nimestik ühes hindadega. Joonistada poe vaateaken, silt...

69. Haige koolivend.

Õppejutt:

Enn puudub juba mitmendat päeva koolist. Ta on raskesti haige. Tal on kõrge palavik ja ta sonib. Kuidas jäi Enn haigeks?

Pidasime läinud reedel lumesõda, jalatsid, rõivad ja käed said märjaks. Enn külmetus. Sai köha ja nohu. Tuli aga siiski kooli. Külmetus veel kooliteel, jäi raskemini haigeks. Kodused rohud ei aidanud. Isa kutsus arsti. See katsus soonetumist (pulssi) ja mõttis ihusoojust (palavikku), kuuldas hingamist ja vaatas keelt. Enn pidi olema raskesti haige — kopsupõletik. Arst kirjutas rohusedeli. Isa tõi sellega apteegist rohtu. See oli mõru rohi. Ema on nüüres Ennu pärast...

Enn on voodis sooja teki all, ema annab talle rohtu, annab talle kuuma teed meega ja teeb mähise. Küll Enn saab varsti terveks! Soovime talle head tervekssaamist.

Lastel on palju haigusi karta: kõhuvalu, hambavalu, peavalu; siis nakkushaigused: kurgutõbi, sarlakid, leetrid, rõuged... Mõnigi laps variseb hauda.

Hoolitseme oma tervise eest! Kui on külm ilm, paneme end õue minnes soojalt rõivaisse, muidu külmetume ja haigestume. Kui meil on kuum, siis me ei joo külma vett ega lähe ka kuuma ihuga külma tuule kätte.

Oleme puhtad! Puhtus on haiguse vaenlane! Seep, vesi, saun on relvad haigestumise vastu. Sellepärast käin iga nädal kord saunas ja vahetan pesu.

Ihusoojust mõõdetakse kraadiklaasiga. Harilik ihusoojus on 37 kraadi.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Millest tulevad enamasti lastehaigused talvel?
2. Kuidas tuleb rõivastuda kelgutama või lumesõda pidama minnes?
3. Kuidas tuleb hoida ennast köha ja nohu puhul? Miks?
4. Mis teeb arst kõigepealt, kui ta tuleb haiget vaatama? siis?
5. Kust saab rohusedeliga rohtu?
6. Kes on meie kooliarst?

lähem arst? 7. Kus elab meie kooliarst? lähem arst? 8. Missuguse raske haiguse saavad lapsed harilikult külmetumise tagajärjel? 9. Missugused haigused tülitavad veel lapsi peale kopsupõletiku? 10. Missuguseid haigusi nimetatakse n a k k u s - h a i g u s t e k s? 11. Missuguse nakkushaiguse sina oled läbi põdenud? 12. Kui kaua tuleb koolist ära olla kurgutõve (difteriidi) puhul? (4 nädalat), sarlakite puhul? (6 nädalat), leetrite puhul? (3 nädalat), tuulerõugete puhul? (2 nädalat), läkakõha puhul? (6 nädalat). 13. Miks ei või me kuuma ihuga juua külma vett? 14. Parim haiguse ärahoidmise vahend on... 15. Kui sagedasti käid sa saunas? vahetad pesu? Miks? 16. Missuguse kraadiklaasiga mõõdetakse ihusoojust? 17. Vaatle, mispoolest erineb ihutermomeeter harilikust termomeetrist ehk kraadiklaasist? 18. Kui suur on harilik (normaalne) ihusoojus? Kui kõrgele tõuseb see palaviku puhul? 19. Kuidas käsitad ihusoojamõõtjat? 20. Tutvune oma kooliapteegiga? Millal kasustad seda?

Õppevahendid: ihusoojamõõtja; side, arstimid kooliapteegist.

Saateks: „Villu raske haigus“ (Esim. vaod II).

Laul: „Sula ilm“ (Kiiss I).

Arvutuslookesi arstirohtudest; kooliapteegist...; jagamine põhiarvudega 100 piirides. Näit.: mitu peavalupulbrit saab 95 sendi eest, kui pulber maksab 5 senti?

Iseselsvalt: Kirjutada: „Käisin vaatamas haiget koolivenda (-õde)“. Joonistada ihusoojamõõtja; haige laps voodis...

70. Aastaajad.

Oppejutt:

Kevad on päris ligidal. Kalendrist leiate, et homme on juba 21. märts, s. o. kevadine pööripäev. Sellest päevast lõpeb talv ja algab kevad. Päike tõuseb päev-päevalt ikka kõrgemale. Märtsi lõpp, aprill, mai ja juuni 3 nädalat on kevadekuud. Tööd kevadel aias, põllul.

22. juunil on suvine pööripäev. Sellest päevast algab suvi. Siis on soojust ja päikesepaistet palju. Oleme koolitööst vabad. Suvikuud on: juuni lõpp, juuli, august ja septembri 3 nädalat. Tööd suvel aias, põllul.

23. septembril on sügisene pööripäev. Päikese käik on läinud uuesti madalasse. Päevad lähevad ikka lühemaks, ööd pikemaks. Porine on, sajab. On saabunud **sügis**. Sügiskuud on: septembri lõpp, oktoober, november ja detsembri 3 nädalat. Tööd sügisel aias, põllul.

22. detsembril on talvine pööripäev. Algab **talv**. Jões, järved on jääga kaetud. Sjab lund. Ööd on väga pikad, päevad lühikesed. Kooli tuleme pimedas, klassides põlevad tuled. Talvekuud on: detsembri lõpp, jaanuar, veebruar ja märtsi 3 nädalat. Valitseb pakane ja tuiskab. Tööd talvel kodus, metsas.

Kevadepühad on lihavõtted; suvepühad — nelipühid ja jaanipäev; sügisel pühi ei ole, on vaid nädalapühad, s. o. pühapäevad; talvepühad on jõulud, uusaasta, kolmekuningapäev.

Küsimusi ja ülesandeid :

1. Millal on kevadine pööripäev? 2. Missugused on kevadekuud? 3. Mis tehakse kevadel aias? põllul? 4. Kui pikk on öö ja kui pikk on päev kevadise pööripäeva ajal?

5. Millal on suvine pööripäev? 6. Kui pikk on öö ja kui pikk on päev suvise pööripäeva ajal? 7. Missugused on suvekuud? 8. Mis tehakse suvel aias? põllul? metsas?

9. Millal on sügisene pööripäev? 10. Kui pikk on öö ja kui pikk on päev sügisese pööripäeva ajal? 11. Missugused on läinud päikese käik? 12. Missuguseks lähevad nüüd ööd ja päevad ühtesoodu? 13. Sügiskuud on: . . . 14. Missugused on teed sügisel? Miks? 15. Mis tehakse sügisel põllul? aias? metsas?

16. Millal on talvine pööripäev? 17. Kui pikk on päev ja kui pikk on öö talvise pööripäeva ajal? 18. Missuguseks hakkavad aga nüüd minema päevad? ööd? 19. Talvekuud on: . . . 20. Missugused pühad on talvise pööripäeva ajal? kevadel? suvel? 21. Missugusel aastaajal ei ole meil pühi? 22. Missugune aastaag meeldib sulle kõige rohkem? Miks? 23. Missugune on päikese käik talvel? suvel? 24. Missuguse pööripäeva ajal on jaanipäev? 25. Mõistatus: üks tamm — 12 haru, igal harul 4 pesa, igas pesas 7 muna?

Õppevahend: kalender igal õpilasel; seinakell või mudelkell.

Saateks: „Neli aastaaga“ (Esim. vaod II).

Laul: „Maa ja meri kiidavad“ (Kiiss I); „Tikk-takk“, „Jüripäev“, „Lehekuu“ (Leelo I — III).

Arvutuslookesi ja ülesandeid: 1) Mitu nädalat, kuud kestab iga aastaag? Vaatame seda kalendrist. Mitu päeva on aastas? mitu nädalat? 2) Kellaaja arvamisi 0—24. Keskö, ööpäeva lõpp, kell 24. Siit peale algab uus ööpäev: kell 1, 2, 3... 12 (keskpäev), 13, 14... 24. 3) Kuidas kirjutame tunde ja minuteid: kell $\frac{1}{2}2$, $\frac{1}{4}3$, $\frac{1}{2}4$, $\frac{3}{4}5$, 1.30, 2.15, 3.30, 4.45, $\frac{1}{2}6$ peale lõunat, $\frac{3}{4}8$ õhtul... 17.30, 19.45.

Iseseisvalt: Valmistada lõikepilt: 12-haruline puu, millel 3 valget, 3 rohelist, 3 kirjut ja 3 kollast oksa. Kirjutada kirjand: „Mida annab meile iga aastaag“.

Kõik aastaajad on head.

Väike Vilgas mängis õues lumepallidega, käis mäeküljel kelguga liugu laskmas ja jõel uisutamas. See lõbu meeldis talle nii, et ta soovis: „Oh, kui alati talv oleks!“ Isa soovil kirjutas poiss oma soovi taskuraamatusse.

Talv kadus; tuli kevad. Vilgas kõndis isaga aias ja aasal, kus lilled õitsesid, linnud laulsid ja liblikad lendlesid õielt õiele. Kui hea oli Vilgasel mängida ja joosta lillede keskel haljal murul! „Kui ikka kevad oleks!“ lausus ta. Isa laskis pojalt ka selle soovi taskuraamatusse kirjutada.

Kevade järel tuli suvi. Vilgas läks isaga järvele, kuhu nad jäid mitmeks tunniks. Järvel suplesid nad, õngitsesid kalu ja püüdsid vähki. Siis läksid nad metsa marjule ja seenile. „Noh, kuidas suvi meeldib?“ küsis isa koduteel. „Soovin, et ta ei lõpekski!“ vastas Vilgas. Sellegi soovi laskis isa poisil taskuraamatusse kirjutada.

Viimaks jõudis sügis kätte. Aias punetasid õunad, kolletasid pirnid ja sinasid ploomid. Vilgas armastas väga puuvilja süüa ja võis nüüd seda teha niipalju kui soovis. „See mõnus aeg ei kesta kaua,“ ütles isa, „talv on tulemas.“ — „Oh, kui väga ma sooviksin, et talv üldse ei tulekski, vaid sügis kestaks igavesti!“ vastas Vilgas.

Nüüd võttis isa taskuraamatu ja näitas pojale, et ta oli

talvel, kevadel ja suvel sedasama soovi avaldanud. „Igal aastaajal on oma headusi ja meeldivusi,“ seletas isa, „ja oleks väga kahju, kui mõni neist puuduks.“

„Laste Sõbrast“.

71. Kevade ootel.

Õppejutt:

Esimesed kevadekuulutajad on juba väljas: urvad puude küljes. Missugustel puudel leidsite neid? Tõite klassi kaasa, see on tore!

Jää peal on siin-seal juba vett — jää hakkab „uppuma“. Päeval sulab, öösel külmub. Talv võitleb viimse jõunatukesega. Ta on vihane ega taha taganeda kevade eest. Muutlikud ilmad. Lumi on alt vett täis, hanged ei kannu peal. Siin-seal paistab juba mõni põlluserv lume alt välja.

Rutatakse vedudega, veetakse palke, puid, heinu metsast, enne kui talveteed lõpevad. Mõnipäev sajab juba vihma, see sulatab lume kiiresti, jõgedel puruneb jää, nad täituvad suurveega.

Ei talv suuda enam kaua vastu panna. Kevad tuleb! Lumimees ja lumikindlused sulavad.

Linnatänavatelt on lumi ammu juba kadunud. Saanide asemel vuravad vankrid. Vahel tuleb lund, aga sellel ei ole enam pikka iga, see sulab varsti. Tänavarentslid täituvad lumesulamist veega. Vesi voolab alla kanalisisiooni, sealt jõkke või merre.

Inimesed on ära heitnud juba talikasukad ja karusmätsid ning käivad kevadpalituis ja -kübarais. Päev on juba hulga pikem ja keskpäeval on päikesepaistel majade vahel päris soe juba.

Meri on siiski veel jääs, tema südamesse ei ole suutnud tungida veel kevadpäikese esimesed soojad kiired. Mere poolt puhuvad veel kaua külmad tuuled. Aga ka siin võidab viimaks kevad.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Mis kellaajal läheb nüüd päike looja? tõuseb? 2. Missugused kevadekuulutajad on juba väljas? 3. Missugustelt

puudelt leidsite juba urbi? 4. Miks tekib siin-seal jää peale vesi? 5. Missugustelt kohtadelt sulab lumi kõige rohkem? 6. Mida on kevadine lumi alt täis. 7. Missuguste töödega rutatakse nüüd? 8. Mida veetakse metsast? 9. Lume asemel sajab juba mõnipäev... 10. Mis puruneb jõgedel? 11. Millega täituvad jõed? 12. Millist hädaohtu ja kahju tekitab suurvesi? 13. Miks on linnatänavatelt lumi juba ammu kadunud? 14. Mida nimetatakse linna kanaliseatsiooniks ja misjaoks see on? 15. Missuguseid rõivaid kannavad inimesed kevadel võrreldes talvega? 16. Kust poolt puhuvad veel külmad tuuled? 17. Miks ei sula merejää jõgedega ühtaegu? 18. Panen sireli, toominga jne. oksi tuppa veenõusse. Vaatlen pungade ja urbade arenemist.

Õppevahendiks puude urbi.

Saateks: „Lastest, kes läksid otsima kevadet“ (Esim. vaod II).

Laul: „Kuidas tuleb kevade“ (Kiiss I), „Kulla kevade“ (Leelo III).

Arvutuslookesi ja filesandeid: Jagamine arvudega 20—50 saja piiris ilma jäägita. Näit.: jagada 60 urba 15 poisile, 75 vihku 25 poisile jne.

Iseseisvalt: Kirjutada kirjand „Mu lumimees sulab“. Joonistada: puude urbi; talvevanamees põgeneb kevadeprintsist eest...

72. Kuldnokk.

Õppejutt:

Võime rõõmsad olla, et kevad tuleb nüüd varsti. Kevadekuulutajad, saadikud on juba siin — täna nägime esimesi siiajõudnud kuldnokki. Istusid hommiku teeveerel remmelga otsas pesakastide juures ja viristasid vilistada oma laulu. Lumi ei ole veel ära sulanudki, aga nemad juba siin! On varased mehed, ei karda külma ega nälga, mis neid siin võib tabada. Lõunas oli muidugi juba soe, siin veel külm. Oli vaja rutata kodumaale pesitama. Head lapsed on korda seadnud selleks ajaks kuldnokkade pesakastid. Uusi pesakaste on mitu tükki üles pandud. Nad on avaga hommiku või lõuna poole — see meeldib lindudele. Igal kuldnoka-paaril on oma väljavalitud pesakast. Sinna teevad nad pesa, munevad sinna 6—7 hele-taevassinist puhast värvi (täppideta)

muna. 15.—20. maiks on pesas juba noored kuldnokad. Ning juba juulikuu algul nad lendavad pesast minema.

Pesakastid lööme kokku laudadest: kõrgus 40 sm, laius 18—20 sm, lennuauk 10 sm ülemisest äärest allapoole; augu läbimõõt mitte üle 5 sm. Lennuauku ei või teha madalamale ega ka jämedamat, sest siis pääsevad kassid ja teisedki vaenlased pesa kallale.

Kuldnokk on kollaste jalgadega ja kollase nokaga lind: sulestik metall-läikene, sätendab päikese käes imeilusti.

Aedadele saadavad kuldnokad suurt kasu: kuldnokapaar ühes poegadega (2 vanalindu + 5 poega) hävitab ühe päeva jooksul umbes niisama palju tigusid, kui on aastas päevi, s. o. ligikaudu 365 tigu. See annab suve kohta määratu arvu. Siis veel teised putukad: tõugud, sitikad, kärbsed.

Meil on suur rõõm näha pesakasti juures vilistavaid kuldnokki. Nad aimavad järele teiste lindude häälitsust ja laulu (peoleo, vint, lehelind, part...).

Sügise tulekul kogunevad parvedesse ja rändavad lõuna poole, soojale maale. Talvel külмага ei saa nad meil elada.

Kaitseme kuldnokki; nende poegi kaitseme kassi eest, kes hiilib pesade kallale. Pesakast peab olema nii sügav, et kass oma käpaga ei ulata selle põhjast poegi kinni haarama. Niisugusele nurjatule kassile teeme hirmu, et ta linnupojad rahule jätaks.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Missugused on kuldnoka pesakasti mõõtmed? 2. Miks ei või pesakasti ava teha madalamale kui 10 sm ülemisest servast (antud kõrguse juures)? 3. Miks ei või ava olla laiem? 4. Kuhu paigutame pesakastid? millal? 5. Missuguse ilma-kaare poole asetame ava? Miks? 6. Mitu muna muneb kuldnokk? 7. Mis karva on kuldnoka munad? 8. Millal on pesas juba noored pojad ja millal lendavad nad pesast välja? 9. Millega toidab kuldnokk oma poegi? 10. Kas oled pealt näinud poegadele toidutoomist või nende söötmist? Jutusta. 11. Mis karva on kuldnokal sulestik? jalad? nokk? 12. Missugust kasu saadavad kuldnokad meie aedadele? 13. Missuguste lindude laulu aimavad kuldnokad järele? 14. Kuidas elavad kuldnokad sügisel, enne äralendu? Miks? 15. Kuhu

rändavad kuldnokad sügisel, enne külmade tulekut? Miks?
16. Millal tulevad kuldnokad meile tagasi? 17. Miks ei või
sallida hulkuvaid kasse?

Õppevahend: kuldnoka topis, kuldnoka pilt; pesakast.

Saateks: „Kõneleja kuldnokk“; „Kuldnoka pesas“ (Kevadine loodus III vihk, lk. 52).

Laul: „Kevadel“, „Nüüd kevad käes on“ (Leelo I, II).

Arvutuslookesi ja ülesandeid: Näit.: Kui kaua olid kuldnokad lõunamaal? Arvutame kalendri abil. Kuldnokad rändasid ära 20. oktoobril. Teeme nii: 20. okt. — 20. novembrini on 1 kuu, 20 nov. — 20. dets. on 1 kuu jne.

Iseseisvalt: Joonistada pesakast; kuldnokk pesakasti juures. Valmistada käsitöötunnis kuldnoka pesakast. Kirjutada: „Juba kuldnokad siin“.

73. Lõoke.

Õppejutt:

Ka lõokesed on väljas. Lõõritasid juba eile lume alt vabanenud rukkipõllu kohal siniõhus. Lõoke annab kodupõllule helina, koduväljadele laulu. Nüüd ruttasid nad lõunamaalt oma kodumaale, et tuua kevadtervitusi noortele ja vanadele. Mis sellest, et tuleb kannatada siin veel külma ja leppida koguni kehva toiduga, peaasi — ollakse oma armastatud sünnimaal, kus varsti läheb nii soojaks ja ilusaks.

Suvel lõõritab lõoke kogu päeva koidust ehani. Enne päikesetõusu kostab juba ta lahke laul varase teekäija kõrvu. Lauldes tõuseb ta kõrgele... ja kaob viimaks taevasinasse. Sealt veeretab ta õrnu viise alla maapinnale, inimeste südamesse.

Lõokese pesa on põllupeenral, kulust ja rohukõrtest tehtud; seest vooderdatud karvade ja sulgedega. Pesas on 4—5 hallikaspruuniplekilist valget muna. Meie neid ei puutu! Munadest tulevad lõopojad, kasvavad noored lõokesed, õhu ja päikese lapsed. Kaitseme lõopesa, lõopoegi, lõokest ennast! Neil on ju palju vaenlasi: kullid, varesed, hulkuvad kassid, siilid..., samuti kurjad ja üleannetud lapsed.

Lõoke on küll põllu värvi (kaitsevärvus), aga siiski leiab kull ta mõnikord üles.

Kuidas lõo laulab :

„Siidikera, niidikera, sirts-sirts-sirr !
Lindikera, pindikera, sirts-sirts-sirr !
Linnukene mäe peal, tutukene pea peal,
ise laulab tiidekeeli, tiidekeeli tiidemeeli, sirts-sirts-sirr !“
Lõoke sööb teri, seemneid, tõuke, röövikuid.

Küsimusi ja ülesandeid :

1. Millal nägid (kuulsid) käesoleval kevadel esimest korda lõokest? 2. Kus olid lõokesed talvel? 3. Miks tulid nad lõunamaalt meile? 4. Kuidas nimetatakse lõolaulu? 5. Kus kohas lõõritab lõoke? 6. Kuhu ehitab lõoke oma pesa? 7. Missugust materjali tarvitab lõoke pesa ehitamiseks ja vooderdamiseks? 8. Mis karva munad on lõokesel ja kui palju muneb ta neid pesasse? 9. Kes on lõokese vaenlased? 10. Mis karva sulestik on lõokesel? 11. Mis kasu on lõokesel hallist põlluvärvusest? 12. Mis on lõokese toiduseks? 13. Kas oled kuulnud, kuidas sõnastavad vanad inimesed lõolaulu? 14. Millal rändavad lõokesed meilt ära? (Septembris, oktoobris.) 15. Kuhu reisivad lõokesed? (Euroopa lõunapiirile, mitte üle mere.)

Õppevahend: lõokese topis, pilt.

Saateks: „Esimesed lõokesed (Elav Sõna II).

Laul: „Taevas paistab päike, olen lõoke väike ... (Kiiss I); „Kevadel“ (Leelo I).

Arvutuslookesi ja ülesandeid: lõokestest, pesadest, munadest ... Kui kaua viibisid lõokesed lõunamaal? Lendasid ära 10. oktoobril. Ajaarvutusi.

Iseseisvalt: Valmistada lõikepilt põldlõokesest. Kirjutada kirjand: „Lõoke jutustab oma reisust“; „Nägin eile (täna) lõokest“. Joonistada lõõritav lõoke põllu kohal siniõhus.

74. Voolavad kevadveed.

Õppejutt:

Soojad päikesekiired sulatavad lume väljadelt ja metsast. Vesi koguneb loikudesse, kraavidesse, ojadesse ja voolab siis jõkke. Jõgedel sulab jää, puruneb ja liigub suurte pankadena alla vett. Vesi tõuseb jões kõrgele, ajab kaugele üle kallaste.

Käes on kevadine jääminek ja suurvesi. Meie jõeas on nagu meri.

Oi, kuidas kohisevad kevadveed, eriti veskipaisust ja kohest alla tormates! Vahtu valget koguneb veepinnale!

Kevadveed võivad ka kardetavaks saada. Vesi uhab üle põllud, aiad, aasad... , kisub enesega kaasa majad, sillad, heinaküünid... Mehed käivad siis mööda jõeäärt ja püüavad pootshaakidega päästa, mis päästa võimalik.

Maal on liikumine suurvee ajal takistatud: ei saa üle jõgedest, isegi ojadest, sillad on vee all... Tuleb oodata, kuni kord vesi alaneb ja teed tahenevad. Ainult suuri maanteid mööda on võimalik liikuda ja üle suurte sildade. Maalastel on suurvee ajal raske koolis käia...

Metsarikastes kohtades kasustatakse suurvett palkide parvetamiseks alla vett, palgiparved ujuvad nagu laevad...

Merest rändavad kalad suurveega kaugele jõgedesse kudema. Kalu püütakse nüüd väikestes jõgedes mõrdedega. Jõkke tehakse tõkked ja sinna paigutatakse vitsast või võrgust mõrd kalu püüdma. Saadakse haige, särgi, ahvenaid, lutse...

Kodutiigil on siiski veel keskpaias jääd. Aga sinna peale ei julge enam minna. On rabe. Ka seegi jäänatuke sulab varsti ja kõikjal on jälle vaba vesi.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Mitu kraadi on nüüd keskpäeval sooja?
2. Missugustelt kohtadelt sulab lumi kõige enne?
3. Kus on veel lund, lumehangi? Miks?
4. Mis sünnib jääga jõel? tiigil? järvel?
5. Kuhu jookseb kokku lumevesi?
6. Kuhu saadab jõgi viimaks oma vee?
7. Milline näeb välja suurvee ajal veskipais ja kosk?
8. Missugust kahju tekitab suurvesi ümbruskonnale?
9. Mida nimetatakse pootshaagiks? milleks teda tarvitatakse?
10. Mida takistab suurvesi maal? Kirjelda seda.
11. Kuidas on maalastel kooliskäimisega suurvee ajal? linnalastel?
12. Milleks kasustatakse metsarikastes kohtades jõgede veetõusu kevadel?
13. Kas oled näinud metsaparvetamist? Jutusta sellest?
14. Mis teevad kalad suurvee ajal? Miks?
15. Kuidas püütakse kevadel väikestes jõgedes kalu?
16. Millest tehakse

mõrrad? 17. Mida nimetatakse tõketeks? 18. Missuguseid kalu saadakse mõrrapüügil? 19. Missugune on kevadine jää võrreldes sügisese jääga?

Õppekäik: suurvee vaatlused jõe, kose, veskipaisu jne. juures.

Saateks: „Sõit jäätükil“ (Elav Sõna II); „Pakasetaat põgenemas“ (Esim. vaod II).

Laul: „Kuidas tuleb kevade“ (Kiiss I); „Kevadel“, „Nüüd kevad käes“ (Leelo I, II).

Arvutamiseks: ükskordühe tabeli koostamine: $5 - 7 \times 10$; ülesandeid: Täna läks alla vett 3 palgiparve, homme saadetakse 6 korda rohkem... Mõrras oli iga päev keskmiselt 7 haugi, mitu haugi saadakse 8 päevaga? jne.

Iseselsvalt: Joonistada ujuvad jääpangad jõel; palgiparvetamine... Kirjutada kirjand: „Kodujõgi suurvee ajal“.

75. Kõik ärkab ja elab.

Õppejutt:

Kuldnokad ja lõokesed on juba siin. Väikesed talvelinnud on maja ümbrusest kadunud, nad on metsas ja laulavad seal rõõmsast südamest.

Jänesel on hea meel, teda ei tohi enam lasta, sirkab rõõmuga mööda põlde ja metsi. Orav hüpleb ja mängleb puu okstel, nüüd ei ole enam püsivust pesas olla. Karu ja siil jätavad maha talikorteri. Mätta alt poevad välja ka sisalik ja madu ning soojendavad oma tardunud keha päikese käes. Pööningul ärkavad nahkhiired, ka nende uni on läbi.

Seinaprao vahel ärkab kärbes ja lendab pirisedes aknale, kuhu paistab soe kevadpäike. Elu ja kevad tungib kehasse. Ka liblikad tulevad peidupaigast välja, kollane ja kirju, ning näitavad endid päikese paistel. Kes nägi kirjut, kes kollast liblikat? Ennustused eesolevaks suveks; kollane tähendavat head õnne. Mesilased sumisevad tarus, ootavad väljapääsu!

Mets valmistub kevadet vastu võtma; urvad juba ilusad: leppadel, pajudel, sarapuudel...; nad õitsevad.

Aiast leidsime juba lumekellukese, siniliilia...

need on varasemaid kevadlilli. Metsaservalt, päikesepaisteliselt kohalt võib leida juba üksikuid sinililli.

Kuulake, kuidas linnud laulavad salus, koplis, metsas, linnapargis: vint, lauluräästas, tihane, punarindlepalind... Kuldnokad oma pesakastide juures on eriti rõõmsad. Kalinavästriks on juba ammu siin, samuti punarindkanepilind... Kõik ärkab ja elab.

Küsimusi ja ülesandeid:

Missugused linnud jõudsid esimesena siia? 2. Kuhu on läinud meie talvelinnud majaümbrusest? 3. Mispärast on nüüd jänesel hea meel? 4. Mis ajast mis ajani on jänesejaht keelatud? 5. Missugused loomad tulevad nüüd välja oma talikorterist? Loenda neid. 6. Kus kohas oli talvel karu? siil? orav? sisalik? madu? konn? nahkhiir? kärbes? liblikad? 7. Mis karva liblikat sa nägid käesoleval kevadel esimeseks? 8. Kes ootasid kärsitult väljapääsu talvekorterist? 9. Missugused puud õitsevad praegu? 10. Mida otsivad mesilased paju, sarapuu ja lepa urbadelt? 11. Missugused lilled õitsevad juba aias? metsas? 12. Kuidas said siniliilia ja lumekelluke nii vara õitsema hakata? 13. Missuguseid laululinde võib kuulda juba metsas, pargis, või salus?

Õppekäik metsa, parki...; vaatlused ja tähelepanekud.

Saateks: „Esimene kärbes“ (Nurmik I); „Mesilased kevadel“ (Esim. vaod II).

Laul: „Kuidas tuleb kevade (Kiiss I); „Kevadel“, „Nüüd kevad käes on“ (Leelo I, II).

Arvutamiseks: Koostan korrutustabeli kuni 4×10 ; ülesandeid, näiteks: Linda leidis 3 sinilille, Aino aga 4 korda rohkem. Palju said lapsed lilli? Siis ülesandeid kärbestest, lindudest, liblikatest...

Iseseisvalt: Kirjutada kirjand: „Nägin esimest liblikat“, „Mida nägin eilsel jalutuskäigul.“ Joonistada talvunest ärganud loomi, lilli... Märkida oma vihku: millal nägin esimest korda kuldnokka, lõokest, liblikat, mesilast..., millal leidsin esimese sinilille, lumekellukese...

76. Kukk ja kana.

Õppejutt:

Kanad kaagutavad ja jalutavad õues. Ema viib neile teri, viskab õuele ja kutsub: tip-tip-tip! Esiteks tuleb kukk ja hak-

kab hoolega kanu kutsuma: kuk-kuk-kuk! Kanad jooksevad kokku ja nokivad teri. **Kukk** on tore lind: ilusate läikivate sulgedega ja toreda kumera sabaga, peas punane hari ja lõua all sama värvi lokutid. Jalgade küljes kannused, nendega ta kaitseb ennast ja kanu vaenlaste vastu; kisub teise kukega. Laulab vahvalt: kukeleegu!

Kanad on väiksemad kui kukk, ei ole neil nii uhket sulgkuube ega nii toredat saba. Aga siiski väga ilusad ja armsad linnud. Mis karva suled on kanadel? Kanad munevad mune ja hauduvad neist poegi. Vana kana viib poegi igale poole, kus aga toitu leiab. Kanapoegi söödetakse leotatud tangudega. Emakana kaitseb poegi vahvalt ja võtab tiiva alla sooja. Kui keegi tülitab kanapoegi, tormab ema vapralt ja vihaselt tülitaja kallale. Kanapoegade vaenlased on: kullid, varesed, harakad, kassid, hulkujad koerad, rotid, tõhud... Kana ja kuke vaenlased on: rebane, tõhk, kull...

Kanadest saame mune, liha, sulgi. Munapaar maksab praegu... senti. Meil on... kana. Nad elavad kanalas, magavad õrrel, pennil. Lähevad vara magama, aga vara tõusevad ka üles.

Kana siblib, tal on selleks tugevad varbad ja jalad.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Missugune on kuke sulestik? kirjelda seda!
2. Milleks on kukel jalgade küljes kannused?
3. Võrdle kukke kanaga. Mis on neil ühist, mis erinevat?
4. Kukk oli vanasti elusaks ajamõõtjaks. Kuidas?
5. Kuidas peab ennast kukk üleval oma kanade vastu? toiduleidmise puhul? vaenlase tuleku korral?
6. Mis karva sulestik on kanadel?
7. Millega söödetakse kanapoegi?
8. Kuidas kaitseb vana kana oma poegi vaenlaste vastu? Kui tead mõnda juhtumit või lugu sellest, siis jutusta.
9. Kes on kana vaenlased? kanapoegade vaenlased?
10. Mis jaoks peetakse kanu?
11. Missugusel aastaajal munevad kanad kõige rohkem?
12. Palju maksab praegu muna paar?
13. Kus kohas hoitakse kanu?
14. Kus kohas armastavad kanad öösel magada?
15. Millal lähevad kanad magama? millal tõusevad üles?
16. Mida sööb kana?
17. Miks ei salita kana köögivilja- ja marjaaias?
18. Vaatle kana jalgu ja

varbaid. Milleks on nad kohased? 19. Mis otstarbel kana siblib? 20. Mitu kana on sinu kodus? naabril?

Õppevahend: kana ja kukk; kana ja kuke pilt; muna.

Saateks: „Kanavalvajad“ (Elav Sõna II); „Vahva kukk“ (Esim. vaod II).

Laul: „Tip-tip-tip-tip-tibukene!“; „Kanaperes peeti sünnipäeva“ (Kiiss I).

Arvutuslookesi: munadest, munadehinnast, kanadest ja kukkedest...; kroonid ja sendid; paar, tosin; üskordtüks kuni 10×10 .

Iseselsvalt: Joonistada muna, kana, kukk... Valmistada lõikepilt: kukest, kanast, munast. Kirjutada: „Meie kukk ja kanad“; „Leidsin kanapesa“ jne.

77. Meie kanal on pojad.

Õppejutt:

Meil on hulk kanu. Kevadel on nad hästi virgad munema. Kanad soovivad, et neile tuleks palju poegi, väikesi siuksukesi. Aga ema ei luba seda: kuhu kõik need pojad panna ja kust siis mune võtta. Ta korjab munad iga päev pesast ära, ei lase kanadel hauduma minna. Kanad munevad aga edasi... Hea kana muneb aastas 150 kuni 200 muna.

Ühe vana kana paneb ema siiski hauduma. Kana haudumispesa tehakse varjulisse kohta, kuuri nurka, lauta..., kasti või korvi sisse. Ema paneb kanale pesatäie (12—15) mune alla. Kana istub nüüd munadel ööd kui päevad tervelt kolm nädalat (20—21 päeva) ja soojendab mune. Siis puruneb munadel koor ja väikesed tibukesed tulevad välja. Nad on õrnad, pehmed nagu vatitombukesed. Jooksevad ja piuksuvad. Ema hoiab, soojendab ja kaitseb neid oma tiiva all. Kutsub neid emaliku kutsega ja kloksub. Väikesed söövad leotatud tangu ja putru. Vaenlaste (nii tõeliste kui oletatavate) vastu kaitseb ema oma poegi vapralt. Suve lõpul on nad juba päris noored tibud; kuked juba laulavad. Ega nad nüüd emast enam hooli ja ega ema enam valvagi nende järele. Nad on juba suured küllalt iseseisvaks eluks. Oleme saanud hulga ilusaid noori kanu ja kukki.

Noored kuked viiakse turule ja müüakse ära, samuti ka vanad kehvalt munejad kanad. Noored kanad jäävad kõik elukana deks. Noored kuked hakkavad laulma umbes 4 kuu vanuselt, noored kanad alustavad munemist aga 6 kuu vanuselt.

Kanasuled lähevad patjadeks.

Küsimusi ja ülesandeid :

1. Mitu kana teil on? 2. Millised on kanaema soovid? 3. Miks ei lase ema kanu alati hauduma minna? 4. Kuidas saab ema takistada kana haudumaminekut? 5. Mis teeb nüüd kana edasi, kui ta näeb, et teda hauduma ei lasta? 6. Mitu muna muneb hea kana aastas? 7. Missuguse kana paneb ema harilikult hauduma? 8. Kuhu ja missuguse pesa teeb ema kanale haudumiseks? 9. Mitu muna paneb ema kanale haudumiseks alla? 10. Mitu nädalat kana haub? 11. Missugused näevad välja kanapojad? 12. Kuidas hoiab ja kaitseb kanaema oma poegi? 13. Millega söödetakse väikesi kanapoegi? 14. Missugust häält teeb poegadega kana? 15. Kes on kanapoegade vaenlased? 16. Kuidas tunda ära noort kukke kanast? 17. Kui vanalt hakkavad noored kuked laulma? (4 kuu vanuselt.) 18. Kui vanalt hakkavad noored kanad munele? (6 kuu vanuselt.) 19. Missugused kanad jäetakse sügisel elukanadeks? missugused müüakse ära? 20. Mida saame kanalalt veel peale munade.

Õppekäik : võimaluse korral näidata lastele hauduvat või poegadega kana.

Õppevahend : pilt hauduvast või poegadega kanast.

Saateks : „Kuke ringhääling“ (Elav Sõna II).

Laul : „Tip-tip tip tip-tibukene!“, „Kanaperes peeti sünnipäeva“ (Kiiss I).

Arvutuslookesi kanamunadest, haudumisest, kanapoe-gadest, kana- ja munahindadest... Ükskordühe kordamine.

Iseseisvalt : Kirjutada : „Meie kana haudub“, „Meie kanal on pojad“ jne. Joonistada poegadega kana; kana haudumas.

78. Ülestõusmispühad on ligidal.

Õppejutt :

Varsti on ülestõusmispühad käes. Neid peetakse Kristuse hauast ülestõusmise mälestuseks. Rahvas kutsub ülestõusmis-pühi ka kevadpühadeks, lihavõttepühadeks, mu-

nadepühadeks. Enne ülestõusmispühi on vaikne ehk suur nädal suure neljapäeva ja suure reedega. Palmipuudepüha oli eile. Piibliloost teame nende pühade tähendust. Räägime sellest.

Ülestõusmispühadeks peavad kanad hästi munema, sest siis tahavad kõik lapsed saada hästi palju mune. Ema on munad kokku kogunud ja hoiab neid sahvris. Oi, neid on seal palju! Pühadelaupäeval keedab ema munad ära ja siis hakkame koos õega neid värvima, lakkima. Meil on munalakki mitu klaasi. Teeme punaseid, siniseid, rohelisi... mune. Kirjusid mune värvime munapaberiga... Sibulakoortega keetes saame aga ilusad pruunkollased ja pruunikirjud munad.

Linnalastele ostavad nende emad mune turult. Pühade eel on turul palju mune müüa. Maarahvas viib neid turule. Munapaar maksab turul praegu ... senti. Need linna-inimesed, kellel omal maja ja aed, peavad ka ise mõnikord kanu. Siis on omast käest mune võtta.

Millest koosneb muna? Väljaspool munakoor, see on lubiainest; sees munavalge ja munakollane. Munakollane ja munavalge on noorele linnupojakesele toiduks. Värske muna vaob vette, vana muna seisab vee peal. Vana muna ei kõlba söögiks. Kanamuna on väga toitev.

Pühade ajal veeretame ja koksime mune. Võidumees on see, kellel tugevama koorega muna. Käime ka kirikus ja võõrusel. Külalistele ja naabritele kingime mune. Soovime häid pühi! Tuttavatele ja sõpradele, kes kaugel, saadame lihavõttekaardid õnnesooviga. Tuba ehime pajuurbade ja esimeste kevadlilledega (missugused?). Neid toome metsast.

Küsimusi ja ülesandeid :

1. Mis mälestuseks peetakse ülestõusmispühi? 2. Kas tead Jeesuse ülestõusmise lugu? Jutusta. 3. Kuidas nimetab rahvas veel ülestõusmispühi? 4. Missugust nädalat nimetatakse vaikseks ehk suureks nädalaks? 5. Missugused suured päevad on sel nädalal? 6. Mis mälestuseks peetakse suurt neljapäeva? suurt reedet? 7. Tuleta nende kohta meelde lugusid piibliloost ja jutusta. 8. Üldiselt on kombeks saanud

lihavõttepühadeks keeta...? 9. Millega värvitakse lihavõtte-
mune? 10. Palju maksab praegu turul munapaar? 11. Millis-
test osadest koosneb muna? 12. Mis ülesanne on munavalgel
ja -kollasel? 13. Kuidas eraldada vana muna värskest mu-
nast? 14. Missugune toidus on kanamuna? 15. Missuguseid
toite valmistab ema kanamunast? 16. Missuguseid kombeid
harrastatakse sinu kodus lihavõttepühade ajal? 17. Mis on
joonistatud lihavõttekaartidele? 18. Missuguste kevadlilledega
ehime tuba lihavõttepühade ajal? 19. Kas tead mõnda lugu
lihavõttejänesest? Jutusta.

Õppevahend: värvimata ja värvitud muna; muna-
lakki paar klaasi; lihavõttekaarte; pajuoksi ja lilli.

Saateks: „Anni ja Milli kevadpühad“, „Illi kevadpühade
hommik“, „Kallid sametpüksid“ (Esim. vaod II); „Lihavõtte-
jänese saladus“ (Elav Sõna II).

Laul: „Sätendavad koidutiivad“ (Kiiss I); „Kevadel“
(Leelo I).

Arvutuslookesi lihavõttemunadest, -jänesest, pajuurba-
dest... Ema ostis turult 15 paari mune 12 senti paar...
Lihavõttejänesel oli 300 muna, ta pidi need 100, 150, 60, 50,
30... lapse vahel ära jagama...

Iseseisvalt: Joonistada lihavõttemune, lihavõtte-
kaarte, pajuurbi, lihavõttejänes... Kirjutada kirjand:
„Ootasin lihavõttejänes“, „Mune värvimas“.

79. Kes kõik kevadel väljas liiguvad ja elavad.

Õppejutt:

Linnud pesitsevad hoolega. Laulu ja hõiskamist on
mets, põld ja aed täis. Ka loikudest ja tiigist kostab õhtuti
ja ööseti kevadmuusikat, see on konnakontsert. Talvel
magasid konnad tiigi põhjamudas, nüüd nad kudevad. Vees
ujub veel ilus vesilik, ka tema kudeb seal. Kalad otsi-
vad kudemiskohti... Tiigist leiame varsti väikesi
konnakulleseid.

Jänes sirkab rõõmuga mööda põlde. Siil sahistab
põõsastes ja otsib tõuke ja ussikesi toiduks. Õhtuti võib näha
lendamas juba nahkhiiri, ka nemad on väljunud oma talvi-
tuspaiast, ärganud üles talveunest.

Heinamaal ja aias on näha muti tööd, mullahunnikud kerkivad siia ja sinna. Vihmaussigi on näha...

Ja kui palju kevadlilli: sinililli, ülane, varsakabi, kanakoole..., puudki õitsevad: sarapuu, paju, lepp...

Vaatleme lilli ja urbi, vaatleme kalu ja konni...

Liblikad lendlevad siia-sinna, õielt õiele: kirjuliblikas, sidruniliblikas, valge kapsaliblikas. Mesilased lendavad juba hoolega väljas, käivad külas paju-, sarapuu- jne. urbadel, lilledel korjamas õietolmu ja mett.

Isegi põrnikad on juba väljas, seasitikas lendab juba õhtuti surisesed: Ja lepatriinugi on juba nähtaval. Ning sääski — neid on miljon, tüütavaks saavad need loomad juba.

Lindudest olevat ka pääsuke juba siin. Kevad on juba täies ilus ning uhkuses meile jõudnud.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Millal on lindudel pesitushooaeg? 2. Missugused linnud pesitsevad juba? 3. Kuhu ehitab oma pesa vares? harakas? rästas? kuldnokk? tuvi? teder? part? tihane? rähn? vint? 4. Kui emalind haub, mis teeb siis isalind? 5. Kuhu munevad konnad oma munad? 6. Mis on konnakude? 7. Mis moodi näevad välja noored konnapojad (kullused)? Kirjelda! 8. Mis sünnib kullestega siis, kui vesi loigus ära kuivab? Miks? 9. Kes peale konna kudevad veel kevadel vette? 10. Kes haub välja pojad konnamunadest? kalamunadest? vesilikumunadest? 11. Mis jaoks on konnamunad ja konnakulled mustad? 12. Missugused loomad sirkavad juba põllul? sahistavad põõsastes? lendavad juba õhtuti väljas? 13. Miks ajab mutt aias ja põllul mullahunnikuid üles? 14. Missugused puud õitsevad juba? missuguseid lilli võib leida metsast? 15. Missuguseid liblikaid oled käesoleval kevadel juba näinud? 16. Miks külastavad mesilased hoolega õitsevaid puid ja lilli? 17. Missugused putukad on juba väljas? linnud?

Õppekäik aeda, metsa, tiigi (järve, loigu) äärde, põllule... Sihiks: vaadelda ja tähele panna kevadloodust.

Saateks: „Västriku pesa“ (Nurmik I); „Noored öökullid“ (Esim. vaod II).

Laul: „Väike kirju liblikas“ (Kiiss I); „Kevadel“ (Leelo I).

Arvutuslookesi lindudest, linnupesadest, lilledest, liblikatest...; ükskordühe kordamine.

Iseseisvalt: Joonistada urbi, lilli, liblikaid, konnakulleseid... Kirjutada koduloo vihku: „Kes kõik väljas liiguvad ja elavad“. Koostada kirjand: „Mida nägin eilsel õppekäigul“.

80. Pääsuke.

Õppejutt:

Oleme õnnelikud, sest **pääsukesed** on juba lõunamaalt tagasi. Juba ehitavad nad räästa alla mudast pesi. Muda kannavad nad kokku nokkades. Pesa näeb välja nagu poolekslõigatud ja õõnestatud kaalikas. Seestpoolt vooderdatakse pesa villaga, karvadega, sulgedega. Sinna pehmesse sängi munevad nad kirjusid mune ja hauvad neist pojad välja. Poegadel on alati nälg. Vanad pääsukesed lendavad siia ja sinna ja korjavad kärkseid, põrnikaid ja ussikesi. Neid toovad nad koju poegadele. Need ajavad noka laiali ja lasevad toidu sinna sisse panna. On pojad juba suured, siis lendavad nad ise toitu otsima.

Pääsukese pesas on 4—6 valget, punakaspruunide ja sinilillade täppidega kirjatud muna. Haudumine kestab 12—14 päeva.

Pääsukesed saavad hästi lennata. Ükski meie lind ei suuda seda paremini. Nad on nüüdsama kõrgel õhus, nüüdsama madalal maa ligi, nüüdsama üsna vee pinnal. Sagedasti istuvad nad katusel ja aia otsas ning vidistavad lõbusasti. Sügisel lendavad nad lõunamaale. See on pääsukestele väga ränk tee ja vaev, paljud hukuvad sel reisul.

Räästapääsuke: sabahark puudub, kogu alumine kehaosa valge; pesa ümmargune ühe küljeauguga.

Suitsupääsuke: kurgualune pruunikaspunane; saba pikk nagu vigel; pesa ülevalt lahtine.

Kaldapääsuke: elab karjakaupa koos; ehitab pesa jõgede, kruusaaukude jne. kallastesse.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Missugused pääsukesed pesitsevad räästa all, põõnigutel ja hoonete peal? missugused kruusaaukude ja jõgede

kallastes? 2. Missugune sulestik on räästapääsukesel? suitsu-pääsukesel? 3. Missugune saba on räästapääsukesel? suitsu-pääsukesel? 4. Missugune pääsuke ehitab ülevalt lahtise pesa? kinnise ja küljeauguga pesa? 5. Missugust materjali tarvitab pääsuke pesaehitamiseks? vooderdamiseks? 6. Mille abil kannab pääsuke pesaehitamismaterjali kokku? 7. Mitu muna muneb pääsuke? 8. Mis värvi on pääsukese munad? 9. Kui kaua haub pääsuke? 10. Millega toidab end pääsuke? millega toidab ta oma poegi? 11. Kuidas püüab pääsuke putukaid? 12. Kuidas võtavad pojad vanematelt toidu vastu? 13. Kuidas lendavad pääsukesed õhtu eel? vihma eel? Miks? 14. Missugune lind on pääsuke oma lendamisvõime poolest, võrreldes teiste lindudega (lõoke, kuldnokk, varblane)? 15. Kui lõoke lõõritab, siis hõljub ta kõrges õhus lennata, pääsuke aga vidistab kus...? 16. Kas tead mõnda rahva poolt sõnastatud pääsukese laulu? Loe! 17. Kuhu rändavad pääsukesed sügise tulekul? 18. Miks ei tule kevadel kunagi niipalju pääsukesi tagasi, kui neid sügisel on ära lennanud? 19. Mis kasu saadab meile pääsuke? 20. Kes on pääsukese vaenlased? 21. Missugune lind võtab sagedasti pääsukese pesa üle, enne kui pääsuke lõunamaalt tagasi jõuab? 22. Mida teevad pääsukesed siis, kui kass nende läheduses liigub või pesa poole hiilib? 23. Kaitse pääsukest! 24. Õpi pähe üks pääsukese lauludest.

Pääsukese laul.

Midli Madli, Kudli Kadli, kudusin kangast, tegin riiet, õmblesin pojale püksid. Poeg läks metsa kännu otsa, tõmbas lõhki: sirts — sirr!

Siblin villad, sablin villad, teen ämmale kapukad, äiaale kapukad, viskan kanga kännu otsa, ise lendan tagaaknast välja, ämm tõmbas saba lõhki — sirrr!

Suuremale suurem pool, pisemale pisem pool; kes selle üle nuriseb — pea otsast ära kärrkääks...

Kui ma ära läksin, kui ma ära läksin — tunnid-tõnnid olid täis — videlikku kärrr... Kui ma jälle tulin, kui ma jälle tulin — tunnid-tõnnid olid tühjad — videlikku kärrr...

Õppeabinõud: pääsukese pilt; vaatlused õues.

Saateks: „Pääsukese laul“ (Esim. vaod II); „Vidiit“ (Huvitaja II); „Pääsukeste tasumine“.

Laul: „Pääsukene, siidilindu“, „Nagu pääsu, päevalindu“ (Kiiss I); „Pääsukene“, „Pääsukese laul“ (Leelo I).

Arvutuslookesi pääsukestest (algatab õpetaja, jätkavad õpilased). Näiteks: Talu pööningul pesitsevad viis pääsupaari, igas pesas on 5 muna... Kui suur on sügisel talu pääsupere? Kass murdis 3 poega ära, jne...

Iseseisvalt: Kirjutada kirjand „Pääsuke“. Valmistada löikepilt pääsukesest. Joonistada pääsuke, pääsukesepesa...

81. Kevadel on palju lilli.

Õppejutt:

Metsas, põllul, aasal, aias... on nüüd palju lilli. Õitseb ilus sinilill põõsaste all Sõõrumäel. Teisigi kevadlilli tunneme: ülane kasvab niisketes kohtades lepiku all. Neid on kollaseid ja valgeid. Paiseleht kasvab põllupeenral ja kraavikallastel, ta sarnaneb võilillega. Siis nurmenukk, kanakoole, varsakabi... Kevadlilledele võimaldab varast kasvamist ja õitsemist juurtesse kogutud toidutagavara.

Linna st väljas käisime eile: põldudel, metsas... Kimpu kõitsime kevadlilli, tõime nad tuppja ja panime vaasi. Misguseid lilli tõime?

Kuid asjata me kunagi lilli ei nopi, ei murra puude oksika. Me võtame metsast lilli kaasa ainult niipalju, kui meil vaja vaatlusteks ja läbitöötamiseks. Puuksi võtame veega täidetud nõusse asetamiseks, lilli ka kooliaeda istutamiseks, klassiaknale ja -lauale kaunistuseks...

Asjata me ei nopi lille ega murra puuksa!

Kaitseme lilli ja puid!

Inetu on ilma asjata kitkuda lille või murda oksa.

Kevadlilli: lumekelluke, siniliilia, kuldtäht, võõrasema..., need kasvavad aias peenardel. Siis: sinilill, lepiklill, ülane (kollane ja valge), paiseleht, võilill, kanakoole, varsakabi, nurmenukk, karukell, kassiratas, kopsurohi, pääsusilm, kullerkupp, kannike...

Õitsevaid puid: sarapuu, lepp, paju, kask, vaher, kuusk, mänd, marjapõõsad, õunapuud, kirsipuu, kreegipuu, ploomipuu, toomingas, pihlakas, sirel, kastan...

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Missugused lilled õitsevad kevadel aias? põllupeenardel? aasadel? metsas? 2. Kus kohas kasvab sinilill? ülane? varsakabi? karukell? paiseleht? 3. Mis võimaldab kevadlilledel varase kasvamise ja õitsemise? 4. Millal nad kogusid juurtesse toidutagavarad? 5. Missuguseid kevadlilli kasvab sinu koduümbruses? koduaias? kodumetsas? koplis kõige rohkem? 6. Miks ei kõlba lilli ilmaasjata noppida? samuti puuksi murda? 7. Mis oleks siis, kui igaüks kitkuks aiast lilli, murraks õitsevaid sirelioksi? 8. Mis kasu on mesilastel lilledest? 9. Missuguste lilled ja puude õite kallal käivad mesilased kõige rohkem külas? 10. Vaata hoolega, milline mesilane välja näeb õielt õiele lennates ja õiel ronides! 11. Millised on mesilaste jalad tarru lennates? 12. Missugused põõsad, puud, viljapuud ja marjapõõsad õitsevad praegu sinu koduaias? 13. Missugused lilled lõhnavad hästi? 14. Missugustel õitel puudub lõhn? 15. Joonista koduloo vihku: sinilille õis ja leht. ülase õis ja juurikas; varsakabja õis ja leht...

Õppekäik aeda, metsa, aasale.

Õppevahendiks kevadlilli.

Saateks: „Vaher“, „Kevadlilli“, „Kevadel“ (Esim. vaod II).

Laul: „Kannike, kannike laane salus“ (Spirke III); „Kevad tulnud“ (Tamman-Aavik II); „Oh kevade, oh kevade“ (Kiiss I); „Lillekesed“ (Leelo II).

Arvutamiseks: ülesandeid lilledest, puudest. Tutvumine mõistetega: „võrra“ ja „korda“. Näiteks: Ennul on kimbus 12 ülast, Liil 5 võrra rohkem, Ainol aga 2 korda rohkem...

Iseseisvalt: Kirjutada kirjand: „Käisin lilli noppimas.“ Joonistada kevadlilli.

82. Emadepäev.

Õppejutt:

Emadepäev on aupaev emadele. Täna pühendame oma emadele tänutundeid, viime õrnusi ja austust kingituseks. Oleme saanud emalt niipalju head, määratu rikkuse omanikuks on teinud meid ema. Vaeva, valu on ta meie pärast kannatanud, meid õpetanud ja kasvatanud.

Olgu emal täna helge päev. Viime talle näiliseks kingituseks lillekimbu, olgu see tänu- ja armastusetäheks ta vastu. Ehime ema toa lilledega, et hommikul tõustes ta leiaks selle ilusamana kui muidu.

Koolis ehime saali ja kutsume emad seks päevaks kooli. Kõikide klasside õpilased võtavad osa emadepäeva korraldamisest. Meil on õpitud näitemäng, selle kanname ette. Luuletisi ütleme ka ning laulame. On päris pidu — ettekanded, kõned ja muusika. Emadele paneme rinda lilli.

Anname töotuse ja peame sõna: oleme oma igapäevse elu, töö ja ülespidamisega oma emale head lapsed.

Aga kõigil lastel ei ole ema. Need on vaeslapsed. Trööstime ja lohutame neid sõpru, kelle ema on mulla all. Oleme head nende vastu. Rõõm asub siis ka nende kurbasse südamesse.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Millal pühitseme emadepäeva? 2. Milleks pühitseme emadepäeva? 3. Millised on need määratud rikkused, mis ema meile on andnud? 4. Millist vaeva ja valu on ema meie pärast näinud? 5. Missuguse meelega on ema meie heaks vaeva näinud ning kannatanud? Miks? 6. Kuidas hoolitseb ema praegu sinu eest igapäev? 7. Kuidas tahad emale täna headmeelt valmistada? 8. Mis tähendus on lillekimbu kinkimisel? 9. Kuidas hoolitsed selle eest, et ema tuba oleks hommikul tõustes ilusam kui muidu? 10. Kust ostad lilli ja kes aitab sind sinu töös? 11. Kuidas austate koolimajas oma emasid emadepäeval? 12. Missuguse näitemängu kannate ette emadepäeva pidustustel? missuguseid luuletusi loete? kes kõneleb tervituskõne? kes mängib klaveril, viiulil? 13. Millise töotuse anname emadepäeval? 14. Milleks kohustab meid töotus? 15. Miks tahad sa olla oma vanematele, kasvatajatele hea laps? 16. Keda nimetame vaeslapseks? 17. Milline elu on vaeslapse elu? Miks? 18. Kuidas teeme head vaeslastele? 19. Miks püüame teha head? 20. Kas tead mõnda lugu või juttu emaarmastusest? Jutusta sellest. 21. Kirjuta emale tänukiri. „Ema süda“ ja loe homme tunnis.

Saatteks: „Ema“, „Emale“, „Ematud“ (Nurmik I).

Laul: „Ema süda“.

Arvutuslookesi kingitustest, lilledest... ülesandeid segatehetele 100 piiris.

Iseselsvalt: Valmistada paberist lipukest ja lillekest ruumide kaunistamiseks emadepäeva puhul. Kirjutada: 1) tänukiri emale (p. 11), 2) kirjand: „Kuidas olen hea oma emale“.

Ema armastus.

„Noh, pojad, kõik on valmis! Mis veel aega viidame!“ rääkis vana Bulba. „Ema, õnnista nüüd veel oma lapsi!“

„Lapsed, minge nüüd ema juurde! Ema palve hoiab teid nii veel kui maal!“

Ja ema, nagu armastaja ema kunagi, hakkas nuttes poegade ümbert kinni.

„Hoiaks teid Jumal!... Pojukesed, ärge unustage oma ema. Andke ikka enesest natukenegi teada!“... Enam ei saanud ta rääkida.

Aga kui pojad väravast välja sõitsid, unustas ema oma vanuse: kärmesti nagu metskits jooksis ta poegadele järele; imejõus pidas ta hobuse kinni ja palavalt kallistades hakkas ta noorema poja kaelast kinni...

Ta viidi ära...

Pisaraid kinni pidades sõitsid pojad edasi.

Gogol.

83. Kevad aias.

Õppejutt:

Meie aed on kevadel ilus. Puud ja põõsad õitsevad, linnud laulavad, mesilased sumisevad, lapsed mängivad...

Läksime emaga aeda. Kaasa võtsime labida ja reha. Ema kaevas, mina rehitsesin. Mina proovisin ka kaevata. Raske oli, higi jooksis. Nööriga ajasime peenraääred sirgeks. Kaevasime terve aia ümber ja jagasime peenardeks. Aiamaa sai sügisel sõnnikut väetiseks.

Poest tõime porgandi, kurgi, salati... seemneid. Lavadest (aedniku juurest) saime kapsa- ja kaalitaimi. Seemned külvasime, taimed istutasime. Pärast hoolitsesime kastmise eest ja puhastasime peenraid umbrohust, võitlesime kahjuritega.

Lillepeenrad. Seal on ka mõned minevaaastased lilled. Nüüd istutame sinna juurde veel: reseedasid, astreid...

Õunapuudelt lõikab isa kuivanud ja üleliigsed oksad maha; toob siis toast värvipoti ja tõmmab pintsliiga haavakohad üle. Puhastab marjapõõsaid. Vääristab noori viljapuid.

Linnaaedniku juures käisime eile. On tal aga nüüd palju tegemist. Tal on mitu töolist abiks. Kasvuhoonetes (triiphoonetes) olid juba suured tomatitaimed, kurgid õitsesid juba, värsked salatid ja redised lähevad juba turule müügile... Palju lilli ja lilletaimi, neid võib siit osta.

Aiasõbrad on linnud: kuldnokad, põõsalinnud, vint, tihane... Nad on aia kaitsejad putukate vastu, ilma lindudeta pääseksid röövikud võidule, hävitaksid kõik õied ja sügisel ei oleks meil ei õunu, marju ega ka juurvilja. Varblane teeb ka mõnikord paha, sööb herneid ja kirsimarju.

Ka öökülm teeb vahel aias suurt kahju (tomatitele, kõrvitsatele, kurkidele).

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Missugused puud õitsevad praegu? 2. Missuguste puude õite kallal on kõige rohkem mesilasi? 3. Mida korjavad mesilased õitest? 4. Missugused tööd on kevadel juurvilja-aias? 5. Nimeta aiatööriistu. 6. Kuidas saada hästi sirgeid peenraid? 7. Milal sai aiamaa sõnnikuväetist? 8. Missuguste köögiviljade seemneid külvame peenrale? 9. Kus kohas kasvatame kapsa, kaalika- ja kõrvitsataimi? 10. Missuguseid hoolitsustöid teeme kapsa ja juurvilja kasvamise juures? 11. Nimeta juurvilja vaenlasi. 12. Missugused lilled on juba koduaia lillepeenral? 13. Missugused lilled istutame sinna juurde? külvame seemneist? 13. Mis tehakse kevadel õunapuude ja teiste viljapuude kallal? marjapõõsaste kallal? 15. Kuidas saadakse linna turule varakult müügile rediseid? salateid? kurke? jne. 16. Missugused linnud toovad aedadele suurt kasu? 17. Missugused aiaviljad on eriti õrnad öökülmade vastu?

Õppekäik: tutvumine tegeliku aiatöoga.

Saateks: „Peletis“ (Esim. vaod II); „Kevadised tööd aias“ (Nurmik I).

Laul: „Oh kevade, oh kevade“ (Kiiss I); „Nüüd kevad käes on“ (Leelo II).

Arvutuslookesi lille- ja juurviljaseemnetest, seemnete

hinnad; grammid, kilogrammid; 400 g = 1 nael; pool kilo = 500 g; 400 g hinna arvutamine, kui teada on kilo hind jne.

Iseselsvalt: Joonistada aiatööriistu, lilli; pilte aiast. Kirjutada kirjand: „Olin aias tööl“.

84. Kevad põllul.

Õppejutt:

Juba kevadel varakult, niipea kui muld tahenenud, algavad põllutööd. Sügisel jäi osa põldu kündmata, nüüd tuleb see ruttu üles künda. Künnile järgneb äestamine.

Kevadel külvatakse suvivilja: kaera, otra, suvinisu, lina, herneid, naereid... Külvatakse käsitsi ja masinaga. Käsitsi külv sünnib külimitust, mis külvajal rihmaga kaelas. Enne külvi aetakse hitsmed, need on kolmeli sammu laiad. Külvaja võtab, aeglaselt kõndides, peogamatist teri ja viskab mullale. Hitsmed on külviribad. Külvates mõtleb põllumees heale saagile, palvetab... Külvi järel aetakse seemned mullasse (seemnesahaga, vedruga, äkkega) ja rullitakse rulliga, et muld oleks tasasem. Rukkiseemne põldu sügisel ei rullita, sest konara taha jääb paremini peatuma lumi, mis kaitseb orast külma eest.

Enne külvi antakse põllule väetist (kaalisoola, superfosfaati). Varsti haljendab suvivilja põld. Rukkipõld haljendab juba ammu. Rukkioras sai kevadel pealiskväetist (tšiilisalpeetrit).

Homme algab meil kartulipanek. Kartulivaod aetakse adraga. Seemnekartulid tuuakse keldrist, aidast, kuurist välja ja veetakse põllule. Seemnekartulitel on idud küljes, nad on idanenud. Suured kartulid lõigatakse veel pooleks, et saada rohkem seemet, aga nii, et mõlema poole külge tingimata jääks idu. Kartulid tipitakse vagudesse ja siis aetakse vaod kinni. Kartulipanemine on lõbus töö, küüru võtab küll haigeks, aga mis sellest. Suvel mullatakse kartuleid, harilikult peale vihma. Muldamine hävitab umbrohu ja annab kartulipesadele mulda.

Kesapõllule veetakse kevadel sõnnikut ja kün-

takse see mullasse. Sõnnikuvedu sünnib enne heinaaega, enne jaanipäeva, siis on selleks tööks rohkem aega: kevadine külviaeg on möödas, heinaaeg aga algamata.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Millal algab põllul künnitöö? 2. Missuguse künniga tuleb kevadel rutata? 3. Mida külvatakse kevadel? sügisel? 4. Kuidas külvatakse sinu kodupõllul, kas käsitsi või masinaga? 5. Milles hoitakse teri käsitsikülvi puhul? 6. Mida nimetatakse hitsmeteks ja kui laiad need on? 7. Missugust sahka tarvitatakse seemendamisel? 8. Millega seemendatakse veel seemnesaha asemel? 9. Kirjelda, mismoodi näeb rull välja? 10. Milleks rullitakse suviviljapõldu? 11. Miks ei rullita sügisel rukki seemnepõldu? 12. Mida antakse põllule enne seemendamist? 13. Missugust väetist antakse kevadel rukki-orasele? 14. Missuguse sahaga aetakse kartulivaod? 15. Miks peavad seemnekartulid olema idanenud? 16. Kus lastakse seemnekartulid idaneda? 17. Miks lõigatakse mõnikord seemnekartulid pooleks? Kuidas seda teha? 18. Miks mullatakse suvel kartuleid? 19. Millal on kõige parem muldamisaeg? miks? 20. Missuguseid töid tehakse kevadel kesapõllul?

Õppekäik põllule kevadtöödega tutvumiseks.

Saateks: „Esimene külm“ (Esim. vaod II); „Külvamas“ (Nurmik II).

Laul: „Isa, sul on hobu“ (Kiiss I); „Juss oli väike pere-mees“, „Nõõ, las käia“ (Leelo I).

Arvutamiseks: ülesanded kartulipanemisest, külvamisest...; ülesanded kõigile neljale tehtele.

Iseselsvalt: Kirjutada kirjand: „Mis tehakse kevadel põllul“. Joonistada: külvamas, kündmas; kartulipanek; ader, külimit, kartulikorv...

85. Karjalaskmine.

Õppejutt:

Loomad on talv otsa viibinud laudas nagu vangid vanglas. Nad igatsevad välja õhu ja päikese kätte. Lehmad ammuvad, lambad määgivad... Ühel päeval lastaksegi nad välja. Nad on v a b a d u s r õ õ m u s t otse joovastuses, liiale kipuvad minema oma tempudega...

Karjamaal on juba värske rohi, sinna läheb kari sööma. Lambad lastakse varem, nad saavad oma teravate hammastega isegi väikesi rohuladvakesi kätte. Kui heinad otsakorral, tuleb karigi varakult välja lasta heinamaa kulule.

Ega loomad, eriti lüpsilehmad, üksi karjamaarohuga lepi, neile tuleb kodus anda veel lisatoitu: heinu, põhku ja jõutoitu (nisukliid, kaerad, odrajahu, linaseemnekoogid, päevalillekoogid, sojatangud, palmikoogid...), siis annavad nad rohkesti piima. Ka mullikatele ja teistele veistele tuleb esialgu karjamaal käies, kodus lisatoitu anda. Talvel söödetakse loomi 2 korda päevas: hom. k. 6— $\frac{1}{2}$ 9 ja õhtul k. 5— $\frac{1}{2}$ 8. Lüpstakse 3 korda: k. 5—6, k. 12— $\frac{1}{2}$ 14 ja k. 17— $\frac{1}{2}$ 20.

Sead lastakse kesapõllule, neil on seal nüüd luba tuhnida ja umbrohujuuri süüa. Ega neid mujale põllule ega karjamaale või lasta — tuhnivad maa üles, otsides sealt taimejuuri ja mardikaid toiduks.

Karjalaskmisega algab karjalaste raske tööaasta, sest ega karjasepõli ole kuldne, nagu seda mõni arvab. Vaeva saab karjane väga palju näha: loomad on pahurad, jooksevad palavaga kiini, lähevad üksteisega pusklema, mõni loom kaob ära... Vanasti oli häda huntidega... Aga kui on vihmased ilmad, siis on eriti halb, rõivad märjad, külm...

Karjase tubli sõber ja parim abiline on Muri.

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Kus on loomad viibinud talv läbi?
2. Kuidas on loomad kinnitatud seina või sõime külge?
3. Vaata kalendrist ja arvuta, mitu kuud on kestnud loomade vangipõli?
4. Kuidas avaldavad loomad oma igatsust vabaduse järgi?
5. Kust tunnevad loomad, et õues on juba kevade?
6. Mis teevad veised, kui nad lastakse pika vangiaja järele välja?
7. Kuidas avaldavad nad oma rõõmu?
8. Miks võib lambad juba varem karjamaale saata kui veised?
9. Millal tuleb ka veised varakult välja ajada heinamaa kulule, karjamaale?
10. Mida antakse karjamaal käivatele lüpsilehmadele veel kodus süüa?
11. Miks?
12. Missugust jõutoitu antakse sinu kodus lehmadele?
13. Mitu korda lehma päevas söödetakse? lüpstakse mitu korda?
14. Mis kellaajal?
15. Toitmine ja lüpsmine sünnib igapäev täpselt ühel ja samal ajal. Miks?
16. Kuhu lastakse sead kevadel?
17. Miks ei lasta sigu karjamaale või heinamaale?

15. Miks tuhnivad sead? 16. Kirjelda, missugune on tegelikult karjase põli suvel? 17. Missuguste raskustega tuleb karjasel toime tulla? 18. Mis pooldest on nüüd karjasepõli siiski kergem kui vanasti? 19. Kes on karjasele abiliseks ja ustavaks sõbraks? 20. Jutusta oma karjakoerast.

Saateks: „Üleannetuse palk“ (Esim. vaod II); „Karjapoiss on kuningas“, „Näkk“ (Nurmik I).

Laul: „Olen karjapoisike“, „Aame pullid puskelema“ (Kiiss I); „Karjapoiss“, „Väike karjane“ (Leelo II).

Arvutamiseks: ülesandeid veistest, lammastest, karjakoerast; ülesandeid kõigile neljale tehtele.

Iseselsvalt: Kirjutada kirjand: „Karjase tööpäev“. Joonistada: kari karjamaal.

86. Suvi tuleb!

Õppejutt:

Ta tuleb nüüd tingimata, varsti vabaneme koolist. Väljas on nii ilus, lilled õitsevad metsas, nurmel, linnud laulavad..., see kõik kutsub klassitoast välja õue.

Suvel on lastel palju lõbusat tegelemist. Vee läheduses on eriti rõõm olla. Seal võib õngitseda kalu ja — mis peasi — saab supelda ning paadiga sõita. Suplemisel peame olema ettevaatlikud. Vesi on röövinud paljude elu, sellepärast ettevaatust! (Vaata teema: Suplemas, lk. 11).

Ka metsas oleme ettevaatlikud, seal on rästikud. Need võivad hammustada. Abinõud rästiku hammustamise vastu.

Heinaajal oleme teistele abiks: võtame loogu, veame heinu, oleme kuhja otsas... (Vaata teema: Heinamaal, lk. 8). Lõikuseajal oleme samuti kibedasti abiks. Siis tuleb marja-aeg: maasikad, mustikad, vabarnad, sõstrad... Peaks need suvepäevad möödudavad.

Linnalapsed sõidavad suveks maale sugulaste, tuttavate juurde. Kuhu sõidavad sina, kuhu sina? Jutusta. Sõidame raudteerongiga, laevaga, omnibusega, jalgrattaga, hobusega, läheme jalgsi... Hobune jookseb 10 km tunnis, auto sõidab heal teel 50 km tunnis, jalgrattur kihutab 15 km tunnis, raudteerong kihutab 40 km tunnis, lennuk lendab 100 km tunnis, inimene käib 5 km tunnis.

Minu vanemad sõidavad Narva-Jõesuhu suvitama, võtavad minu ka kaasa. Seal on ilus mererand, saab meresuplusi. Onu sõidab Pühajärvele ja võtab Ennu ka ligi, seal on ilusad järved — kaunimaid kohti kodumaal. Peeter, Aino ja Helgi lähevad talusse sõtse juurde — seal on kõige parem. Lii ja Heino lähevad suvekoloniisse, seal on palju lapsi.

Peaks need suvepäevad mööduma... Siis tuleme jälle kooli. Ilusat suve, lapsed! Kosuge hästi!

Küsimusi ja ülesandeid :

Millal lõpeb meie koolitöö suvevaheajaks? 2. Miks ei malda me enam olla klassitoas? 3. Millega tegelevad lapsed suvel? 4. Milline on sinu meeldivam tegevusala suvel? Miks? 5. Miks peame suplemisel olema ettevaatlikud? 6. Tuleta meelde suplemisreegleid. 7. Missugusele kohale ei ole lubatav suplema minna? miks? 8. Miks ei või kuuma ilmaga vette minna? 9. Mispärast peame tingimata kellegagi seltsis suplema? 10. Missugune hädadoht ähvardab meid metsas suvel? 11. Kuidas hoiduda ussi hammustamisest? 12. Kuidas abistada ussi hammustatud inimest? 13. Mis teha ussihammustuse vastu? 14. Kuidas abistate suvel kodurahvast nende tööde juures? 15. Kuhu sõidavad linnalapsed suveks? 16. Kas kõik linnalapsed saavad sõita maale? Miks? 17. Kuhu sõidab sina suveks? 18. Kuidas sõidame? 19. Kui kiiresti sõidab auto? raudteerong? jalgrattur? lendab lennuk? käib inimene? 20. Suvituskohaks valitakse enamasti missugused kohad? 21. Kus on meie kodumaa kaunim koht? 22. Mida nimetatakse laste suvekoloniiks? 23. Kus on meil lähem laste suvekolonii? 24. Miks püüame suvel olla valguse, õhu ja päikese käes? 25. Mitu kuud? nädalat kestab suvevaheaeg?

Saateks: „Erna ja Minni heinaniidul“ (Esim. vaod II); „Esimene äikeseilm“, „Üleannetuse palk“ (Nurmik I).

Laul: „Heinaaeg on ikka nii“ (Kiiss I); „Mu isamaa armas“, „Kas tunned maad“, „Süda tuksub: tuks, tuks, tuks“ (Leelo II).

Arvutamiseks: ülesandeid reisimisest, matkamisest, sõidust raudteel, omnibusel...; sõiduhinnad. Kui palju aega kulub sõiduks?

Iseseisvalt: Kirjutada: „Kuidas kavatsen veeta suve“, „Mis teen suvel“.

SISUKORD.

Saateks	lk.
	3

Esimene poolaasta.

	lk.		
1. Koolis	5	19. Minu tööpäev	40
2. Mälestusi suvest	6	20. Lähen külla	42
3. Heinamaal	8	21. Veskis	43
4. Karjas	9	22. Esimesed talverõõmud	45
5. Suplemas	11	23. Mardisandid	46
6. Rukkilõikus	13	24. Esimene lumi	48
7. Suviviljalõikus ja viljavedu	15	25. Kass	51
8. Viljapeksmine	17	26. Koer	54
9. Kartulivõtmine	19	27. Lehm	55
10. Aed sügisel	20	28. Hobune	56
11. *Sügislilled	22	29. *Lammas ja kits	58
12. *Rukkipõld sügisel	25	30. Siga	62
13. Linnud rändavad lõuna- maale	27	31. *Part ja hani	63
14. Kuidas lehed langevad	28	32. *Hiired, prussakad ja kilgid	65
15. *Väikeste loomade varju- paigad	30	33. *Loomad ja taimed talvel	67
16. Meie perekond ja meie sugulased	33	34. Talve õhtu	70
17. Mida ema teeb	35	35. Jõulud lähenevad	71
18. Mida isa teeb	37	36. Kuuse elulugu	73
		37. Kallis jõuluõhtu	75
		38. Jõulukirikus	76

Teine poolaasta.

39. Uus aasta	78	44. Vares ja harakas	86
40. *Kalender	79	45. Jänes	88
41. Kell	81	46. Orav	89
42. Tihane ja leevike	83	47. Rebane	90
43. Varblane	85	48. Hunt	92

* Tähekesega märgitud teemad on määratud eeskätt 2. klassile.

49. Karu	93	68. Poes	127
50. Lumi	95	69. Haige koolivend	129
51. Tuisk	96	69. *Aastaajad	130
52. Jögedel, järvedel on jää- sillad	98	71. Kevade ootel	133
53. Puurajujud	100	72. Kuldnokk	134
54. Mida saame puust	101	73. Lõoke	136
55. Külm	103	74. Voolavad kevadveed	137
56. Vastlapäev	105	75. Kõik ärkab ja elab	139
57. Kelgutamas ja suusatamas	106	76. Kukk ja kana	140
58. Sünnipäev	108	77. Meie kanal on pojad	142
59. Vabaduspäev	109	78. Ülestõusmisepehäd on ligi- dal	143
60. Kuidas möödus vabadus- päev	114	79. Kes kõik kevadel väljas liiguvad ja elavad	145
61. Leib jutustab oma elulugu	116	80. Pääsuke	147
62. Soojad kindad jutustavad oma elulugu	118	81. Kevadel on palju lilli	149
63. *Kuidas valmib riie	119	82. Emadepäev	150
64. Rätsep	121	83. Kevad aias	152
65. Kingsepp	123	84. Kevad põllul	154
66. Tisler	124	85. Karjalaskmine	155
67. Sepp	126	86. Suvi tuleb	157

TARVITATUD KIRJANDUS:

1. Aukusti Salo — Ensimmäisen kouluvuoden laskennonopetus.
2. J. Käis — Uusi teid algõpetuses.
3. Ketty Michelson-Silde — Moodne vaateõpetus ehk Kodulugu I ja II.
4. Lugemikud, noorsoo- ja lasteajakirjad.

Õiendus.

Teose algusosas (1.—3. pg.) on saatelaulude ühe allikana eksikombel trükitud „Tammaa-Aavik“, peab olema „Tamman-Aavik“.

A - 10165

1 0300 01151825 7

HIND 2 KR. 50 SENTI